

GEOGRAFIE

SBORNÍK
ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

2002/3

ROČNÍK 107

GEOGRAFIE
SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI
GEOGRAPHY
JOURNAL OF CZECH GEOGRAPHIC SOCIETY

Redakční rada – Editorial Board
BOHUMÍR JANSKÝ (šéfredaktor – Editor-in-Chief),
VÍT JANČÁK (výkonný redaktor – Executive Editor), JIŘÍ BLAŽEK,
RUDOLF BRÁZDIL, ALOIS HYNEK, VÁCLAV POŠTOLKA, DAVID UHLÍŘ,
VÍT VOZENÍLEK, ARNOŠT WAHLA

OBSAH – CONTENTS

Úvodem (<i>M. Jeřábek</i>)	209
Jan Evangelista Purkyně (<i>J. Blažková</i>)	211
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (<i>I. Ritschelová</i>)	214
Geografie na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem (<i>T. Oršulák, J. Peštová, L. Skokan</i>)	217
Ústí nad Labem – místo konání XX. jubilejního sjezdu ČGS (<i>J. Anděl</i>)	226

HLAVNÍ ČLÁNKY – ARTICLES

Brzóska Martin, Chvátalová Alena, Kunc Karel: Hydrické rekultivace jako součást obnovy krajiny v Podkrušnohoří	230
Hydro-reclamation as an element of land regeneration in the Podkrušnohoří region	
Anděl Jiří: Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje	243
The development of the settlement structure and population in the frontier districts in the Ústí Region	
Jeřábek Milan: Česko-německá (saská) přeshraniční spolupráce se zaměřením na Euroregion ELBE/Labe	260
Czech-Saxon Cross-Border Cooperation With Special Attention to the Elbe/Labe Euroregion	
Poštolka Václav: Vývoj, zvláštnosti a problémy územně správního členění severozápadních Čech	277
Development, particularities and problems of territorial administrative division of north-western Bohemia	

ÚVODEM

Vážená paní, vážený pane, milá čtenářko, milý čtenáři,
dostáváte do rukou další „nestandardní“ číslo Geografie – Sborníku ČGS, které bylo připraveno u příležitosti XX. jubilejního sjezdu České geografické společnosti konaného pod mottem „Evropská integrace – česká společnost a krajina“. Vzniklo z iniciativy geografů působících na katedře geografie Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Smyslem monotematického resp. monoregionálního čísla je jednak blíže představit lokalitu a region vrcholné odborné akce, jednak výzkumné zaměření pracoviště a jednotlivých pedagogů. Vnitřní struktura je obdobná jako u jiných čísel, rozdílné je zřejmě pouze zařazení vstupního bloku složeného ze čtyř příspěvků.

Úvodní příspěvek (J. Blažková) přibližuje výraznou vědeckou osobnost, ale i čelného představitele společenského života první poloviny 19. století Jana Evangelisty Purkyně. Četné pojmy – především v lékařském oboru – jsou užívané dodnes a svědčí tak o přínosu tohoto severočeského rodáka.

Navazující příspěvek paní prorektorky I. Ritschelové seznamuje čtenáře především se současnou situací na zdejší univerzitě. Ta vznikla počátkem 90. let 20. století jako součást „porevoluční vlny“ zakládání regionálních univerzit v Česku. Domnívám se, že UJEP za dobu své existence prokázala opodstatněnost tehdejšího rozhodnutí a postupně se prosazuje jako centrum vychovávající odborníky různých profesí, přičemž je rovněž sledována vazba na problematiku severozápadních Čech.

Geografie je v Ústí n. L. vyučována od samotného počátku vysokého školství, tj. od roku 1954, od roku 1965 pak má samostatnou katedru (byť s přestávkami). Příspěvek autorského kolektivu (T. Oršulák, J. Peštová, L. Škokan) prezentuje rozmanité aktivity: výuku, výzkum, práci se studenty, zahraniční kontakty, spolupráci s praxí apod.

J. Anděl, vedoucí katedry, je autorem posledního příspěvku, který přináší řadu informací o krajském městě. To je charakterizováno nejen jako ekonomické a administrativní středisko, ale také jako město s přírodně a kulturně mimořádně hodnotným zázemím.

Následují čtyři hlavní články, z geografického pohledu reflektující víceméně komplexním způsobem typickou tematiku regionu. Rekultivace krajiny je již více než půl století nedílnou součástí antropogenní činnosti v Podkrušnohoří, přičemž právě geografové (v tomto případě M. Brzóska, A. Chvátalová, K. Kunc) – vedle jiných profesí – mají k tomuto problému co říci. V centru pozornosti jsou tentokrát rekultivace hydrické, protože tento způsob patří v poslední době mezi preferované.

O sídelní struktuře Severočeské hnědouhelné pánve, ale také v oblasti Krušných hor či Šluknovska, je známé, že byla v minulosti – z důvodů těžby resp. nedosídlení po 2. světové válce – značně narušena. Těmto otázkám se systematicky a dlouhodobě - včetně zapojení studentů a řešení v rámci interního grantu – věnuje J. Anděl. Vedle tohoto příspěvku dokončuje (za participace M. Jeřábka) monografii k této problematice (vyjde do konce roku 2002).

Přítomnost státní hranice na severu Ústeckého kraje navozuje další výzkumné zaměření - studium přeshraniční spolupráce. M. Jeřábek, jehož kmenovým pracovištěm je Sociologický ústav AV ČR, tým České pohraničí, přispěl článkem charakterizujícím dosaženou úroveň přeshraničních aktivit mezi rozmanitými subjekty a na různých řádovostních úrovních (se zaměřením na Euroregion Elbe/Labe, sídlo české části má v Ústí n. L.).

Jediný „neústecký“ autor V. Poštolka (dříve působil společně s J. Andělem – ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury (VÚVA) a později na Fakultě životního prostředí UJEP) sleduje specifika administrativního členění (velikostní struktury obcí) Česka, Saska a Polska na příkladu příhraničních území. Do určité míry tak navazuje na obdobný příspěvek M. Hampla a J. Müllera (Geografie – Sborník ČGS 103, č. 1, 1998).

Do rubriky Rozhledy je zařazen článek J. Anděla, S. Suchevice a V. Škubnové popisující možnosti rekreace a cestovního ruchu na Ústecku, založený jak na analýze statistických dat a „pozorování“ reálné situace, tak vyhodnocení anketního šetření v modelových lokalitách (obdobně jako u příspěvku M. Jeřábka se jedná o výzkum v rámci projektu podporovaného Grantovou agenturou ČR).

Část Zprávy začíná E. Šindelářová hodnotící změny věkového složení populace Ústeckého kraje v posledních letech. Následuje příspěvek M. Baleje s ekologickou problematikou, nepochybně stále aktuální, byť záměrem příspěvku je ukázat zásadní zlepšení stavu v porovnání let 1991 a 2001 s využitím metodiky VÚVA. Dopravní infrastruktura je často chápána jako nezbytný předpoklad socioekonomického rozvoje, proto nemůže tato oblast chybět ani v „představení“ kraje (M. Bursa). S regionálním rozvojem a aplikací regionální politiky na území Ústeckého kraje přichází M. Kadlecová, vedoucí příslušného odboru na Krajském úřadu Ústeckého kraje.

Další dva příspěvky lze vnímat mj. jako anonce. Výstava Staré mapy a atlasy, jejímž autorem je středoškolský pedagog Z. Kučera, je jednou z doprovodných akcí sjezdu. Příspěvek touto výstavou – umístěnou po dobu konání sjezdu (a dále ještě do 2. listopadu t.r.) v Muzeu města Ústí n. L. – provází. Následuje připomenutí publikace (z Fondu malých projektů Phare CBC) připravené kolektivem katedry geografie ve spolupráci s kolegy z Drážďan, kterou chápeme mj. jako přínos k vzájemnému poznání se v integrující se Evropě.

Předložené číslo časopisu Geografie – Sborník ČGS je jednou z forem publikací vydaných u příležitosti sjezdu. Organizační výbor dále vydává celou publikační řadu s tituly odpovídajícími tematickým okruhům, zahrnující rovněž sborník anotací všech příspěvků, CD ROM a následné umístění na webových stránkách.

Závěrem vyslovuji poděkování redakční radě a hlavnímu výboru ČGS za možnost prezentace katedry tímto mimořádným způsobem. Věřím, že jak samotný průběh sjezdu, tak vydávané publikace reflektují stav našeho oboru v Česku.

Milan Jeřábek
předseda organizačního výboru

JAN EVANGELISTA PURKYNĚ

Univerzita v Ústí nad Labem nese jméno významného rodáka z nedalekých Libochovic Jana Evangelisty Purkyně. V areálu libochovického zámku se narodil 18. prosince 1787 jako syn Josefa Purkyně (1746 – 1793), hospodářského správce Dietrichštejnského panství, a Rosalie, roz. Šafránkové (1756 – 1834). Do šesti let vyrůstal v prostředí zámku. Po smrti otce se rodina musela vystěhovat ze zámku a přestěhovat se do Libochovic. Zde navštěvoval českou, tzv. triviální školu. Na přání matky odešel roku 1798 na trojtřídku při gymnáziu v Mikulově na Moravě. Toto gymnázium roku 1804 úspěšně absolvoval. Na doporučení gymnazijních učitelů vstoupil do piaristického řádu. Noviciát složil ve Staré Vodě na Moravě, kde získal základy pro svou pedagogickou činnost. V letech 1805 – 1807 působil jako učitel na škole ve Strážnici a následně v Litomyšli. V Litomyšli současně studoval na filozofickém ústavu. Roku 1807 vystoupil z řádu a pokračoval ve studiích na pražské filozofické fakultě. Mezi Purkyněho profesory najdeme např. B. Bolzana, J. Nejedlého a P. Pohla.

Pro nedostatek finančních prostředků přerušil Purkyně do roku 1814 studia a působil jako vychovatel u barona Hildprandta. V letech 1814 – 1818 pokračoval ve studiích na pražské lékařské fakultě. V profesorském sboru působil E. Pohl, J. G. Ilg, O. Wawruch, J. Rottenberger, I. Fritze a další. Roku 1818 Purkyně promuje. Jeho doktorská disertace nese název „Příspěvky k poznání zraku ze subjektivního hlediska“. Po promoci byl Purkyně navržen prof. Ilgem na místo prosektora a asistenta na anatomii a fyziologii. Během své asistentury pokračuje ve vědecké práci a provádí na sobě experimenty s léčivý a jejich účinky.

Vedle své práce se věnoval také literatuře a jazykovědě. Patřil do kruhu českých obrozenců. Společně s bratry Preslovými, B. V. Berchtoldem a bratry Jungmannovými plánovali vydávání české encyklopedie nauk. To neuskutečnili, ale na základě jejich iniciativy začal vycházet český vědecký časopis Krok.

Obr. 1 – Jan Evangelista Purkyně (1787 – 1869), český přírodovědek

Ve dvacátých letech se Purkyně ucházel o profesorská místa na pražské lékařské fakultě, na fakultě v Budapešti a ve Štýrském Hradci. Řádným profesorem fyziologie byl nakonec jmenován na lékařské fakultě ve Vratislavi v roce 1822. Pro získání vratislavské profesury byla důležitá návštěva Německa, kde se Purkyně setkal s berlínským profesorem anatomie a fyziologie K. A. Rudolphim, který jej na toto místo doporučil. Návštěva Německa byla ale významná i v dalším ohledu. Purkyně se seznámil J. W. Goethem. Goethe referoval o Purkyňově pražské disertaci a psal o něm výslovně jako o „významném badateli své doby“. Do Vratislavi přijel Purkyně na jaře roku 1823. Ještě téhož roku předložil svou habilitační práci o fyziologickém výzkumu zraku a kožní soustavy. Pokračoval ve studiu subjektivních zrakových vjemů a věnoval se nadále pokusům z oblasti fyziologické farmakologie. Roku 1827 se oženil s dcerou prof. Rudolphiho, Julií.

Již na začátku své vědecké dráhy byl vědcem uznávaným řadou významných osobností. Jeho jménem je označeno množství pojmů v různých lékařských oborech (Purkyňův zákon závratí, Purkyňův fenomén, Purkyňovy obrázky, Purkyňovy buňky, Purkyňův válec nervový, Purkyňova vlákna v srdečním svalu, Purkyňův měchýřek). Formuloval myšlenku buněčné teorie, popsal vlákna v srdci, vytvořil podklady pro daktyloskopii, mnoho objevů učinil v oftalmologii, atd. Se jménem J. E. Purkyně jsou však spjaty nejen četné základní vědecké objevy, ale i původní pracovní metody a techniky. Roku 1831 žádal kurátora univerzity o zřízení samostatného fyziologického ústavu ve Vratislavi, kde by se pěstovala fyziologie ve spojení s experimenty, pokusy na zvířatech a demonstracemi na modelech. Fyziologický ústav ve Vratislavi byl založen v roce 1939 jako první ve střední Evropě.

Během svého dlouholetého působení ve Vratislavi se stále živě zajímal o události v Čechách. Publikoval v Časopisu Českého muzea. Od roku 1832 byl členem Matice české. Jeho prostřednictvím se do Čech vrátili rukopisy J. A. Komenského, rukopis kroniky Příbika Pulkavy z Radenína a archivní památky Jednoty bratrské. Purkyně měl zájem o vznik stolic slovanské řeči a literatury na pruských univerzitách. Důkazem toho je korespondence s P. J. Šafářikem, F. Palackým a F. L. Čelakovským, který působil jako profesor na doporučení Purkyněho na stoli slovanské literatury ve Vratislavi.

Velmi důležité pro práci J. E. Purkyně a jeho žáků bylo získání Plösslova mikroskopu ve třicátých letech. Až do počátku čtyřicátých let tak vznikla největší část disertací, ve kterých Purkyně se svými žáky rozpracovávali své objevy.

V roce 1849 byl Purkyně na základě nabídky rakouského ministra školství hraběte L. Thuna jmenován řádným profesorem fyziologie na pražské lékařské fakultě. V roce 1851 založil Pražský fyziologický ústav ve Spálené ulici, kde pokračoval ve výzkumech v oblasti zoologie a smyslové fyziologie. V padesátých a šedesátých letech 19. století se stal ústřední osobností v procesu vytváření pevných základů novověké české přírodovědy. Purkyně patří mezi zakladatele biologie; embryologie, histologie, moderní farmakologie, srovnávací anatomie a antropologie a mezi nejvýznamnější světové fyziology. Byl členem pražských vědeckých společností, přispíval do řady odborných časopisů, např. Živa, nadále publikoval v Časopisu Českého muzea, byl členem Královské společnosti nauk, roku 1852 se stal předsedou Přírodovědeckého sboru Muzea. Roku 1861 byl v okrese slánském, velvarském a libochovickém zvolen poslancem českého zemského sněmu. V roce 1862 byl jeho velkou zásluhou založen „Spolek českých lékařů“, jehož byl i prvním předsedou. Šedesátá léta jsou spojena s Purkyňovým bojem o zrovnoprávnění českého a německého jazyka na Karlově univerzitě.

Naposledy vystoupil Purkyně na veřejnosti při položení základního kamene Národního divadla 16. 5. 1868. Umírá v Praze 28. července 1869. Jeho ostatky jsou uloženy na Vyšehradě.

Roku 1949 vznikla sloučením českých a slovenských lékařských společností a spolků Československá lékařská společnost Jana Evangelisty Purkyně. Společnost uděluje od roku 1962 každoročně v létě Purkyňovu cenu na zámku v Libochovicích.

*Ve spolupráci se zámek v Libochovicích sestavila Jaroslava Blažková,
rektorát Univerzity J. E. Purkyně*

UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Historie vysokého školství se začala v severočeském regionu psát již v roce 1954, kdy vznikla Vyšší pedagogická škola v Ústí nad Labem. O pět let později byl zřízen namísto vyšší školy Pedagogický institut, z něhož byla v roce 1964 vytvořena Pedagogická fakulta. Po listopadu 1989 skupina nadšenců, jejíž jádro tvořili pracovníci Pedagogické fakulty, zahájila aktivní činnost s cílem vybudovat v severočeském regionu univerzitu. Úsilí a práce řady lidí vyvrcholily 28. 9. 1991, kdy nabyl účinnosti zákon České národní rady ze dne 9. 7. 1991, podle kterého bylo zřízeno 5 vysokých škol. Mezi nimi byla i Univerzita Jana Evangelisty Purkyně se sídlem v Ústí nad Labem.

Úsilí o založení univerzity v tomto kraji bylo v rozhodující míře motivováno touhou a snahou pomoci tomuto všestranně poškozenému regionu. Regionu, jehož stav životního prostředí se v období 60. – 90. let stal evropským příkladem toho, jak společenské aktivity mohou negativně ovlivnit tvář, charakter a vývoj území a jeho obyvatelstva. Regionu, který patřil mezi ekologicky nejpostiženější oblasti České republiky. Regionu, jehož struktura průmyslu (rozsáhlý těžební a chemický průmysl, výroba elektrické energie v tepelných elektrárnách), spojená s vysokým stupněm poškození životního prostředí, významně ovlivnila sociální mikroklima a sociální strukturu obyvatel, měla vliv na výskyt sociálně patologických jevů, na zdravotní stav obyvatel, na míru identity obyvatel s regionem, v němž žijí, a s tím spojený vliv na stabilitu a migraci obyvatel. Regionu, který patřil a dodnes patří mezi oblasti České republiky s nejnižší vzdělaností¹ a s vysokou nezaměstnaností.

Jedenáct let v životě univerzity je velmi krátké období. Přesto můžeme říci, že univerzita za tuto dobu ušla poměrně dlouhý kus cesty a má své stálé místo ve skupině veřejných vysokých škol. S ohledem na vzdělanostní úroveň regionu sehrává univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem úlohu jedné z nejvýznamnějších vzdělávacích institucí regionu a působí jako významné centrum rozvoje všech společenských skupin regionu.

V současné době je na univerzitě akreditováno 21 studijních programů z toho 9 magisterských a 1 doktorský. Specifičnost univerzity spočívá v zaměření určitých studijních programů z nichž některé, jako například na Fakultě životního prostředí, jsou jedinečnými programy v naší republice. V rámci akreditovaných studijních programů si studenti

Obr. 1 – Logo Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

¹ Podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva v Ústeckém kraji je pouhých 5,3 % zatímco republikový průměr je 8,9 %. V okresech Děčín a Chomutov se tento podíl pohybuje dokonce kolem 4,5 %.

Obr. 2 – Budova rektorátu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

mohou volit mezi více než 60 studijními obory. Počet studentů se stále zvyšuje a dosahuje již více než 6 000. Většina studentů (65 %) studuje učitelské a neučitelské obory na nejstarší a největší fakultě univerzity – Pedagogické fakultě, 21 % studuje na Fakultě sociálně ekonomické, 9 % na Fakultě životního prostředí, 2 % na Fakultě užitého umění a designu a 3 % na Ústavu techniky a řízení výroby. Převážná část našich studentů pochází z tohoto kraje a po ukončení studia řada z nich v kraji zůstává a pomáhá postupně měnit stále ještě převládající negativní pohled na tento region.

Univerzita se postupně etabluje i v zahraničí. V současné době má univerzita uzavřeno již 16 mezinárodních smluv o vzájemné spolupráci s univerzitami 2 kontinentů – Evropy a Ameriky. Součástí spolupráce je výměna studentů a akademických pracovníků, participace na společných projektech, výměna zkušeností, společné semináře apod.

Na významu a rozsahu postupně nabývají i aktivity akademických pracovníků v oblasti výzkumu a vývoje. Výzkumná činnost je s ohledem na zaměření jednotlivých součástí univerzity velmi diverzifikována. V tomto příspěvku není prostor pro uvedení všech výzkumných aktivit, dovoluji si však zmínit alespoň ty, které mají přímou vazbu na region. Je to zejména výzkumný záměr „Severozápadní Čechy na prahu třetího tisíciletí – regionálně orientovaný výzkum“, řešený na Pedagogické fakultě. Výzkum Fakulty sociálně ekonomické je zaměřen především na konkrétní ekonomické a sociální potřeby a problémy regionu, sociální problémy specifických sociálních skupin (tj. skupin obyvatelstva vyžadujících zvláštní péči – nezaměstnanost mladých, postavení romského etnika atd.), jejich dopady a možnosti řešení v rámci regionu. Výzkumné aktivity Fakulty životního prostředí jsou soustředěny na řešení výzkumného záměru „Výzkum antropogenních zátěží v severočeském

regionu". Jeho jednotlivé dílčí úkoly řeší problematiku čistších technologií a alternativních zdrojů energie, studují ekosystémy v antropogenně postiženém území a statistické, ekonomické a etické pohledy na životní prostředí.

V dalším období stojí před univerzitou celá řada nelehkých úloh. K těm hlavním patří úprava a restrukturalizace studijních programů, akreditace stávajících, ale i dalších nových studijních programů a oborů. Cílem je vytvořit bohatě diverzifikovanou nabídku studijních programů, s dostatečnou kapacitou, s maximální možnou mírou dostupnosti, umožňující změnu nebo pokračování ve studiu v každém věku a s takovou profilací absolventů, která by jim umožnila uplatnění na trhu práce.

Významnou a nezastupitelnou úlohu jak v oblasti zmiňovaného výzkumu vztahů mezi přírodním prostředím a lidskou společností s akcentem na výzkum regionální, tak i v procesu formulace, tvorby a směřování studijních programů, sehrává i katedra geografie Pedagogické fakulty. Akademičtí pracovníci této katedry se aktivně podílejí i na organizaci a přípravě tohoto významného setkání geografů z Česka, Slovenska, Německa, Rakouska a Polska. Organizace a aktivní participace na mezinárodních konferencích a seminářích jsou vždy jedinečnou příležitostí pro vzájemná setkání, výměnu poznatků a předávání zkušeností. Sjezd České geografické společnosti mezi akce tohoto významu rozhodně patří. Jsme rádi a vážíme si skutečnosti, že naše univerzita má tu čest být spoluorganizátorem a hostitelem jubilejního 20. sjezdu.

Dovolte mi, abych co nejsrdečněji jménem vedení Univerzity J. E. Purkyně pozdravila celou geografickou obec a popřála České geografické společnosti do dalších let mnoho úspěchů jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Přeji České geografické společnosti, aby další generace geografů odpovědně navázaly na aktivity a dosažené výsledky, kterých geografická společnost za téměř sto deset let své činnosti dosáhla.

Na závěr bych ráda vyjádřila upřímné poděkování všem, kteří se na organizaci jubilejního sjezdu podíleli a přispěli tak ke zdárnému průběhu této významné akce.

Iva Ritschelová
prorektorka pro vědu a zahraniční vztahy

GEOGRAFIE NA PEDAGOGICKÉ FAKULTĚ UJEP V ÚSTÍ NAD LABEM

Stručná historie katedry geografie

Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem zahájila činnost 13. září 1954 – pod názvem Vyšší pedagogická škola. Zhruba tři čtvrtiny jejich studentů pocházelo a pochází ze severočeského regionu.

Geografické pracoviště na ní existovalo od samého počátku, a to v rámci katedry společenských věd. Působil na něm mj. doc. PhDr. Leopold Joura (1899 – 1962), zaměřující se – kromě zeměpisu – i poněkud „exoticky“ – na albánštinu a švédštinu (za války výkonný redaktor Sborníku ČSSZ).

Pro interní studium byly roku 1954 schváleny aprobační skupiny matematika – zeměpis (která jako jediná „přečkala“ celé půlstoletí) a dějepis – zeměpis (jež sice dočasně zanikla, ale v devadesátých letech se – v rozšířené čtyřleté i pětileté „verzi“ objevila znovu).

Od 31. července 1959 navázal na Vyšší pedagogickou školu Pedagogický institut a od 1. září 1965 Pedagogická fakulta, která se 28. září 1991 stala „zakládajícím“ útvarem severočeské Univerzity Jana Evangelisty Purkyně.

Již v roce 1961 byla zřízena společná *katedra zeměpisu – dějepisu – přírodopisu a prací na pozemku*, a o čtyři léta později samostatná *katedra zeměpisu*, kterou do roku 1972 vedl RNDr. Miroslav Špůr, CSc. V pozdějších letech se ve vedení vystřídali prof. RNDr. Václav Němeček, CSc., doc. RNDr. Bohuslav Štěpán, CSc. a doc. RNDr. Jaromír Hajer, CSc. (společná *katedra geografie a biologie*).

„Znovuosamostatnění“ geografického pracoviště prosadil na jaře 1990 doc. RNDr. Jan Charvát, CSc., který jeho vedení po odchodu do důchodu předal na podzim 1991 doc. RNDr. Ladislavu Skokanovi, CSc. Od října 1999 vede dvannáctičlennou katedru, jejímiž členy jsou téměř výlučně absolventi „kamených“ univerzit, doc. RNDr. Jiří Anděl, CSc.

Studium na katedře geografie

Katedra geografie je jednou z 18 kateder Pedagogické fakulty UJEP. Absolutním počtem studentů (350 – 400) zaujímá mezi nimi třetí místo, množstvím posluchačů na jednoho učitele jedno z prvních; její pedagogické zatížení je vysoké. Zajišťuje magisterské studium – čtyřletou výuku na oborech *učitelství pro 2. stupeň základních škol* (v kombinacích matematika – zeměpis, dějepis – zeměpis, občanská výchova – zeměpis) a pětiletou výuku učitelství pro střední školy (v kombinacích matematika – zeměpis, dějepis – zeměpis, německý jazyk – zeměpis, tělesná výchova – zeměpis). V minulých letech bylo realizováno distanční studium dějepisu – zeměpisu (zavedeno z důvodu posílení aprobovanosti učitelů základních škol v severočeském regionu). Katedra

Obr. 1 – Počty studentů geografie na PF UJEP podle místa jejich trvalého bydliště v akademickém roce 2000 – 2001. Mapa J. Peštová.

se zapojila i do výuky na univerzitě třetího věku v rámci UJEP, o kterou byl značný zájem.

Mapka (obr. 1) znázorňuje počty studentů geografie na PF UJEP podle místa jejich trvalého bydliště v akademickém roce 2000 – 2001. Od poloviny 90. let katedra výrazně rozšiřuje nabídku výběrových kurzů pro studenty – zájem je zejména o kurzy zaměřené na

poznání místního regionu, exkurze krátkodobé – realizované v Euroregionu Labe i rozsáhlejší zahraniční. V rámci výběrových kurzů se studenti podílejí rovněž na regionálním výzkumu.

Posluchačům pravidelně přednášejí – na základě smlouvy o spolupráci – mj. i profesori z Geografického ústavu Technické univerzity v Drážďanech či vyučující z různých geografických pracovišť v České republice.

Byla vydána celá řada základních učebních textů, z nichž mnohé se používají na všech našich vysokoškolských geografických pracovištích (viz přehled vydaných titulů).

Zhruba třetina diplomových prací bývá zaměřena na problematiku přírodních podmínek, obyvatelstva, ekonomických aktivit a životního prostředí severočeského regionu; většinou s uvedením didaktických aplikací do výuky zeměpisu. Zajímavá, dobře zpracovaná byla v posledním období například témata Fyzickogeografické exkurze na Lounsku (V. Lisse), Geologická sbírka Děčínska a její didaktické využití ve výuce zeměpisu na II. stupni ZŠ (L. Horáčková), Demografický atlas Lovosicka 1850 – 1997 (J. Dolanská), Geografická naučná stezka v okolí Velkého Března (P. Stehno), Vodní plochy okresu Teplice (I. Viková), Hodnocení vývoje využití modelového území Chabařovického lomu (M. Brzoska), Vybrané morfometrické charakteristiky hlavních přítoků dolní Ohře (L. Zahálka).

Katedra v současné době disponuje 7 pracovními pedagogy a 3 vlastními učebnami (pro 30, 30 a 50 studentů). Je plně vybavena počítači – s napojením na internet. V provozu je kvalitně vybavená počítačová učebna, která slouží i jako studovna s celodenním provozem. Umožňuje práci nejen s běžnými programy a GIS, ale i programy pro práci s digitálními modely reliéfu. Katedra provozuje meteorologickou stanici, na níž se provádějí pravidelná měření. V souvislosti s prováděnou dostavbou a nástavbou staré budovy fakulty by se měly prostorové možnosti pracoviště v krátké době dále rozšířit.

Vědecká práce

Zaměření vědecké práce katedry respektuje příhraniční polohu vysoké školy, specifika regionu (populační, sídelní, hospodářská, infrastrukturní aj.). Vě-

decký výzkum se specializuje především na:

- regionální problematiku severních a severozápadních Čech, euroregionů Elbe – Labe (v kooperaci s Institut für Geographie – při Technische Universität Dresden, se kterým má od roku 1995 dlouhodobou smlouvu o spolupráci) – „Euroregion Elbe/Labe v číslech, grafech a mapách“ a Nisa (v kooperaci s katedrou geografie v polské Jelení Góře – při Akademia Ekonomiczna Wrocław) s názvem Hodnocení ekologické zátěže pohraničních oblastí
- na problematiku životního prostředí v regionu a její didaktickou transformaci „Praktikum z environmentální výchovy a vzdělávání pro učitele zeměpisu“
- na otázky didaktiky geografie, zejména obsahu a metod výuky – řešení výzkumného záměru „Aktivní konstrukce poznání“ ve spolupráci s přírodovědnými katedrami PF UJEP.

Poměrně rozsáhlé (zejména v posledních letech) je zapojení pracovníků katedry do řešení grantových projektů. Nejčtenější jsou projekty Fondu rozvoje vysokých škol, které se zaměřují převážně na inovaci studijních programů, spolupráci s učiteli v regionu a materiální vybavení katedry. Osvědčila se možnost využití grantů Magistrátu města Ústí nad Labem – výsledkem několikaleté spolupráce je digitální „Atlas Ústí nad Labem na internetu“ (je běžně přístupný veřejnosti a obsahuje celkem cca 60 mapových listů s vysvětlujícím textem – www.ujep.cz/ujep/pf/kgeo). Ve spolupráci s dalšími pracovišti, zejména s katedrou geografie Pedagogické fakulty ZČU v Plzni a Sociologickým ústavem AV v Ústí nad Labem byly řešeny projekty GA ČR 205/99/1142 „Postavení pohraničí v regionálním rozvoji ČR se zřetelem k zapojení ČR do evropských struktur“ (řešitel M. Jeřábek, spoluřešitel J. Anděl) a ve spolupráci s PřF UK Praha projekt „Druhé bydlení v ČR a vztah k jiným formám cestovního ruchu“ (řešitel J. Vágnér PřF UK Praha, spoluřešitel J. Anděl).

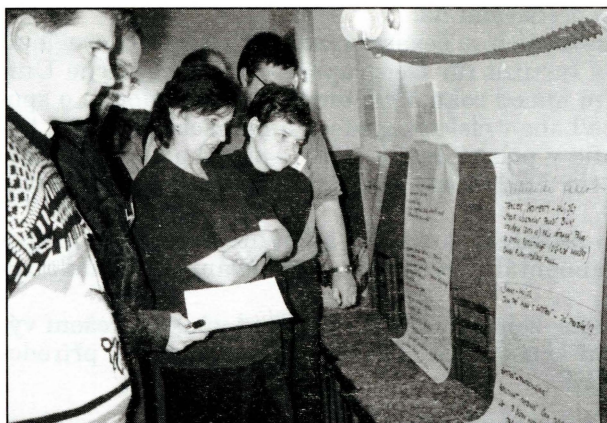
Na katedře jsou v současné době řešeny i dva výzkumné záměry PF UJEP. „Aktivní konstrukce poznání“ a „Ústecko na prahu třetího tisíciletí“.

Spolupráce s učiteli v regionu a dalšími pracovišti

Obr. 2 – Práce ve skupinách. Foto J. Peštová.

Katedra již více než deset let pořádá (nyní ve spolupráci s krajským Pedagogickým centrem) pravidelná každoroční symposia učitelů (Den geografie), zaměřená na inovaci a aktualizaci obsahu i metod vyučování, která navštěvují i pedagogové ze sousedních regionů. Tato forma umožňuje zároveň udržovat soustavné kontakty s absolventy. Akreditované pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (akreditace pedagogického cent-

Obr. 3 – Prezentace výsledků skupinové práce na Praktiku z environmentální výchovy a vzdělávání. Foto J. Peštová.

kých okruhům (řazených tu víceméně „chronologicky“):

- strukturalizace modelu životního prostředí (aplikace systémového přístupu a geografického myšlení; teoreticko-metodologické vstupy pro řešení konkrétních úloh)
- vliv životního prostředí na obyvatelstvo (ovlivňování demografických a sociogeografických aspektů – životní úrovně)
- vliv průmyslových podniků na životní prostředí (vytvoření metodiky, odzkoušené na konkrétních výstupech – pro podniky chemického průmyslu nynějšího Ústeckého kraje)
- generyly životního prostředí (zhodnocení stavu, návrhy opatření, nově koncipovaná metodika odzkoušená a aplikovaná v řadě lokalit severozápadních Čech)
- metodika syntetického hodnocení stavu životního prostředí (modely „multi-kriteriálního“ hodnocení variant pro modelové okresy, konkrétní hodnocení celého území severozápadních Čech a dalších vybraných lokalit).

Severočeská pobočka ČGS

V období příprav k IX. – teplickému – sjezdu československých geografů, dne 8. listopadu 1961 se z iniciativy pracovníků ústecké katedry ustavila Severočeská pobočka Československé společnosti zeměpisné – původně v čele s RNDr. Vladimírem Havrdou, která významně přispěla k úspěchu této celostátní akce.

Při pobočce se postupně vytvořily dvě odborné skupiny – školské geografie a socioekonomické geografie. S ohledem na vzdálenost k centru (Ústí nad Labem) vznikla na počátku 70. let místní skupina v Liberci. Svoji činnost zaměřovala na problematiku východní části tehdejšího Severočeského kraje.

V březnu 1977 byl z iniciativy posluchačů zeměpisu pedagogické fakulty založen studentský odbor ČSSZ, který začal vyvíjet vlastní přednáškovou, a zejména exkurzní činnost. Odbor navázal na práci studentské skupiny, která se zformovala již na přelomu 60. a 70.let.

S ohledem na složení členské základny se Severočeská pobočka ČSSZ zaměřovala zejména na problematiku výuky zeměpisu na školách. Pracovníci katedry geografie vyvíjeli poměrně rozsáhlou přednáškovou činnost pro učite-

ra) jsou i další přednášky, semináře, workshopy, které lektorují pracovníci katedry a jsou pravidelnou součástí programové nabídky PC (obr. 2, 3).

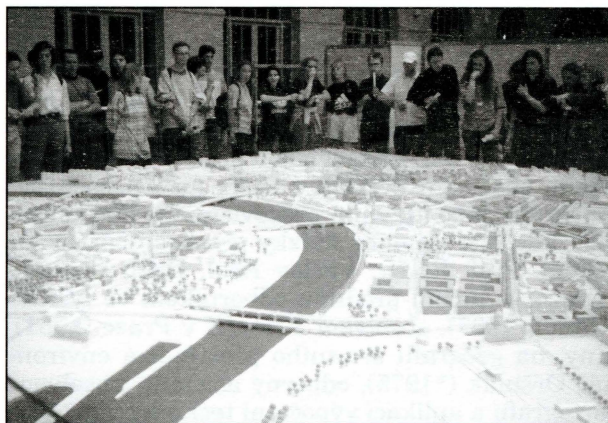
Členové katedry se spolupodíleli na výzkumu celé řady dalších geografických témat. Příjemnějším od poloviny osmdesátých let se ve spolupráci s pracovištěm pro životní prostředí v Ústí nad Labem, součástí Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA Praha) věnovali následujícím pěti tematic-

le zeměpisu v rámci okresu i regionu. Od jara 1981 organizovala pobočka – jako jediná v republice – každoroční zeměpisné olympiády hlavně pro žáky 6. – 8. tříd základních škol; v letech 1996 a 1997 i pro jihočeský region; v okresních kolech se jich ročně účastnilo i 600 – 700 žáků, vyvrcholením byla pak kola regionální.

Na začátku devadesátých let dosáhla Severočeská pobočka asi 100 členů. Pak se však jejich počet výrazně snížil a v současné době se pohybuje okolo 30.

Exkurze a další činnost

Významnou tradici mají exkurze pořádané ústeckými geografy (obr. 4, 5). Pracovníci katedry je organizují již mnoho let mimo povinný učební plán pro vlastní studenty, pro posluchače zahraničních vysokých škol i pro budoucí průvodce cestovního ruchu ve spolupráci s Institutem pro obchodní výchovu. Na fakultě se pravidelně konají 9 – 14denní exkurze do zahraničí i krátkodobé výjezdy do příhraničí Saska. Každý rok k nám přijíždějí studenti Institutu geografie z Drážďan, katedry geografie univerzity v Bielefeldu i žáci specializované střední školy z Lingenu. (Výsledky poznávání severočeského regionu publikují v seminárních a diplomových pracích i na stránkách odborného tisku.) V posledních letech byla navázána spolupráce na tomto úseku i s litevskými učiteli geografie, kteří u nás pobývají v rámci rozšiřujícího studia své aprobace.

Obr. 4 – Dresden – územní rozvoj města, přednáška nad modelem. Foto I. Farský.

Obr. 5 – Jihozápadní Slovensko – studium krajiny. Foto J. Peštová.

publikují v seminárních a diplomových pracích i na stránkách odborného tisku.) V posledních letech byla navázána spolupráce na tomto úseku i s litevskými učiteli geografie, kteří u nás pobývají v rámci rozšiřujícího studia své aprobace.

Účastníci všech forem exkurzí se současně učí, jak podobné akce organizovat. Po odchodu do praxe sami pořádají exkurze pro žáky i své kolegy. Nezřídká se zapojují jako odborní průvodci cestovních kanceláří a je potěšitelné, že jsou úspěšní. Katedra jim pomáhá při upřesňování tras nebo při dokumentaci úspěšných akcí. V regionu se geografickou exkurzní činností zabývá řada učitelů středních i základních škol.

Další formou jsou praktické činnosti prováděné – ve spolupráci s pobočkou ČGS – mimo výuku. Jde zejména o meteorologická a hydrologická po-

zorování a spolupráci s odbornými organizacemi. V této souvislosti vzniká na katedře geografie nový učební kurs a zabezpečuje se nezbytné materiální vybavení.

Další významnou aktivitou je zpracování webových stránek katedry (www.ujep.cz/ujep/pf/kgeo) a jejich umístění na internet ve třech jazykových verzích. Jsou součástí iniciativy vedoucí ke zpřístupnění katedry a zeměpisu široké veřejnosti, postupně se doplňují a rozšiřují. Obsahují informace o katedře, Atlas Ústí nad Labem, digitální geologickou sbírku, databázi geografických informačních zdrojů.

Personální obsazení katedry geografie

Doc. RNDr. J. Anděl, CSc. (*1950), absolvent PřF UK v Praze (1975), se specializuje na sociogeografii, na geografii životního prostředí, na regionální geografii; je členem komise pro obhajoby doktorských prací a pro rigorózní zkoušky katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK. Mgr. Martin Balej (*1976), odborný asistent, absolvent PF UJEP (2000), se zabývá fyzickou geografii a geografii životního prostředí. Milan Bursa, CSc. (*1946), odborný asistent, absolvent PřF UK v Praze (1969), se specializuje na ekonomickou geografii. RNDr. Ivan Farský, CSc. (*1950), odborný asistent, absolvent PřF UK v Praze (1982), je zaměřen na fyzickou geografii. RNDr. Alena Chvátalová, PhD. (*1963), odborná asistentka, absolventka PřF UK v Praze (1986), se specializuje na geomorfologii a regionální geografii Česka; v současné době (2001-04) vykonává funkci proděkanky fakulty pro pedagogickou práci. RNDr. Milan Jeřábek (*1956), odborný asistent, absolvent PřF UK v Praze (1980), se specializuje na demografii a geodemografii; jeho hlavním pracovištěm je Sociologický ústav AV v Ústí nad Labem, kde řeší zejména otázky přeshraniční spolupráce mezi Českem a Německem. Prof. RNDr. Václav Král, DrSc. (*1924), emeritní profesor PřF UK v Praze, je naším předním odborníkem ve fyzické geografii. Doc. RNDr. Karel Kunc (*1937), absolvent PřF UK v Praze (1961), se specializuje na teorii krajiny, na geografii životního prostředí a environmentální výchovu. Mgr. Tomáš Oršulák (*1975), odborný asistent, absolvent PF UJEP (1999), se zabývá kartografií a aplikací výpočetní techniky v geografii. PaedDr. Jana Peštová (*1950), odborná asistentka, absolventka PF UJEP (1972), je zaměřena na didaktiku geografie a kvantitativní metody. Doc. RNDr. Ladislav Skokan, CSc. (*1933), absolvent Geografické fakulty Lomonosovovy univerzity v Moskvě (1957), se specializuje na teorii geografie a obsah geografického vzdělávání, na geografii světového hospodářství, na regionální geografii (světa a zejména Ruska i zemí Společenství nezávislých států) a na otázkách geopolitiky. Mgr. Eva Šindelářová (*1963), odborná asistentka, absolventka PřF UK (1986), vyučuje Úvod do studia geografie a Regionální geografii Evropy; jejím hlavním pracovištěm je Poradna pro integraci Praha – komunitní multietnické centrum v Ústí nad Labem.

Přehled stěžejních publikací pracovníků katedry:

1. Publikační činnost katedry geografie zaměřená na místní region a ČR

Publikační činnost pracovníků katedry geografie se na problematiku místního regionu zaměřuje systematicky. Jedná se nejčastěji o týmovou práci na níž se jednotliví členové katedry podílejí podle své odborné specializace.

- ANDĚL, J. (1999): Vývoj sídelní struktury okresu Chomutov PF UJEP, 56 s.
- ANDĚL, J. a kol. (2000): Vývoj sídelní struktury okresu Děčín. Doprovodná studie ke grantovému úkolu č. 3804/23, PF UJEP, Ústí n. L., 71 s. (M. Bursa, M. Jeřábek)
- ANDĚL, J. (2000): Pedagogická transformace environmentální problematiky. Acta Universitatis Purkynianae. Studia geographica II. Ústí nad Labem, 112 s. ISBN 80-7044-305-7
- Chráněná území České republiky. Svazek I. – Ústecko. AOPK ČR, Praha 1999, ISBN 80-86064-37-9 (I. Farský, K. Kunc)
- CHVÁTALOVÁ, A. (2000): Geologické a geomorfologické poměry Lužických hor. Acta Universitatis Purkynianae. Studia geographica III. Ústí nad Labem, 79 s. ISBN 80-7044-315-4
- CHVÁTALOVÁ, A., ed. (2000): Region a environmentální výchova. Sborník z mezinárodního studentského symposia, PF UJEP Ústí n. L. 2000, ISBN-7044-317-0 (K. Kunc)
- JERÁBEK, M. (2000): Euroregion Elbe/Labe v číslech, grafech a mapách. Program Phare CBC, PF UJEP, Ústí n. L., ISBN 80-7044-293-X (všichni členové katedry geografie)
- JERÁBEK, M., PEŠTOVÁ, J., eds. (1999): Regionalizace České republiky. Sborník mezinárodní konference PF UJEP Ústí nad Labem, 116 s., ISBN 80-7044-257-3 (všichni členové katedry geografie)
- JERÁBEK, M. (1996): Individuální kontakty obyvatel na česko-německé hranici. Working Papers 11. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 46 s. ISBN 80-85950-17-0
- JERÁBEK, M. a kol. (1997): Průmyslové podniky se zahraničním kapitálem v česko-německém pohraničí. Working Papers 2. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 52 s. ISBN 80-85950-26-X

2. Výstupy z vědecké a výzkumné činnosti konané v místním regionu

- ANDĚL, J. (1999): Geografie města Ústí n. L. Acta Universitatis Purkynianae 44. Studia Geographica I, UJEP, Ústí n. L., ISBN 80-7044-256-5 (J. Anděl, M. Bursa, I. Farský, A. Chvátalová, K. Kunc)
- ANDĚL, J. (2000): K vývoji sídelní struktury východního Krušnohoří. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 1, ČGS, Praha, s. 86-89, ISSN 1212-0014
- CHVÁTALOVÁ, A. (1998): Horizontální a vertikální zakřivení reliéfu Lužických hor (se zřetelem k morfostruktúře a morfometrickým charakteristikám). MS. Disertační práce, kat. FGaG PŘF UK, Praha, 181 s.
- CHVÁTALOVÁ, A. (1998): Horizontal and vertical curvature of the Lusatian Mountains relief (with respect to morphostructure and morphometric characteristics). MS. Summary of Ph.D. Thesis, kat. FGaG PŘF UK, Praha, 11 s.

3. Vysokoškolské učebnice, studijní materiály pro studenty geografie na PF UJEP

- ANDĚL, J. (1996): Sociogeografická regionalizace. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí nad Labem, 85 s. ISBN 80-7044-112-7
- ANDĚL, J. a kol. (2000): Geografie Ústeckého kraje. Skripta. PF UJEP, Ústí n. L., ISBN 80-7044-320-0 – všichni členové katedry geografie
- BURSA, M. a kol. (1994): Zeměpisné exkurze v severočeském regionu. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 106 s.
- KRÁL, V. (1999): Fyzická geografie Evropy. Academia, Praha. ISBN 80-200-0684-2
- KUNC, K., SKOKAN, L. (2000): Globální problémy (úvod do geoglobalistiky). UJEP, PF, Ústí n. L., 186 s.
- PEŠTOVÁ, J., SKOKAN, L. (2001): Diplomové práce z geografie. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Fakulta pedagogická, katedra geografie, Ústí n. L., 40 s.
- SKOKAN, L. (1994): Kapitoly z geografie Ruska. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 100 s.
- SKOKAN, L. (1995): Geografie světového hospodářství (odvětvový přehled). Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 117 s. ISBN 80-7044-113-5
- SKOKAN, L. (1998): Úvod do teorie geografie I. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 148 s. ISBN 80-7044-174-7
- SKOKAN, L. (1999): Úvod do teorie geografie II. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 158 s. ISBN 80-7044-229-8
- SKOKAN, L. (2000): Historickogeografický úvod do regionální geografie. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 142 s. ISBN 80-7044-274-3
- SKOKAN, L. (2000): Realie Ruska. Pedagogická fakulta UJEP, Ústí n. L., 180 s. ISBN 80-7044-297-2

4. Publikace v zahraničních periodikách

- ANDĚL J. (1998): Methodics of Estimation of the Threat to an Environment. In: Zachodniosudeckie pogranicze polskoczeskie. Akademia Ekonomiczna we Wroclawiu. Wroclaw, s. 65-70, ISBN 83-87320-20-X
- ANDĚL, J., POŠTOLKA, V., ŠASEK, M. (1998): Ecological Load Assessment and Environmental Quality - Case Study on the Czech-Polish Borderland. In: Zachodniosudeckie pogranicze polsko-czeskie. Akademia Ekonomiczna we Wroclawiu. Wroclaw, s. 65-70, ISBN 83-87320-20-X
- FARSKÝ, I. (1998): Aplinkos apsauga ir jos sprendimo budai šiaurinėje čekijoje (Problémy ŽP v severních Čechách a způsob jejich řešení). In: Sborník Mokiklos reforma, VPU Vilnius, s. 53-56.
- FARSKÝ, I. (1999): Supplementary Forms in the Science Teaching on Schools and Teacher Training in Czech Rep. Sborník Dabaszinatnes un skolotaju izglitiba I., II. Varti, Riga, s. 80-83.
- JERÁBEK, M. (2001): Forschungsergebnisse zur Entwicklung der tschechischen Grenzgebiete zu Deutschland, Österreich, Polen und Slowakei. In: Zwischenbilanz der EU-Osterweiterung – Slowenien, Slowakei und Tschechien als Beispiele / Occasional Papers Nr. 24 (ed. Neuss, B., Jurczek, P., Hilz, W.), Tübingen, s. 17-26. ISBN 3-9806978-3-5
- JERÁBEK, M., SCHMIDT, O. (2001): Betrachtungen zur Struktur und zu den Veränderungen der menschlichen Beziehungen im deutsch-tschechischen Grenzgebiet. In: Sborník ze semináře "Gute Nachbarn – schlechte Nachbarn", TU Chemnitz, ZCU Plzeň, s. 67-83. ISBN 3-00-008383-9

5. Učebnice pro základní a střední školy

- ANDĚL, J., PEŠTOVÁ, J., SKOKAN, L. (1997): Evropa a Asie. Zeměpis pro základní školy a nižší ročníky osmiletých gymnázií. Prospektrum, Praha, 112 s. ISBN 80-85431-67-X
- BUJNOVÁ, H., NOVOTNÝ, J., SKOKAN, L. (1998): Afrika, Amerika, Austrálie, světový oceán a polární oblasti. Zeměpis pro základní školy a nižší ročníky osmiletých gymnázií. Prospektrum, Praha, 80 s. ISBN 80-7175-022-0
- SKOKAN, L. a kol. (1998): Hospodářský zeměpis 1 pro obchodní akademie a obchodní školy. 3., přepracované a doplněné vydání. Fortuna, Praha, 136 s. ISBN 80-7186-593-3
- SKOKAN, L. a kol. (1998): Hospodářský zeměpis 2 pro obchodní akademie a obchodní školy. 3. přepracované a doplněné vydání. Fortuna, Praha, 128 s. ISBN 80-7186-594-1
- SKOKAN, L., BURSA, M., PEŠTOVÁ, J. (2000): Geografické tabulky. 3. přepracované vydání. Scientia, Praha, 160 s. ISBN 80-7183-211-1

6. Další publikace

- ANDĚL, J., MAREŠ, R. (2001): Evropa. Encyklopedický přehled zemí. 2. vydání. Nakladatelství Olomouc. Olomouc, 293 s. ISBN 80-7182-115-2
- KUNC, K. (1996): Environmentální vzdělávání a výchova. Phare, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, 128 s. ISBN 80-7078-363-X
- KUNC, K. (1999): Environmentální vzdělávání a výchova v zeměpise. In: Sborník z československé konference „Environmentální vzdělávání a výchova na vysokých školách připravujících učitele a výchovné pracovníky“. Joker, Uherské Hradiště, s. 52-55.
- KUNC, K. (2001): Environmentální problematika v přípravě učitelů geografie na PF UJEP v Ústí nad Labem. In: Sborník z konference „Environmentální výchova jako součást všeobecného základu v přípravě budoucích učitelů“. PF UK Praha, s. 48 – 58.

S u m m a r y

The Geography Department of PF UJEP (Pedagogical Faculty of Jan Evangelista Purkyně University) is the only university-based geography workplace in the Ústecký

Region. Its history goes back to the foundation of the Pedagogical Faculty. During the past almost fifty years, there have been several organizational changes; today, it is an independent Department with twelve pedagogic experts who train future teachers in teaching geography in elementary and high schools. The students attend full-time study program in 7 subject combinations. Most students come from the Ústecký Region.

The specialization of the department's research work respects the near-border location of the university and the specificity of the region (population, settlement, economy, infrastructure etc.). It is carried out especially within the frame of the grant projects of GA ČR (Grant Agency of the Czech Republic), FRVŠ (University Development Fund) and the Municipal Council of Ústí nad Labem city.

We collaborate with the Pedagogical Center in Ústí nad Labem on a regular basis. The task of the Center is to keep in touch with teachers in the region and to ensure that the content and methodology of geography taught at schools is up-to-date. Recently, the technical equipment of the Department has been significantly modernized, which enables us to use GIS (Geography Information Systems).

Our workplace has initiated activities of the North-Bohemian section of ČGS (Czech Geographic Society), which focus predominantly on co-operating with teachers and organizing excursions in the region.

Publication activities of the Geography Department staff systematically focus on the issues of the development of the region. Teamwork is usual and the members of the Department participate according to their specific specializations. Many textbooks have also been published for the students at teacher training colleges; these books are used at pedagogical faculties in the whole Czech Republic.

Tomáš Oršulák, Jana Peštová, Ladislav Skokan

ÚSTÍ NAD LABEM – MÍSTO KONÁNÍ XX. JUBILEJNÍHO SJEZDU ČGS

Jubilejní sjezd ČGS se koná v kdysi svobodném královském městě Ústí nad Labem. Návštěvníka města nejvíce překvapí bohaté a krásné přírodní zázemí. Na tak malém území bychom u nás těžko hledali pestřejší paletu přírodních krás: majestátní kupovité vrcholy Českého středohoří obtékané vodami Labe a Bíliny, hluboká údolí, rozeklané skály (z jedné z nich shlíží do temných labských vod mohutný střekovský hrad), vodopády a křišťálové bystřiny stékající z okolních svahů. Těžko bychom hledali město, které má kousek od náměstí mohutný skalní útvar, jakým je Mariánská skála. Ta spolu s Větruší, hradem Střekovem a „šikmou“ věží kostela Nanebevzetí Panny Marie, tvoří čtyři městské dominanty.

Ústí nad Labem je starobyklým sídlem, jehož historie je spojena s obchodními cestami ze Saska do nitra Čech. Jméno získalo patrně od „ústí“ řeky Bíliny do Labe. Městská práva získala osada někdy před rokem 1249. Jeho dějiny od nepaměti ovlivňovala poloha při hranici, která určovala jeho nábožen-skou, národnostní a později i ekonomickou atmosféru.

Město se svým okolím vstoupilo do širšího povědomí českých dějin řadou významných událostí. Do české národní mytologie vstoupila pověst o Přemyslu Oráčovi, který byl na český knížecí stolec povolán z nedalekých Stadic, jak dodnes připomíná známý pomník, který je spolu s Královským polem národní kulturní památkou. Zájemci o vojenskou historii znají dramatické zvraty bitev, které se v okolí města odehrály: u Chlumce porazil v roce 1126 kníže Soběslav vojska císaře Lothara. Slavné vítězství vybojovali v roce 1426 husité „Na Běhání“ poprvé pod vedením Prokopa Holého. Tato bitva však přinesla zhoubné drancování a ničení města. Vojska se zde utkala i v průběhu napoleonských válek: Napoleonovo vojsko utrpělo znovu u Chlumce v roce 1813 těžkou porážku.

Město leží ve velmi exponované poloze, kde se k labskému koridoru přimyká Severočeská hnědouhelná pánev. Rozvoj dopravy v polovině minulého století (vznik železnice, pravidelné parolodní dopravy) byl rozhodujícím faktorem a impulsem pro následný rozvoj průmyslu a obchodu. Pestré průmyslové skladbě začala dominovat chemická výroba a později i energetika. Ústecká rafinérie cukru patřila na přelomu století k největším v Rakousko-Uhersku. Vznikla zde největší dopravní burza ve střední Evropě a říční přístav zastínil objemem překládky i samotný Terst (v té době největší námořní přístav monarchie).¹

Pro současné město je rozhodující poloha na rozvojové ose evropského významu, která se táhne od Berlína, přes Drážďany a Ústí nad Labem ku Pra-

¹ S rozvojem průmyslu, obchodu a dopravy souvisel prudký nárůst počtu obyvatel. Na začátku 20. století bylo Ústí nad Labem čtvrtým největším městem v Čechách (po Praze, Plzni a Liberci).

ze; v širším vymezení od dánské Kodaně až po rakouskou Vídeň. Právě v prostoru Ústí nad Labem se křižuje s regionální osou: Karlovy Vary – Chomutov – Ústí nad Labem – Děčín (v širším vymezení od Chebu po Liberec a Jablonec nad Nisou). Podél křížení obou rozvojových os se formoval exponovaný prostor trojúhelníkového tvaru s vrcholy ve městech Teplice – Děčín – Litoměřice. Právě v těžišti tohoto „trojúhelníku“ leží Ústí nad Labem.

Město a jeho zázemí se vyznačuje pestrými geologickými a geomorfologickými poměry (velkou vertikální členitostí). Ty spolu s klimatickými charakteristikami pomáhají spoluvytvářet hydrologické poměry (pramenné oblasti, artéské termální prameny); ovlivňují (spolu s lidskou činností) rostlinná a živočišná společenstva. Je zasazeno do jednoho z nejkrásnějších koutů naší vlasti s velmi pestrým reliéfem. Ploché úseky střídají pahorkatiny a vrchoviny prostoupené hluboko zaklesnutým údolím Labe.

Ústí nad Labem má největší výškovou členitost z českých měst. Vysoký Ostrý s 587 m n. m. bývá označován za nejvyšší horu. Na katastru města však nalezneme i výše položená místa: například Matrný je 595 m vysoký; Skřivánčí vrch (na hranici města jihovýchodně od Brné n. L.) má kótu 630 m n. m. Nejnižší místo ve městě – 131 m n. m. – naměřili při hladině Labe. Rozpětí nejvyššího a nejnižšího bodu dosahuje tak téměř 500 m². Z velkých českých center má Ústí nad Labem díky extrémně členitému reliéfu na svém území místo s absolutně nejnižší a spolu s Libercem (625 m n. m.) zároveň i s nejvyšší nadmořskou výškou. Přímou na území města a v jeho okolí ční několik krajinných dominant tvořených čediči, znělci či trachyty. K nejvýznamnějším počítáme Volskou skálu (309 m n. m.) u Stadic, Vaňovský vrch (561 m) u Podlešína na jihozápadě města. Na severovýchodě vyčnívá Vysoký Ostrý (587 m) u Nové Vsi a Kozí vrch (380 m), tyčící se vysoko nad hladinou Labe.

Páteří vodní sítě je Labe a jeho levobřežní přítok Bílina. Stojatých povrchových vod je poměrně málo. Na čtyřech lokalitách byly navrtány artéské termální prameny slabě alkalické vody s vyšším obsahem fluoru (o teplotě 28 až 31 °C).

Z hlediska klimatického se v prostoru města a jeho okolí střetávají dva podnebné celky. Nížinné polohy patří k teplé oblasti, zbývající části do oblasti mírně teplé. Průměrná roční teplota kolísá okolo 10 °C a Ústí nad Labem tak patří mezi naše nejteplejší města. Nejvyšší teploty jsou dosahovány v červenci a srpnu (měsíční průměr 19 °C), nejnižší v lednu a únoru (měsíční průměr –2 °C). Celkový roční úhrn srážek je poměrně nízký (pohybuje se okolo 550 mm); náleží k nejsušším místům u nás. Závažným jevem s negativním dopadem na životní prostředí je bezvětří. Údolí Labe a Bíliny nemá co do četnosti jeho výskytu v Čechách „konkurenci“. V chladném období dosahuje bezvětří až 60 %. Poměrně vysoká je lesnatost v zázemí města. Souvislé lesní porosty pokrývají převážně labské svahy a Střížovický vrch. Proslulý je výskyt tařice skalní (Mariánská skála).

Město se rozkládá na ploše 89 km². Jeho rozloha je srovnatelná například s Pardubicemi, Hradcem Králové či Libercem, ale je výrazně větší v porovnání s Českými Budějovicemi, které mají srovnatelný počet obyvatel. Velmi malá část území připadá na zastavěnou plochu – pouhých 5,6 %. Tento podíl je ve srovnání s ostatními velkými českými městy nejnižší. Ústí nad Labem řadíme mezi velká města naší republiky. Počtem téměř 100 tisíc obyvatel patří

² Pro porovnání: Praha má výškové rozpětí 222 m, Brno 389 m a Plzeň pouhých 70 m. Nejplošším reliéfem z velkých měst se vyznačují Pardubice (s rozpětím málo přes 20 metrů).

do skupiny středisek, která zaujímají 6. – 9. pořadí v celostátním žebříčku (Liberec, Hradec Králové, České Budějovice).

Ústí nad Labem je metropolí severozápadních Čech a administrativním centrem stejnojmenného okresu a Ústeckého kraje. Území okresu, které bude patrně odpovídat i areálu obcí příslušejících Ústí n. L. jakožto pověřené obci, náleží mezi málo územních jednotek republiky, kde vymezení odpovídá pojetí sociogeografického regionu³. Je charakteristický i stabilitou svého vymezení během správních reforem. V současné době tvoří okres 23 obcí, z nichž tři mají statut města: Ústí nad Labem (nejpozději od roku 1249), Chabařovice (od roku 1521) a Trmice (od roku 1664 a znovu po roce 1996). Většina obyvatelstva, výrobních a obslužných kapacit okresu se soustřeďuje do jeho střediska (80 % populace). Ústí nad Labem je sídlem kanceláře Euroregionu Elbe – Labe (pro českou stranu), který vznikl v roce 1992.

Město tvoří důležité jádro sídelní struktury. Jeho regionální význam je dán silou ekonomického potenciálu a velmi výhodnou geografickou polohou. Jde o centrum, kam směřují rozhodující geografické procesy ze širokého okolí, o středisko uspokojující potřeby nejen místního obyvatelstva. Ústí nad Labem patří mezi 12 významných metropolitních jader České republiky tzv. mezoregionálního významu. Je nadřazeným střediskem rozsáhlé oblasti od Chomutova po Děčín. V tomto „spádovém“ regionu žije 730 tisíc obyvatel. Ústí nad Labem se tak řadí na 4. místo mezi metropolitními jádry České republiky (za Prahu, Ostravu a Brno)⁴.

Město je důležitým průmyslovým střediskem celostátního významu. V průmyslu pracuje asi třetina jeho obyvatel v produktivním věku. Zastoupena jsou prakticky všechna důležitější průmyslová odvětví. Dominuje chemie s největším ústeckým podnikem – Spolkem pro chemickou a hutní výrobu (Spolchemie). Druhým nejdůležitějším odvětvím se stalo strojírenství, vyrábějící armatury, kovové obaly a nádrže, cisterny a měřící přístroje. Tradiční je potravinářský průmysl, využívající vhodnou polohu města v dopravním systému. Největším závodem tohoto odvětví je Setuza, vyrábějící oleje, jedlé tuky, mýdla, prací prostředky a kosmetiku. Produkce lihovin, nealkoholických nápojů a piva (Krásné Březno) potravinářský sortiment doplňuje. Ekologické faktory vedly k potlačení kdysi velmi důležitého odvětví paliv a energetiky.

Následující pasáže zhodnocují stav města a cíle jeho vývoje (upraveno podle Územního plánu města Ústí n. L., 1993). K silným stránkám patří:

- exponovaná poloha na křižovatce evropské a regionální rozvojové osy (labského koridoru a Podkrušnohoří)
- rozvinutý ekonomický potenciál s významným podnikovým managementem,
- vlastní výroba tepla a elektřiny
- železniční uzel, jeden z největších v Česku
- mimořádný turistický a rekreační potenciál.

Mezi slabé stránky se řadí:

- vysoká koncentrace škodlivin a krajina zdevastovaná těžbou uhlí v okolí města (do současné doby se podařilo tuto slabou stránku částečně odstranit)⁵

³ Ten bývá obvykle konstruován na základě rozhodujících geografických pohybů - pracovní dojíždky a cest za službami.

⁴ Obdobné pořadí zaujímá i podle ukazatele komplexní funkční velikosti (KfV), konstruovaného jako průměrný podíl příslušného jádra na celé ČR podle tří základních funkcí: obytné, pracovní a obslužné (Hampl 1996).

⁵ Ukazatel ekologické zátěže, který indikuje narušenost přírodního prostředí, vykazuje v porovnání s rokem 1991 nyní již polovičních hodnot.

- silně narušená historická kontinuita
- zastarávající průmyslová struktura, přetrvávající vysoké zastoupení těžkého průmyslu⁶
- obyvatelstvo vykazující určité znaky sociální patologie, jeho relativně nízká vzdělanost a špatný zdravotní stav.

Podle nového územního plánu jde o vybudování:

- civilizovaného města nabízejícího kvalitní životní prostředí
- města obchodu, služeb a spotřebního průmyslu
- křižovatky cest a centra cestovního ruchu
- města vracejícího se k historickým kořenům a chránícího svůj „genius loci“
- plnokrevného kulturního centra s rozvinutým školstvím, zejména vysokoškolským.

Literatura:

- ANDĚL, J. a kol. (1999): Geografie města Ústí n. L. Acta Universitatis Purkynianae. UJEP, Ústí n. L., 112 s.
- ANDĚL, J. a kol. (2000): Geografie Ústeckého kraje. PF UJEP, Ústí n. L., 151 s.
- HAMPL M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PrF UK, Praha, 395 s.
- Územní plán města Ústí nad Labem. Magistrát města Ústí n. L. 1993, 114 s.

Jiří Anděl

⁶ Díky zrušení řady výrobních podniků se podíl těžkého průmyslu výrazně snížil.

MARTIN BRZÓSKA, ALENA CHVÁTALOVÁ, KAREL KUNC

HYDRICKÉ REKULTIVACE JAKO SOUČÁST OBNOVY KRAJINY V PODKRUŠNOHOŘÍ

M. Brzóska, A. Chvátalová, K. Kunc: *Hydro-reclamation as an element of land regeneration in the Podkrušnohoří region.* – Geografie – Sborník ČGS, 107, 3, pp. 230–242 (2002). The report deals with the reclamation and revitalization carried out in the brown-coal field area in the Ore Mountains foothills with extensive open coal mining. Three basic modes of reclamation (agricultural, forest, and hydro) are mentioned. Considering the environmental, technical, and financial perspectives, the decision to flood residual pit mines is assessed as the most convenient alternative. Utilization of new ponds will be multifunctional. There are nevertheless many risks relating to this project, unique in the Czech Republic. They are concretised in the example of the Chabařovice residual pit mine, which is already being flooded.

KEY WORDS: brown coal mining – hydro-recultivation – Czechia – Podkrušnohoří.

1. Úvod

Charakteristickou činností, realizovanou v tzv. podkrušnohorských pánvích již více než 150 let, je těžba hnědého uhlí. V době maximálního rozkvětu v 80. letech minulého století dosahovala v sokolovském a severočeském hnědouhelném revíru (SHR) objemu téměř 100 mil. tun ročně. Těžilo se velkolomovým způsobem a získané (převážně málo kvalitní) uhlí bylo spalováno v tepelných elektrárnách s nedokonalým zachycováním pevných i plyných exhalací. Logickým důsledkem koncentrace těžebního průmyslu a navazující energetiky a těžké chemie (bez odpovídajících opatření na redukci produkce exhalací) na malém území se tak stalo neúnosné zatížení životního prostředí celých severozápadních Čech. V závěrečné dekádě minulého století dochází v České republice k výrazným proměnám, týkajícím se i environmentální problematiky. Sílí požadavky na radikální nápravu nepříznivého stavu životního prostředí, vláda schvaluje konkrétní opatření. Jedním z nich je i usnesení o územně ekologických limitech těžby uhlí a stanovení útlumové varianty, podle které těžba bude nenávratně ukončena na začátku 30. let 21. století (s ponecháním téměř 3,5 mld. tun využitelných zásob hnědého uhlí).

V severočeské hnědouhelné pánvi, která je jediným českým rozvojovým ložiskem hnědého uhlí s možnou dlouhodobou perspektivou (ve zbylých dvou – sokolovské a chebské limitují případný rozvoj léčivé a termální prameny i vysoká zastavěnost území) v současnosti hospodaří velké akciové společnosti: Severočeské doly Chomutov, zahrnující 2 prostorově oddělené územní celky (Doly Nástup v prostoru mezi Kadaní a Chomutovem, Doly Bílina v bílinsko – duchcovské části území) a Mostecká uhelná společnost. Těžba se ve srovnání s maximem v polovině 80.let (74 mil.tun ročně) snížila na současných cca 26 mil.tun (2001).

Průvodním jevem dlouhodobě realizované těžby hnědého uhlí a následně vytvářené typické těžební a průmyslové krajiny v prostoru hnědouhelné pán-

Tab. 1 – Rekultivace v SHR v období 1950 – 1997 (ha a %)

Okres	zemědělské	lesnické	hydrické	ostatní	celkem	% plochy okresu
Chomutov	1 555,82	1 567,37	106,80	169,48	3 399,47	3,63
Most	1 108,10	3 981,59	84,73	533,25	5 707,67	12,22
Teplice	1 696,17	1 675,83	127,08	466,17	3 965,25	8,45
Ústí n.L.	517,52	625,75	12,41	25,50	1 181,18	2,91
Louny	4,10	12,10	–	–	16,20	0,01
Celkem	4 881,71	7 862,64	331,02	1 194,40	14 269,77	4,20
%	34,2	55,1	2,3	8,4	100	

Pramen: Vrábliková, Vráblik 2000

ve pod Krušnými horami je rozsáhlá devastace tohoto území. Náprava nepříznivého stavu, revitalizace území, se realizuje sanačními pracemi a rekultivačními činnostmi.

Rekultivace po těžbě hnědého uhlí je v podkrušnohorském pánevním prostoru prováděna především v druhé polovině minulého století v návaznosti na zvyšující se lomovou těžbu, doprovázenou výrazným rozvojem objemů odkluzu nadložních materiálů. Původní extenzivní koncepce, orientovaná v podstatě pouze na ozeleňování výsypek, se postupně diferencovala na tři základní způsoby rekultivace – zemědělskou, lesnickou a hydrickou, z nichž každá je realizována v několika alternativách (např. agrotechnické, pomologické, lesy účelové a produkční, budování menších vodních nádrží a nových vodotečí). V počátečním období byla preferována (až neúměrně) rekultivace zemědělská, největší plocha je ale dosud rekultivována lesnický. Současná koncepce zdůrazňuje řešení velkých územních celků takovými způsoby, které umožňují nenásilné včlenění rekultivovaných ploch do okolní krajiny, respektují ekologická hlediska i účinně přispívají k řešení problémů ekonomických a sociálních (tab. 1).

Podstatným objektem pro rekultivaci jsou zbytkové jámy povrchových velkolomů. Po ukončení těžby uhlí jich zůstane na území podkrušnohorských hnědouhelných pánví osm. Navrzení optimálního způsobu jejich využití je v daném prostoru a čase stěžejním problémem, jde o prostory i větší než 1 000 ha a hluboké až 170 m. V úvahu připadá zatopení vodou, zasypání skrývkovým materiálem či ponechání přirozenému vývoji (ani nezatápět, ani nezasypávat). Každá z uvedených variant má přednosti a nedostatky:

1. zatopení je považováno za nejlacinější, ale nevyřešeným problémem je množství a kvalita vod pro zatopení potřebných (podzemních i povrchových) i další, dnes málo známé skutečnosti (viz později)
2. pro zasypání by bylo třeba obrovského množství materiálu (miliardy m³, bylo by nutné rozebrat a přemístit i již rekultivované výsypky), na závalu je technická náročnost a neúnosné finanční náklady
3. poslední varianta je přijatelná ekologicky (druhotná úspěšnost), území by ale nebylo využitelné, průvodním jevem je nutnost trvalého čerpání vod z těchto depresí.

Po zvážení podmínek v daném prostoru a s přihlédnutím k minimálním zahraničním zkušenostem (podobný záměr je realizován v SRN) byla jako reálná vyhodnocena první varianta, nákladově i ekologicky nejvýhodnější. Dle

Tab. 2 – Náklady na provádění rekultivací (mil.Kč na 1 ha)

Rekultivace	Dimitrovský 1999		Stiebitz, Stejskal 2001	
	Sokol. uhelná	Severočeské doly	1991	1997 – 2000
zemědělská	0,8	0,9	0,650	0,111 – 1,168
lesnická	0,7 – 1,15	1,1 – 1,35	0,600	0,199 – 0,990
hydrická	1,3 – 2,4	1,8	–	1,971 – 7,754
ostatní	0,9	1,2	–	0,316 – 2,880

dostupných analýz (Dimitrovský 1999, Stiebitz, Stejskal 2001) se ale náklady na obnovu 1 ha území po těžbě uhlí dle prováděných způsobů rekultivace pohybují v rozmezí 0,6 – 7,7 mil. Kč a hydrická rekultivace se v porovnání se zemědělskou, lesnickou a dalšími způsoby jeví naopak jako nejdražší (viz tab. 2).

Otevřená je otázka technického řešení, financování (stále platí, že rekultivace jsou koncepční, technologickou a ekonomickou součástí těžby – ta je ovšem utlumována a tudíž nepřináší předpokládaný finanční efekt) a nutnost s předstihem i průběžně řešit řadu dalších problémů (již zmíněné množství a kvalita vody, zajištění nepropustnosti dna, úroveň hladin podzemní vody, stabilita břehových partií apod.) včetně problémů nových, unikátních, dosud ani v zahraničí neřešených – zatím nikde se neřeší zásah do krajiny takového rozsahu bez předem známých dopadů a vlivů, zkušenosti ze SRN také nelze mechanicky přenášet do území s odlišnými poměry. Podstatné je, že hydrická varianta rekultivace zbytkových jam velkolomů představuje obrovský, ale hlavně nevratný zásah do prostředí sz. Čech.

Jisté zkušenosti jsou k dispozici z rekultivací ve středoněmeckém a lužickém revíru v SRN (Chour 2001), kde byla po sjednocení Německa těžba velmi rychle utlumena. Postupně je v SRN realizován záměr zatopit 49 největších zbytkových jam s vodní plochou asi 25 000 ha a objemem 4 500 mil. m³ nadržené vody (tedy s plochou 5x, ale kubaturou jen necelých 2x větší než v Podkrušnohoří, podstatný je zřejmě i rozdíl v hloubkách). Oba předmětné revíry leží v oblasti s nejnižšími atmosférickými srážkami v Německu a tedy s omezenými dostupnými zdroji vody, omezené jsou i možnosti přivádění vody odjinud. Do vytěžených prostor byly v minulosti ukládány průmyslové a komunální odpady, vypouštěny odpadní vody a látky pro vodu nebezpečné, což se jeví jako skrytá hrozba při plánovaném vzestupu hladin podzemní vody. Ty byly pro povrchovou lomovou těžbu sníženy odvodněním rozsáhlých vodonosných vrstev nezpevněných hornin až na úroveň dna lomů. V důsledku čerpání důlních vod došlo v obou revírech ke vzniku rozsáhlých depresních kuželů (snížení hladiny podzemní vody v propustných horninách v okolí místa, kde je voda čerpána; odvodněný prostor konkávního tvaru má podobu obráceného kužele s vrcholem v místě jímání, kde je hladina podzemní vody nejnižší). Dosud čerpané důlní vody mají být hlavním zdrojem pro zatápění jam, ve středoněmeckém revíru doplněné z řek Bílý Halštrof (Weiße Elster), Mulda a Sála (levobřežní přítoky Labe) a v lužickém revíru Černý Halštrof (Schwarze Elster) a Spréva. „Rovnovážný stav“ vodní bilance zatopených jam v regionu má být doplňován a obnovován z přirozeně infiltrovaných srážek, resp. z podzemních vod a jeho dosažení se plánuje hluboko do 21. století.

Z porovnání s tuzemskými poměry vyplývá, že vedle podobnosti celkového vodohospodářského řešení existují významné rozdíly – nesrovnatelný ekonomický potenciál obou zemí a především odlišné geologické a hydrogeologické

podmínky v těžebních prostorách na německém a českém území. Jíly i další uloženiny v pánevních sedimentech severočeské hnědouhelné pánve jsou charakteristické nízkou propustností, nikdy zde nedošlo k tvorbě objemných, souvislých a rozsáhlých depresních kuželů, které je v SRN nutno pro obnovu vodního režimu v propustných horninách „zavodňovat“. Striktním požadavkem je naopak zabránění průniku povrchových vod do podzemí, protkaného sítí chodeb v souvislosti s dříve rozsáhlou hlubinnou těžbou. V Německu zatápění zbytkových jam pokračuje, k dispozici jsou již první příklady úspěšného znovuosídlení krajiny poškozené povrchovou těžbou uhlí (např. vesnice Dreiskau – Muckern, představující řešení venkovského sídelního útvaru – obnovené stavby, komunikace a další infrastruktura obce, počítá se s ekologickým zemědělstvím, drobnými výrobami a po dokončení napouštění zbytkové jámy s dalšími pracovními příležitostmi ve službách, souvisejících se sportovním a rekreačním využitím vodní plochy a okolí). Alternativní možnosti využití území po těžbě uhlí (ale i měděných rud, soli) na příkladech Velké Británie (Swansea), Norska (Röros) a Rakouska (Hallstatt) uvádí Holý (2001).

2. Specifika realizovaných hydrických rekultivací

Stavu jako ve středoněmeckém a lužickém revíru v SRN u nás situace zdaleka nedosahuje, byť jsou i v našich těžebních prostorách hydrické rekultivace delší dobu realizovány. V severočeské hnědouhelné pánvi se dosud těží na cca 20 000 ha, na dalších 15 000 ha jsou prováděny rekultivace. Zatopeno je však pouhých 300 ha na území bývalých malých povrchových lomů Barbora, Benedikt, Gustav I, Karolina, Leontýna, Marie, Otakar a Vrbenský, přičemž část z nich je zatopena zcela samovolně. Příkladem úspěšného dorešení revitalizace příslušného území je příměstská zóna města Most (rekultivace „na objednávku“ – prostor vyuhleného povrchového lomu Vrbenský, Benedikt, Velebudická výsypka i další příklady). Na většině území SHR jsou ale cesty k dorešení revitalizace spíše sekundárně dohledávány, než primárně připraveny.

Příkladem uvedeného typu jsou vodní nádrže v teplické oblasti SHR, tj. na území 11 km² mezi Oldřichovem, silnicí Hrob – Dubí, Mstišovem a tratí Oldřichov – Teplice (Lesní brána). Malolomová těžba zde vyvrcholila v letech 1955 – 1965 a kromě jiných zásahů do krajiny přinesla opakovanou přeložku potoka Bouřlivce pro umožnění těžby v lomech Otakar a Barbora. Poslední nákladná přeložka tohoto toku do nádrže Otakar pak byla realizována v roce 1990 v důsledku nestability skrývkových svahů zbytkové jámy Otakar. Po ukončení těžby zde zůstalo 5 zbytkových jam, které se postupně samovolně zaplnily vodou. Podle vydatnosti přítoků šlo buď o částečné naplnění s kolísáním vodní hladiny ve vazbě na přítok a odpar vody (vodní nádrž Lesní brána ve zbytkové jámě Liebig, vodní nádrž Pozorka ve zbytkové jámě ČSM), nebo o naplnění s přebytkem zdrojů, kdy nastává přetok (vodní nádrž Otakar a vodní nádrž Barbora ve zbytkových jamách téhož jména, dále i vodní nádrž Dukla, u níž propojení na Mstišovský potok dává možnost trvalé dotace). Větší i malé plochy vznikly samovolně i na plošinách výsypkových etáží, kde byly z části dotovány srážkovou vodou dílčího povodí, z části podzemní vodou příslušného podpovodí.

Protože se předpokládalo, že ukončení báňské činnosti v teplické oblasti bude pouze přechodné a že zbytky lomů a vnitřních výsypek budou sloužit jako výsypkový prostor budoucího velkolomu Velká Barbora, bylo rozhodnuto pro-

vést jen dočasnou rekultivaci s ohledem na blízké sídelní aglomerace. Toto rozhodnutí stanovilo i kritéria pro realizaci rekultivací. Vesměs byly provedeny malé terénní úpravy, bez překryvu zúrodnitelnými zeminami s dočasným odvodněním. Cestní síť byla omezena jen na hlavní tahy, které nepočítaly s lesnickou nebo rekreační potřebou. V současné době, kdy došlo k přehodnocení těžebních záměrů Dolů Bílina a velkolom Velká Barbora nebude otevřen, je řešena otázka trvalé revitalizace oblasti. Východiskem je dokončení rekultivačních prací na vodních nádržích Otakar a Barbora. Na lesnické rekultivace a na již realizované terénní úpravy, zahrnující vybudování přístupových cest, pláží, parkovišť a dalšího zázemí pro sportovní a rekreační využití ploch, musí nyní navázat zabezpečení břehů proti destruktivně působící abrazi a zajištění příznivého vývoje kvality vod.

V případě stability svahů v nádrži Barbora je třeba počítat s výškou náběhové vlny až 800 mm. Zeminy, kterými jsou převážně strmé břehy nádrže tvořeny, jsou převážně jíly až zahliněné štěrkopísky s převažujícím hlinitým podílem. Za těchto okolností je odolnost břehů proti abrazi i při nepřilíh silném větru malá. Vlivem abraze pak dochází k postupnému podemílání břehů nad úroveň ideální břehové čáry a vzniku sesuvů. U nádrže Otakar jsou tyto jevy poněkud mírnější. Důvodem je především to, že je zde oproti nádrži Barbora mnohem menší plocha, a tedy i rozběhová vzdálenost, výška a energie vln. Samotné situování nádrže Otakar v sevřeném hlubokém amfiteátru, který je pouze z menší části otevřen k jihu, je z hlediska břehové abraze velice příznivé. Naproti tomu nádrž Barbora je nepoměrně rozsáhlejší i otevřenější a je tak vystavena větrům prakticky ze všech směrů. Přitom byla dosud dostatečně účinnou ochranou proti abrazi opatřena jen nepodstatná část břehů, především na jižním okraji nádrže, kde jsou v současné době hlavní rekreační pláže. Destrukce břehových partií tak relativně rychle postoupila rozsáhlými sesuvy, a to zejména v západní části skrývkových svahů v prostoru pláže Natura. Rekreační hodnota nádrže Barbora se tak značně snižuje.

Z hlediska zajištění požadované kvality vod je problémem realizovaná přeložka potoka Bouřlivec, kterou je do nádrže Otakar přiváděna značně znečištěná voda. Je to dáno tím, že v horní části jsou do Bouřlivce zaústěny bez řádného předčištění splaškové vody z obce Mikulov a částečně i z obcí Mlýny, Hrob a Nové Verneřice. Přitom nádrž Otakar se rekreačně využívá (zejména pro sportovní rybářství). Podstatnější však je, že voda z nádrže Otakar přepadá do nádrže Barbora, která má vysloveně rekreační charakter.

Obě báňsky disponovaná jezera (a s nimi i další existující hydrické rekultivace) se prostřednictvím výše uvedených specifík stávají podstatným zdrojem informací. Bohužel však jejich samovolné, nekontrolované a neevidované plnění se dnes stalo velmi zásadním a nenapravitelným nedostatkem. Od chvíle, kdy se ve vazbě na změněné společenské a návazné i ekonomické podmínky začaly zpracovávat generely ukončení činnosti hnědouhelných lomů v Severočeské pánvi, je silně pociťován nedostatek údajů o možném průběhu zatápění zbytkových jam velkého rozsahu, a to jak z hlediska časového, tak i kvalitativního. Vodní nádrže teplické i mostecké oblasti jsou sice co do plochy i objemu nepoměrně menší než budoucí jezera, která pravděpodobně vzniknou ve všech zbytkových jamách velkolomů, nicméně princip je v zásadě týž. Při dostatku systematicky vedených a vyhodnocovaných údajů by bylo možno předvídat vývoj rozhodujících kvalitativních i kvantitativních parametrů v nově budovaných nádržích. Od roku 1994 je patrná snaha alespoň do datečně zkoumat kvalitativní ukazatele současné fáze vývojového procesu v Barboře. Děje se tak se zpožděním a z finančních důvodů omezeně.

Tab. 3 – Zatápění zbytkových jam – stav k 15. 4. 2000 (upraveno podle Choura 2001)

Název lomu	Zahájení napouštění	Plocha hladiny (ha)	Kóta hladiny (m n. m.)	Objem vody (mil. m ³)	Hloubka průměr (m)	Hloubka maximální (m)
Chabařovice	2001	225,0	145,3	35,0	15,6	23,3
Most – Ležáky	2006	322,5	199,0	72,3	22,4	59,0
Medard – Libík	2010	501,4	401,0	138,0	27,5	51,0
ČSA optimální varianta	2020	701,0	180,0	235,8	33,7	130,0
hluboká varianta	2020	1 259,0	230,0	760,0	60,4	150,0
Šverma – Hrabák 1	2030	342,0	195,0	35,6	10,4	37,0
(jedna zbytková jáma) 2	2050	390,1	215,0	73,6	18,8	40,0
Bílina	2037	1 145,0	200,0	645,0	56,0	170,0
DNT – Březno – Libouš	2038	640,0	277,0	110,4	17,3	52,0
Jiří – Družba	2038	1 322,3	394,0	514,9	40,6	93,0
Celkem zbytkové jámy		min. 3 876,9 max. 4 483,0		min. 1 787,1 max. 2 349,3		

3. Projektované hydrické rekultivace

Ve výhledu se v podkrušnohorských pánvích předpokládá realizace hydrické rekultivace v Chabařovicích, kde již bylo v r. 2001 pokusně zahájeno napouštění nejmenší budoucí nádrže ve zbytkové jámě stejnojmenného lomu, následovat by měla zbytková jáma lomu Ležáky (v r. 2006), lomu Medard – Libík v soko-lovském revíru (v r. 2010) a další podle termínů ukončování těžby (tab. 3).

U všech uvedených nádrží a v jejich okolí je předpokládáno mnohostranné využití, co ale má být vybudováno konkrétně, je dosud stanoveno pouze rámcově. Každá z nádrží bude velkou zásobárnou vody pro průmyslové účely, pro závlahy, není vyloučeno ani využití jako zdroje vody pitné. Mají plnit funkci sociálně ekonomickou, sportovní rekreaci, ekologickou, půjde o významné krajinně estetické prvky – to vše za předpokladu, že budou postupně vytvořeny optimální podmínky pro uvedené fungování. Ty by měly vyplynout z výsledků výzkumného projektu „Vodohospodářské řešení rekultivace a revitalizace Podkrušnohorské uhelné pánve“, vypsáno Ministerstvem životního prostředí ČR v r.1998. Řídícím pracovištěm kolektivu řešitelů je Hydroprojekt, a.s.

Voda v nově zatopených zbytkových jamách se od u nás existujících toků a přirozených i umělých nádrží bude lišit především hloubkou a průtokem. Půjde o stagnující vodu, režimem se podstatně lišící od jezer, rybníků, přehrad i toků. Problémem zřejmě bude dostatek, ale především kvalita vody. Tu v počáteční fázi napouštění ovlivní výluhy ze zemin i z uhlí (při nedokonalé izolaci uhelné sloje), vzhledem k předpokládané hloubce se bude jak v průběhu roku (podle ročních období), tak v průběhu dní a nocí měnit teplotní stratifikace a koncentrace kyslíku ve vodě. Vlastní vývoj kvality vody v nádržích zbytkových jam bude ovlivňován v průběhu napouštění i po naplnění působením mnoha vnějších i vnitřních činitelů a jimi vyvolaných fyzikálních, chemických a biologických procesů (např. eutrofizace, acidifikace apod.). Plánované zdroje se většinou nevyznačují požadovanou kvalitou vody, a tak se většina projektů spoléhá na sanaci povodí. Veškeré prognózy vývoje

kvalitativních parametrů vody v nich se však opírají pouze o hypotézy, analogické příklady neexistují. To je varovné!

Základním předpokladem pro realizaci zatopení by mělo být vyuhlení prostoru a optimální vytvarování vlastní zbytkové jámy a jejího okolí v dostatečném předstihu před napouštěním. Na základě komplexního vyhodnocení alternativ je žádoucí s předstihem konkretizovat předpokládané využití nového prostoru, stanovit základní charakteristiky (kóta hladiny, průtočnost, způsob a rychlost napouštění, vyřešení dotace vody po napuštění, vypouštění přebytků atd.) i zajistit předpoklady pro optimální fungování nové nádrže (stabilita svahů, ochrana břehů před abrazí, omezení nežádoucích výluhů aj.). To vše zřejmě v definitivní podobě stanoveno není, zatím žádná instituce se problematikou komplexně nezabývá. Zrušením Generálního ředitelství SHD padla možnost celorevírní koordinace rekultivačních činností. Doly se organizačně transformovaly do tří samostatných podniků, uhelné společnosti i další organizace (R-Princip Most, s.r.o., Bářské projekty Teplice, VÚHU Most, Econconsult Pons) připravují samostatné projekty a každý z nich je posuzován zvlášť. Tržní prostředí plně liberalizuje i sféru rekultivací, což se v některých případech negativně promítá do kvality obtížně kontrolovatelných biologických prací (Štýs 2001). Oficiální dokument, zabývající se situací v krajském měřítku (v rámci územního plánu nového Ústeckého kraje) krajský úřad teprve připravuje (s termínem dokončení r. 2005?).

V rámci výše uvedeného výzkumného projektu je vytvářen model celého zájmového území severočeské hnědouhelné pánve. Z dosud získaných poznatků vyplývá, že hydrologický potenciál povodí řek Ohře a Bíliny umožňuje provést hydričnou rekultivaci. Napouštění a doplňování zbytkových jam vodou bude možné i při respektování požadavků na dodržování vodoprávně povolených dalších odběrů vody a zachování minimálních průtoků v říční síti. Stav průtoků Ohře a Bíliny zásadně ovlivňuje vybudovaná soustava vodních nádrží (především Jesenice, Skalka a Nechranice na Ohři, Přisečnice, Fláje, Jirkov a Janov v Krušných horách) a převody vody z povodí Ohře do povodí Bíliny. Předpokládá se, že plnění zbytkových jam vodou s využitím vybudovaných vodohospodářských soustav by umožnilo konkretizovat časový režim plnění, omezit nahodilosti, související s klimatickými výkyvy a jimi způsobenými proměnami srážkových a odtokových poměrů, příznivě ovlivňovat kvalitu vody pro plnění. Neznámou ovšem zatím zůstává cena takto využívané vody a stále chybí žádoucí komplexní vyhodnocení dopadů předpokládaných průvodních jevů.

Průzkum a vytváření modelových situací, souvisejících s hydrochemickými, hydrobiologickými a ichtyologickými ukazateli nové vodní nádrže se v podrobném měřítku soustřeďuje na prostor neúplně vytěženého lomu Chabařovice (nejmenšího z předpokládaných, napouštění zahájeno v r. 2001). Pozornost je věnována kvalitě vody ve zdrojových tocích a problematice možné nežádoucí eutrofizace, obecně vyvolávané zvýšeným přísunem živin do vodní nádrže. Jde především o sledování přísunu fosforu a dusíku, které jsou pro růst fytoplanktonu limitující. Dosavadní analýzy opakovaně odebíraných vzorků prokazují pozitivní vliv předzdrže Kateřina na kvalitu vody, výsledek ale nelze přeceňovat vzhledem k malé rozloze a kubatuře (plocha 37,5 ha, průměrná projektovaná hloubka 5,3 m).

3. 1 Lom Chabařovice

Lokalita bývalého Chabařovického hnědouhelného lomu (dále jen CHL) se nachází na západním okraji katastru krajského města Ústí nad Labem. Jeho

Tab. 4 – Etapy napouštění zbytkové jámy lomu Chabařovice

Přechodný stav		Konečný stav	
Max. úroveň hladiny	130 m n.m.	Max. úroveň hladiny	145,3 m n.m.
Plocha	117 ha	Plocha	252 ha
Objem akumulované vody	7,5 mil.m ³	Objem akumulované vody	35 mil. m ³
Max. hloubka	8,0 m	Max. hloubka	23,3 m
		Průměrná hloubka	15,6 m

Podle Ročenky ŽP, Ústí n. L. 2001

charakter (z části vytěžený lom s vysoce kvalitním hnědým uhlím, ukazatele obsahu síry a popelovin patří k nejpříznivějším v ČR) i poloha z něj učinily atraktivní, přesto však velice problémovou lokalitu. Zastavení těžby uhlí zde bylo stanoveno vládním usnesením č. 331/1991 k dubnu 1997. Přes spornou a často diskutovanou opodstatněnost tohoto kroku byl provoz zastaven již ke konci roku 1996. V roce 2001 bylo definitivně odstraněno z prostoru předpokládaného zatopení veškeré strojní a technické zařízení pro zásyp zbytkové jámy a provedena většina prací, majících zabezpečit její stabilitu. Hydrická rekultivace předpokládá zatopení zbytkové jámy lomu vodou na úroveň 145 m n. m. a vznik Chabařovického jezera o rozloze 225 – 252 ha. Vzhledem k tomu, že před zahájením napouštění nejsou dokončeny všechny práce (zejména kompletní opevnění břehové čáry na kótě 145,3 m n. m., ale i všech bočních svahů lomu, některé potřebné objekty jsou teprve ve stádiu projektové přípravy), byl schválen návrh rozdělit napouštění na 2 etapy (viz tab. 4).

Jelikož je území CHL považováno odborníky za jakousi zkušební lokalitu, je na jeho příkladu možné demonstrovat některé z problematických aspektů záměru tento prostor zatopit.

3. 2. Hydrická rekultivace

Zbytková jáma je nejmarkantnějším důkazem těžby na území CHL. Jde o prostor vzniklý vytěžením uhelné slaje a nadložních vrstev s převahou jílu. Sanace a následné využití tohoto prostoru je z celého projektu likvidace a rekultivace CHL nejrozporupnější, přestože se jedná jen o malou část zájmového území. Nese sebou totiž řadu technických a hydrologických problémů, navíc varianty řešení využití zbytkové jámy jsou do jisté míry poznamenány i postoji zainteresovaných stran (provozovatel lomu, Magistrát města Ústí nad Labem a jiní).

Z možných alternativ (zasypání, zatopení, ponechání přirozenému vývoji) byla nakonec ve schvalovacím řízení vyhodnocena jako nejhodnější a nejlevnější hydrická rekultivace, v minulosti aplikovaná na několika jiných (ale podstatně menších) lokalitách. Přes níže uvedená negativní stanoviska ve zprávě EIA k dílčím krokům probíhá v současnosti realizace tohoto projektu. Zbytková jáma se začala napouštět 15. 6. 2001 požárním potrubím z prostoru vodní nádrže Kateřina, do které jsou svedeny 3 podkrušnohorské potoky (Zálužanský, Unčínský a Maršovský) a přítok z nádrže Modlany. Přeložky toků byly vybudovány pro odvod povrchové vody z lokality těžby v době zakládání lomu.

Úplné napouštění Chabařovického jezera je však časově velice vzdálené. Jestliže jedinou zdrojnicí má být voda z Krušných hor, bude napouštění na kótu 145 m n. m. trvat zhruba deset let.

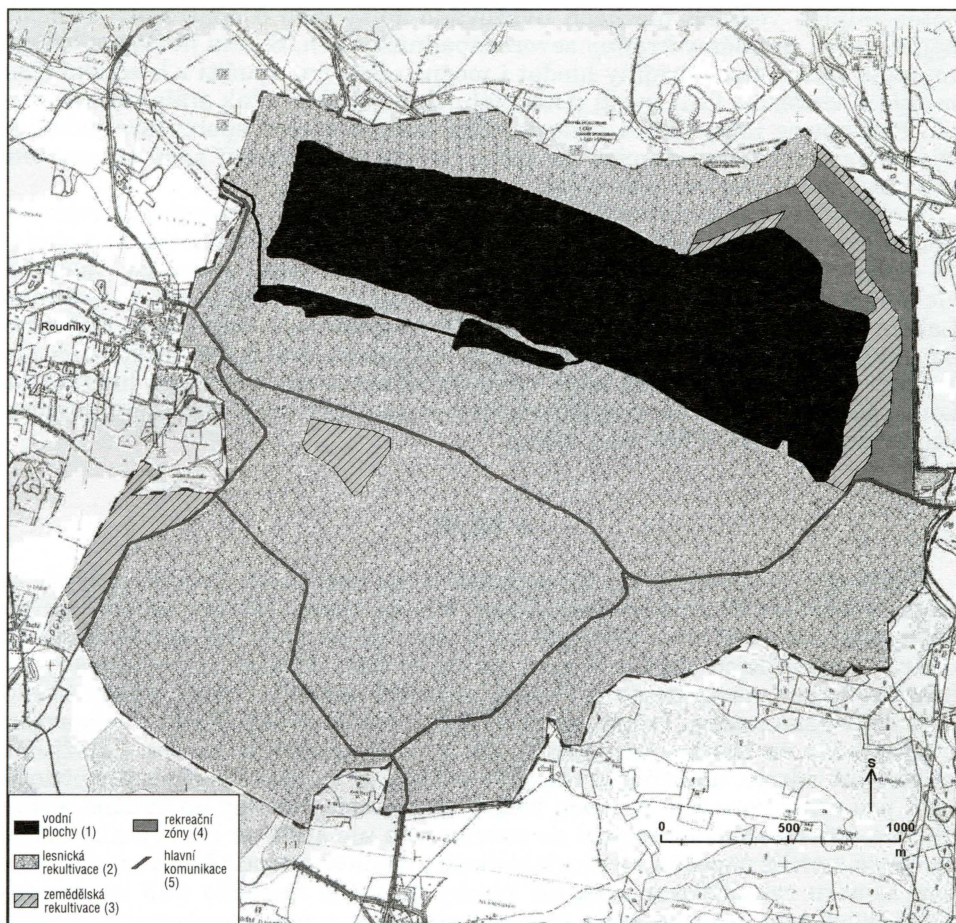
Na místě zbytkové jámy tedy vznikne v průběhu příštích deseti let jezero o objemu přibližně 35 mil. m³ vody, o ploše hladiny cca 225 ha a s průměrnou

hloubkou 15,6 m. Vedle problematiky dopadu této masy vody na klima, vegetaci a proporce využití krajiny v zázemí města je nutné řešit rovněž řadu finančně nákladných technických problémů a ekologických rizik. Ta vyplývají jednak ze specifčnosti tohoto ne zcela vyuhleného lomu nedaleko toxické skládky, jednak ze snahy aplikovat osvědčené rekultivační postupy na několikrát větší ploše, než doposud. Přitom možnosti využití takovýchto velkoplošných, hlubokých a tím pro českou krajinu netypických nádrží jsou značně omezené. Především s vzhledem k potenciálním problémům spojeným s budoucí kvalitou vod je jejich využití sporné.

Uhelná sloj, která je největším vodním kolektorem oblasti, byla v minulosti prorubána řadou štol při těžbě uhlí hlubinným způsobem. Její propustnost je navíc sama o sobě velmi vysoká. Uhelná sloj konkávního tvaru fungující jako zdrojnice podzemní vody a jílové nadloží představovaly systém artéské pánve. Odstraněním nadloží a vytěžením části uhelného ložiska došlo k propojení zbytkové jámy lomu s okolním systémem podzemních vod. Jde především o nivu řeky Bíliny. Podzemní voda je zde na výškové kótě 150 m n.m. (dno zbytkové jámy lomu se nachází zhruba na úrovni 130 m n. m.). Proto bylo v minulosti nutné odčerpávat podzemní vodu z okolí lomu, jinak by totiž došlo k jeho zatopení na výškovou hladinu řeky Bíliny. Dodnes je proto v provozu několik čerpacích stanic. Celkem je z celého území čerpáno 3,4 – 3,7 mil. m³ ročně. Tuto skutečnost je nutné zmínit proto, že po ukončení čerpání hrozí zatopení veškerých jam, ploch a prohlubní nacházejících se pod zmíněnou hladinou řeky Bíliny (150 m n.m.). Jedná se nejen o vlastní zbytkovou jámu CHL a část vyuhleného lomu Petri, ale i o přilehlé obce Předlice a Trmice včetně Teplárny Trmice.

Nabízí se otázka, zda nelze tuto podzemní vodu využít při napouštění jezera. Nejen CHL, ale většina zamýšlených jezer se nachází v oblasti chudé na srážky, zato však bohatší na podzemní zdroje vody. I v případě, že by výstupem hladiny podzemních vod nebyly ohroženy zastavěné plochy, nebylo by možné realizovat tento postup. Vodám budoucího jezera totiž hrozí kontaminace těžkými kovy stařinových vod. Ty se nacházejí v dutinách a starých důlních štolách. Výstupem podzemních vod by došlo k průsaku těchto látek a zamoření vody napouštěné do zbytkové jámy CHL. Z tohoto důvodu bylo nutné provést utěsnění dna a stěn zbytkové jámy vrstvou těsnících jíílů 15 m nad strop uhelné sloje. Náklady spojené s touto částí projektu činí zhruba 1 300 mil. Kč (1993). U většiny ostatních lomů bude tento krok nutné rovněž realizovat. Náklady na jeho provedení však mohou být mnohem vyšší vzhledem k velikosti jednotlivých lomů. Odstranění nebezpečí zamoření je však jen částečné. Obsah těžkých kovů ve vodách Chabařovického jezera i tak patrně překročí platné legislativní normy. Přes spekulativnost těchto tvrzení se odborníci činitelé shodují na stabilizaci situace v horizontu desítek let. Pro zmírnění nepříznivého průsaku kontaminovaných vod budou budovány čistírny důlních vod nákladem 500 mil. Kč. To ovšem značně omezuje plány na rekreační či produkční funkce jezera (viz níže).

Vedle nebezpečí kontaminace těžkými kovy hrozí rovněž zarůstání relativně stojatých vod fytoplanktonem. Původní plán počítal s konečnou úrovní hladiny na kótě 153 m n.m. Tím by bylo možné nádrž gravitačně odvodňovat do řeky Bíliny, která je na úrovni 150 m n. m. (tedy o 3 m níže). Odstranilo by se tak riziko průniku vod řeky Bíliny do nádrže. Tato říční voda by mohla způsobit zatížení vodoteče živinami a proměnit ji v „hnijící močál“. Obsahuje totiž velké množství dusíku a fosforu. Proto je napouštění CHL i ostatních potenciálních jezer v Mostecké pánvi vodou z řek Bílina a Ohře problematické

Obr. 1 – Schéma rekultivace prostoru lomu Chabařovice. Upraveno podle: Komplexní revitalizace území dotčeného těžbou, PKÚ s.p., Most 1998.

a mnohde těžce realizovatelné. Opakem je ale “krušnohorská” voda z Centrální přeložky potoků a retenčních nádrží.

Isolace nádrže od silně eutrofizovaných vod řeky Bíliny však není zcela v souladu s realizovanou variantou. Ta počítá se stabilizací hladiny jezera na kótě 145 m n. m., tedy 5 m pod úrovní řeky. Tak by bylo možné využívat jezero jako protipovodňovou retenční nádrž. Není tedy zcela jasné, jakou kvalitu vody lze očekávat.

3. 3. Plány využití jezera

Využití této i dalších zatopených montánních depresí je velice spornou a zatím i na kompetentních místech nedostatečně diskutovanou záležitostí. Kromě výše zmíněných skutečností včetně faktu, že na zdaru tohoto projektu závisí více méně podoba krajiny celého Podkrušnohoří, se totiž nabízí otázka využití takovéto vodní masy.

Původní plány počítaly s projekty, jejichž realizace je dnes nemyslitelná (plavební kanály, jakýsi „český Balaton“ a podobně). V současnosti je o těchto

potenciálních vodních plochách uvažováno spíše jako o opatřeních řešících nejpálčivější problémy krajiny severozápadních Čech. Snaha jít dále a kromě zatopení těchto jizev krajiny hledat i možné efektivní využití z hlediska hospodaření člověka i funkčnosti potenciálních biotopů je však stále nedostatečná. Příčinou je mimo jiné i nedostatečná komunikace a spolupráce jednotlivých stran, zainteresovaných na těchto projektech (místní správa, majitelé pozemků, rekultivační společnosti, ministerstvo ŽP,...).

V okolí nově vzniklých vodních ploch jsou plánovány prostory pro rekreační činnost. Jejich charakter a funkce však není zřejmá. Patrně půjde o chatové osady na březích. Obdobné je i předpokládané využití prostoru Chabařovického jezera. Stalo by se rekreačním a turistickým zázemím města Ústí nad Labem a v širším měřítku i Teplic a Bíliny s provozem vodních sportů a rybaření (pomineme-li nebezpečí zatížení vod jezera toxickými látkami či nebezpečí eutofizace). Jelikož bude napouštění zastaveno při výšce hladiny na kótě 145 m n. m., bude možné využívat jezero také coby regulační protipovodňovou retenční nádrž řeky Bíliny.

4. Závěr

Z dosud zveřejněných studií, projektů a realizovaných kroků vyplývá, že nejen v lokalitě Chabařovického lomu, ale na území většiny severočeských velkolomů má vzniknout nebyvalá a v Česku dosud ojedinělá soustava obřích nádrží, vyplňujících zbytkové jámy po těžbě uhlí. Přitom možné dopady na krajinu, okolní ekosystémy a životní prostředí širokého okolí nebyly dosud uspokojivě zkoumány. Pokud se splní optimistické předpoklady o vyhovující kvalitě vody ve zbytkových jamách, šlo by o strategickou zásobu důležitého přírodního zdroje, umožňující rozsáhlé rekreační využití i poskytující příležitosti pro vznik cenných, na vodu vázaných biotopů. Návrhy na využití těchto ploch a jejich funkční zapojení do zázemí jsou ale stále až na výjimky velice rámcové a příliš nepočítají s dlouhodobostí a nenávratností těchto zásahů. Kolem záměru rekultivovat rozsáhlé plochy po těžbě hnědého uhlí zatopením zbytkových jam zůstává stále mnoho nejasností a nezodpovězených otázek, ačkoliv s realizací již bylo započato. Diskuse vyvolávají možné klimatické vlivy obrovské plochy a zejména kubatury vody na poměrně malém území. Dříve existující Komořanské jezero na Mostecku mělo sice rozlohu asi 5 700 ha, ale bylo velmi mělké, rychle se zanášelo a v teplém klimatu přirozeně vysychalo, takže se postupně měnilo na bažiny a močály. Zaniklo pozdějším záměrným odvodňovacím přeměnou na kyselá až kvalitní louky a ještě později na ornou půdu. Pochybnosti vzbuzuje doba napouštění (až desítky let), hloubka, váha nadržené vody a jí vyvolané zatížení tektonicky postiženého podloží apod. Velmi rámcové jsou dosud představy o skutečně komplexním, racionálním využití krajiny v její nové, velmi dlouhodobé podobě. Nemůže jít pouze o obnovu fungujícího přírodního základu krajiny, důležitá je vazba na ekonomický subsystém území. Musí jít o systémové řešení s potlačením rizik a nejistot, také o potenciálu území a jeho konkrétním využití musí být jasno předem. Bez znalosti a zohlednění všech potenciálních rizik a pozitiv nelze samozřejmě tento plán jednoznačně odsoudit, ale ani nekriticky přijímat či dokonce realizovat.

Vznik severočeské soustavy obřích vodních nádrží, budovaných na základě pouhých předpokladů, se může stát stejně problémovým jako masová těžba hnědého uhlí ve druhé polovině minulého století. Pouze ekonomická rozvaha,

kalkulující s nejmenšími náklady v porovnání s ostatními alternativami, nesmí být pro definitivní řešení rozhodující.

Literatura:

- BLAŽKOVÁ, M. (2000): Těžba hnědého uhlí a její vliv na krajinu podkrušnohorské hnědouhelné pánve, Acta Universitatis Purkynianae 63, Studia oecologica 9, UJEP, Ústí n. L., s. 5-8.
- DIMITROVSKÝ, K. (1999) : Zemědělské, lesnické a hydrické rekultivace území ovlivněných báňskou činností. UZPI, Metodiky pro zemědělskou praxi, č. 14. Praha.
- HOLÝ, M. (2001) : Kam se ubírá příběh destrukce těžbou v krajině. In : Sborník příspěvků z konference „Tvář naší země“, 6, s. 96-105. Česká komora architektů, Praha.
- CHOUR, V. (2001): Vodohospodářské řešení rekultivace a revitalizace Podkrušnohorské uhelné pánve, EKO, XII, č. 2, s. 10-15.
- CHOUR, V. (2001): Sanace velkých zbytkových důlních jam v Německu, EKO, XII, č. 3, s. 16-23.
- KOLEKTIV (1996): Inženýrskogeologický průzkum sesuvných území prostoru nádrží Otakar a Barbora, M.S. Vodohospodářské projekty Teplice, nestr.
- Komplexní revitalizace území dotčeného těžbou, PKÚ s.p., Most 1998, nestr.
- Obecně závazná vyhláška č. 45/1996 o závazných částech územního plánu statutárního města Ústí nad Labem, Magistrát města Ústí nad Labem, Ústí n. L., nestr.
- PAVELKOVÁ, J. (2001): Severní Čechy a vývoj jejich krajiny. In. Recentní a fosilní ekosystémy. Sborník prací, sv. 3, PF UK Praha, s. 41-53.
- ŘÍHA, M. (2001) : Zkáza severních Čech blízká nedělitelnosti. In : Sborník příspěvků z konference „Tvář naší země“, 6, s. 8-12. Česká komora architektů, Praha.
- SOCHOCKÝ, S. (1998): Těžní kola se zastavují (bude Palivový kombinát na uhelném ložisku poslední?), PKÚ, Ústí n/L, 49 s.
- STIEBITZ, J., STEJSKAL, V. (2001): Zkušenosti s tvorbou a užitím finančních rezerv na zhlazování následků těžby na krajině po povrchovém dobývání hnědého uhlí. In : Sborník z mezinárodní konference „50 let sanace a rekultivace krajiny po těžbě uhlí“. Teplice, 8 s.
- SVOBODA, I. (2000): Rekultivace po těžbě uhlí povrchovým způsobem, IUAPPA, Praha, s. 29-32.
- ŠÍPEK, V. (1996): Dodatek č. 5 k technickému projektu likvidace lomu Chabařovice I., PKÚ, Ústí n/L, nestr.
- ŠTÝS, S. a kol. (1981): Rekultivace území postižených těžbou nerostných surovin, SNTL, Praha, 678 s.
- ŠTÝS, S. (2000) : Proměny měsíční krajiny v srdci Evropy. Ecoconsult Pons, Most. Ne-stránkováno.
- ŠTÝS, S. (2001) : Proměny krajiny severočeské hnědouhelné pánve. In : Sborník příspěvků z konference „Tvář naší země“, 5, Praha, s. 145-152.
- ŠVARC, K. (1993): Projekt likvidace lomu Chabařovice I dle osnovy Ministerstva průmyslu a obchodu ČR, PKÚ, Ústí n/L, nestr.
- VIKOVÁ, I. (2001): Vodní plochy okresu Teplice. Diplomová práce, katedra geografie, PF UJEP, Ústí nad Labem, 62 s.
- VRÁBLÍKOVÁ, J., VRÁBLÍK, P. (2000): Rekultivace území po těžbě. Acta Universitatis Purkynianae, Studia oecologica 9, UJEP, Ústí n. L., s. 9-12.
- VRÁBLÍKOVÁ, J., DVOŘÁK, P. (2000): Lze využít oblasti Severních Čech k rekreaci?, Životné prostredie, XXXV, č. 5/2000, s. 257-260.
- VRÁBLÍKOVÁ, J. a kol. (2001) : Revitalizace antropogenně postiženého území. Zpráva pro projekt 0716/G5 FRVŠ. Fakulta ŽP UJEP, Ústí n. L.
- Ročenka životního prostředí Ústí n.L. 2001. Magistrát města Ústí n. L., informační středisko pro ŽP. Ústí n. L. 2002, 60 s.

HYDRO-RECLAMATION AS AN ELEMENT OF LAND REGENERATION IN THE PODKRUŠNOHOŘÍ REGION

The side effect of long-term brown-coal mining and of the subsequent formation of a typical mining and industrial area in the brown-coal field below the Ore Mountains is a massive devastation of the whole area. In the 1980s, 100 million tons of brown coal were annually mined there. In the last years of the 20th century, the efforts to improve this unfavourable state were growing. The Czech Government approved among others a mining reduction plan, which will be completed in the early 2030's. The area is being gradually reclaimed and revitalized. The reclamation project has evolved from the original extensive concept, which was actually designed only to green the waste heaps, via agricultural, forest, and hydro reclamation, to the current concept, which attempts to achieve a certain arrangement of large territorial units in view to unite the reclaimed areas in a harmonic way, with respect of environmental principles and taking into account social and economic issues. Essential elements to be reclaimed are residual open pits; there will be eight of them after the end of mining. Some of them are larger than 1000 ha, the maximum depth reaching 170 m. The possible solutions include flooding, covering with stripped material, or letting the area evolve naturally. Each of the mentioned alternatives has its pros and cons. Flooding is the most convenient solution in terms of economy and environment; problematic are however the quantity and the quality of water. Enormous quantities of material would be needed to cover the pits (it would be necessary to dig up and to transport waste heaps that have already been reclaimed). The last alternative is acceptable in the environmental perspective; however, the territory would not be exploitable, and a constant siphoning of water from the hollows would be necessary. Having considered all the circumstances in the territory and taking into account the experience of foreign experts (Germany), the flooding alternative was found to be feasible; it will be nevertheless necessary to resolve many problems in advance. Hydro-reclamation in Central Germany and in Lusatia, where the project of flooding of 49 residual pits (25.000 ha, 4.500 m³ of water) is being implemented, can serve as a comparison. Regardless of the similarity in the hydrological technique, there are many essential differences – economic potential of both is different, and geologic and hydro-geologic conditions are not similar. Residual pits were flooded already earlier in Germany; there are examples of re-colonization of areas in the country (e.g. the village of Dreiskau-Muckern – restored houses, roads and village infrastructure). In the Czech Republic, only 300 ha of former small pits have been flooded. Thus, methods to achieve a successful solution of the reclamation of the area are more or less being searched for rather than projected in advance (in the Teplice region, there are five residual pits that have been flooded spontaneously). The existing flooded residual pits (Otakar, Barbora), which are used as recreation centres, are an important information source – it was unfortunately a basic and irreversible mistake to let them be flooded spontaneously, without any control and records.

An overview of flooding of the residual pits can be found in Table 2. All ponds and their surroundings are expected to be exploited in a multifunctional way. They will be significant landscape elements. Lack of water and the quality of water that will be used for flooding have been dealt with in the research project called "Hydrological solution to the reclamation and revitalisation of the Ore-Mountains coal basin" since 1998. The information that has been obtained so far makes it clear that the hydrologic potential of the Ohře and Bílina River Basin is sufficient. The exploration and evaluation of model situations are concentrated on the area of the Chabařovice pit (flooding started in 2001), which has not been extracted completely. The redevelopment and residual pit layout project has been so far limited only to the problems of usable water. The ideas of a really complex and rational exploitation of the country in its future long-term shape are very general.

Fig. 1 – Plan of the Chabařovice quarry recultivation. Modified according to: Komplexní revitalizace území dotčeného těžbou (Complex revitalization of the area damaged by mining), PKÚ s.p., Most 1998. 1 – water areas, 2 – forest recultivation 3 – agricultural recultivation, 4 – recreation areas, 5 – main roads.

(Pracoviště autorů: katedra geografie Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 7. 5. 2002

JIŘÍ ANDĚL

VÝVOJ SÍDELNÍ STRUKTURY A OBYVATELSTVA POHRANIČNÍCH OKRESŮ ÚSTECKÉHO KRAJE

J. Anděl: *The development of the settlement structure and population in the frontier districts in the Ústí Region.* – Geografie – Sborník ČGS, 107, 3, pp. 243 – 259 (2002). The aim of this article is to demonstrate the uniqueness of the territory studied and the singularity of the genesis of its settlement structure. The article attempts to outline the causes and consequences of the development within a broad spatial and functional context. The origin and development of most of the settlements that have been developing in the territory of the basin districts since the early Middle Ages, have been determined by nature, their location, but also by politics. Compared with other eras, the population of the frontier districts is distributed relatively evenly and all the particular settlements are of small extent. The critical changes took place during the periods of industrialization and subsequent urbanization. The process is shown in the synthetic part of the article (population median, concentration median etc.). Later, significant settlement centres developed in the basin area. They have kept growing since the half of the 20th century, even to the exclusion of the settlements that were demolished as a result of extensive opencast brown-coal mining.

KEY WORDS: historical-regional geography – socio-geographical region – settlement structure – Ústí Region.

Pohraniční okresy Ústeckého kraje představují souvislý pás území podél česko-německých hranic, tvořený okresy SHP (Chomutov, Most, Teplice a Ústí n. L.) a Děčínem. Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva se vyznačuje obdobnými rysy a určitou specifičností ve srovnání se zbývajícími okresy kraje i v porovnání s jinými oblastmi ČR. Při jejím formování byla rozhodující přírodní determinace, ke které se později přidružily faktory sociogeografické, politické a geopolohové. Článek navazuje na příspěvek autora publikovaný v tomto časopise, zaměřený na sociogeografické proměny v období transformace (Anděl 2002). Jeho cílem je poukázat na jedinečnost sledovaného území a na neopakovatelnost geneze jeho sídelní struktury, pokouší se naznačit příčiny a následky vývoje v širších prostorových a funkčních souvislostech.

1. Geografická poloha a specifika

Navzdory tomu, že se jedná o území příhraniční, nelze označit jeho geografickou polohu za okrajovou. O tom svědčí nejen dosavadní vývojové trendy, ale i existence důležitých rozvojových os. Národní podkrušnohorská rozvojová osa, procházející okresy SHP, směřující sem od Chebu a Karlových Var, pokračuje dále přes Českou Lípu na Liberecko. V prostoru krajského města se kříží s rozvojovou osou evropského významu, vycházející z dánské Kodaně a Hamburku, vedoucí přes Berlín, Sasko, Ústí n. L. – Teplice dále ku Praze a přes Vídeň k Budapešti (tzv. „druhý evropský banán“, Dostál, Hampl 1992)¹.

¹ Pro hlavní evropskou vývojovou osu: střední Anglie – BENELUX – Porúří – Porýní – severní Itálie se vžil termín „Modrý banán“.

Podél křížení obou os se vytváří exponovaný prostor trojúhelníkového tvaru s vrcholy ve městech: Teplice – Děčín – Litoměřice a těžištěm v Ústí n. L. (při dotyku labského koridoru s východními výběžky Mostecké pánve). Relativně silné přirozené vazby existují na pražskou aglomeraci, Liberecko (Šluknovský výběžek) a Karlovarský kraj (Podbořansko); zejména v rámci euroregionu se rozvíjí spolupráce se saskými městy.

Rozloha 3 185 km² představuje 60 % plochy Ústeckého kraje a našlo zde domov 75 % jeho obyvatel. Tvarově představují pohraniční okresy kompaktní pás, lemující v délce 115 km Krušné hory a Děčínskou vrchovinu. Nejvyšší nadmořské výšky dosahují jv. svahy Klínovce (1 225 m) na Chomutovsku. Nejnižší nadmořskou výšku celé České republiky nalezneme ve Hřensku, v místě kde Labe opouští naši republiku – 113 m. Sledované území dosahuje na relativně malé ploše velkého výškového rozpětí – přes 1 100 m. Pohraniční okresy se vyznačují řadou specifik; k nejvýznamnějším náleží:

- velká vertikální členitost území, ovlivňující odtokové poměry, klima, rozložení ekosystémů i možnosti využití území člověkem
- pestrá geologická stavba – od prahorních a starohorních krystalických břidlic a vyvřelin přes sedimenty druhohor, třetihorní sedimenty a vyvřeliny až ke čtvrtohorním pokryvům
- heterogenní půdní poměry, determinované proměnlivostí geologické stavby, reliéfu, klimatu
- pestrost původní vegetace (potenciální, rekonstruované), do současnosti ovšem zachované jen ve zbytcích (šípákové doubravy, skalní lesostepi, horské klimaxové až podmáčené smrčiny)
- různorodé a územně náročné využívání území (nejrozsáhlejší lomová těžba uhlí v republice, výrazné soustředění kapacit energetiky a chemie do malého prostoru SHP).

Vyniká počtem obyvatel; v roce 2000 zde žilo 626 tis. lidí, tj. 75 % obyvatel Ústeckého kraje a 6 % České republiky. Počet obyvatel v jednotlivých okresech se pohybuje od 119 (Ústí n. L.) do 134 tisíc (Děčín). Hustota zalidnění patří k nejvyšší v ČR – 197 obyv. na km² (v rozpětí 134 – 292 obyv. na km² na Chomutovsku, resp. Ústecku). Přetrvávají některé specifické populační a demografické rysy. V porovnání s úrovní ČR vyniká intenzita zalidnění, zastoupení mladších věkových ročníků (nízký index stáří), etnická heterogenita, nízká vzdělanost a vysoká nezaměstnanost (dvojnásobná ve srovnání s ČR), viz tab. 1.

2. Formování sídelní struktury

V minulosti náležely *fyzickogeografické faktory* k rozhodujícím předpokladům rozvoje sídelní struktury většiny oblastí ČR. V současné době se tato skutečnost významně potlačena na úkor faktorů jiných, zejména ekonomických, politických či sociálních. Dnes, v době rozvoje techniky, lze vybudovat velké inženýrské stavby i celá sídliště prakticky kdekoliv, je to jen otázka financování. Vznik a vývoj většiny sídel, jenž se formovala na území pánevních okresů od raného středověku, byl determinován přírodně, polohově, ale také i politicky.

Slovanské kmeny, podobně jako původní autochtonní populace, osidlovaly především polohy klimaticky výhodné (vyšší teploty a průměrné srážky) s úrodnými půdami. Druhým význačným lokalizačním faktorem byla poloha

Tab. 1 – Základní charakteristiky pohraničních okresů Ústeckého kraje v roce 2000

	Rozloha km ²	Obyv. tis.	Obyv. na km ²	Index stáří	Průměrná mzda Kč	Nezaměstnanost %	Emise na km ² t	Na 1 000 obyv.		
								Podnikatelé	Kriminalita	Dokončené byty
Děčín	909	133,6	147	94	12100	13,6	2	144	35	1,3
Chomutov	935	125,5	134	79	12200	16,9	95	130	38	1,0
Most	467	118,8	255	90	14400	21,0	107	123	43	0,5
Teplice	469	130,1	277	100	12900	17,0	75	126	53	1,1
Ústí n.L.	405	118,5	292	95	13000	14,1	29	139	48	1,0
Pohraniční okresy	3185	6265,5	197	92	12900	16,5	58	132	43	1,0
Ústecký kraj	5335	827,0	155	95	12800	16,2	24	141	42	1,2
ČR	78864	10267	130	109	13900	8,8	11	165	43	2,4

Poznámka: index stáří – počet obyvatel starších 60 let na 100 dětí do 14 let; nezaměstnanost v březnu 2001, emise představují souhrn všech hlavních emisí (tuhých i plyných).
Pramen: ČSÚ a Ústav zdravotnických informací a statistiky.

u vodních zdrojů, nejen řek, ale také potoků, pramenných míst a prameništích území. Údolí pod Krušnými horami podél středního a dolního toku Bíliny řadí J. Korčák mezi tzv. *kmenové oblasti Čech*². Jde o oblasti nejstaršího kontinuálního osídlení, které se staly základnami etnické svéráznosti (Korčák 1960). Teprve později, v souvislosti s růstem počtu obyvatelstva, dochází k osídlení území výše položených, pahorkatin až vrchovin, a to opět za předpokladu výhodnější klimatické polohy a vodního zdroje.

Krušné hory jsou pozvolna osidlovány nejprve z české strany. Objev velkých ložisek stříbrných a železných rud (Krupka³, Přísečnice), mědi, stříbra (Hora Sv. Kateřiny), cínu (Cínovec) a rozvoj hornictví ve 13. – 14. století byl impulsem pro silnou německou kolonizaci. Tato migrační vlna se však již „nerozplynula“ v domácím obyvatelstvu jako imigrace předcházející. Vedla do míst při hranici se Saskem, kde byly zalidněny dosud slabě osídlené okrsky. Z trvání odlišné kmenové či národnostní příslušnosti vznikaly postupně politické a hospodářské rozpory, zvláště po vytvoření československého státu (Korčák 1960).

Formování sídelní struktury Ústecka je vedle faktorů fyzickogeografické povahy velmi úzce vázáno na rozvoj dopravních systémů. Od dávných dob procházely touto oblastí trasy dvou významných zemských cest: Chlumecká či Srbská (náležela k nejstarším v českých zemích) a Solná (po ní se dopravovala do Čech hlavně sůl z Halle).

Základy sídelní struktury vykristalizovaly již v období raného feudalismu, kdy hospodářský rozvoj (růst zemědělské a řemeslné výroby, obchodu a těžby kovů v Krušných horách) umožňuje především vývoj sídel výhodně lokalizo-

² Slované pronikají do nížinných oblastí pohraničních okresů zhruba od poloviny 1. tisíciletí; tato „mocná vrstva“ vtiskla našim zemím jednotný a dlouhodobě trvalý ráz jazykový. Po příchodu Slovanů zůstaly stále silné prvky kultur vytvořené „domácím“ (autochtonním) obyvatelstvem. To by nebylo možné, kdyby před slovanské obyvatelstvo nebylo z velké části zůstalo v zemi. Poměr vrstvy „dobyvatelů“ a porobených není pochopitelně znám (Korčák 1938).

³ Krupka náleží k nejstarším hornickým místům v našich zemích a předpokládá se, že těžba zde byla provozována již v době předhistorické.

vaných. Kontinuálně nastává pozvolná selekce v dynamice růstu sídel a “zahušťování” jejich struktury.

Během 14. století zaznamenává rozvoj řada měst. Most se stal nejdůležitějším opěrným bodem královské moci v této části Čech. Budují se nové hrady (např. Děčín, Bílina, Most) a kláštery (Osek, Teplice, Chomutov), popř. dochází k jejich rozšíření. V letech 1528 – 1617 jsou povýšena na tzv. královská horní města: Hora Sv. Šebestiána, Výsluní, Přísečnice, Vejprty a Loučná. Částečně upadající hornictví je postupně nahrazováno jinými aktivitami: železářstvím (hamry), těžbou dřeva, předením a tkaním lněného plátna, pěstováním obilovin a chovem ovcí.

Příznivý vývoj trvá až do třicetileté války; její následky na sídelní strukturu jsou katastrofální. Podle odhadu se počet obyvatel Čech snížil asi o třetinu. V důsledku sousedství s protestantským Saskem byl populační pokles v této části Čech ještě vyšší. Z katolických oblastí Německa přicházejí noví osídlenci, takže do konce 17. století se podstatně změnila národnostní a kulturní poměry téměř v celé oblasti. Úpadek zaznamenávají především města Most, Bílina, Ústí n. L. a Děčín.

3. Vývoj v industriálním období

V průběhu 18. století nastává ekonomické oživení, spojené s textilní a řemeslnou výrobou (vznik manufaktur). Prudce se rozvíjí nejstarší textilní oblast Šluknovska, která se stává nejvíce zalidněnou částí celých Čech (okolo roku 1850 přes 265 obyv. na km²). Výhodná geografická poloha vede k aplikaci pokročilejších textilních výrobních postupů (tkaní), které byly rozvíjeny zejména v oblasti Lužických hor. Pro své ekonomické zaměření a hustotu zalidnění získalo Šluknovsko přezdívku „České Nizozemí“ (Kárníková 1965). Jejím centrem byl Šluknov, Rumburk a Jiřetín (tab. 2). Osídlení zde bylo velice kompaktní, na velmi vysoké hustotě zalidnění se podílel značný počet malých sídel (žádné nemělo více než 5 000 obyvatel).

Souběžně se rozvíjí sklářská výroba v Kytlicích, Chřibské, Doubici a některé speciální obory, např. výroba umělých květin na Šluknovsku či knoflíkářství (Tisá). V r. 1794 byla založena v Klášterci nad Ohří známá Thunova továrna na výrobu porcelánu, která byla druhá nejstarší v Čechách.

Ve vývoji sídelní struktury se od poloviny 19. století začíná regionálně výrazně uplatňovat Podkrušnohoří. Prudký rozvoj těžby hnědého uhlí způsobuje úplnou revoluci v hospodářských a sociálních poměrech této oblasti. Silně

Tab. 2 – Počet obyvatel ve městech v letech 1830 až 1850 (v tis.)

Město	1830	1843	1850
Šluknov	3,1	3,8	4,6
Varnsdorf	3,3	4,2	4,4
Rumburk	3,4	4,1	4,4
Chomutov	3,7	4,2	4,3
Most	2,9	3,3	3,6
Teplice	2,2	2,3	3,6
Ústí n.L.	1,7	2,4	3,1

Poznámka: města v administrativním vymezení daného roku

Pramen: Kárníková 1965

Tab. 3 – Počet obyvatel ve městech v letech 1869 až 1910 (v tis.)

Město	1869	1880	1890	1900	1910
Ústecká aglomerace	12,0	24,3	37,6	53,5	63,0
<i>z toho: Ústí n. L.</i>	<i>10,9</i>	<i>18,3</i>	<i>28,7</i>	<i>37,3</i>	<i>39,3</i>
Teplická aglomerace	11,6	23,9	32,8	48,9	57,0
<i>Teplice-Šanov</i>	<i>10,2</i>	<i>16,8</i>	<i>20,3</i>	<i>24,4</i>	<i>26,8</i>
Mostecká aglomerace	10,0	14,8	22,6	33,4	39,6
<i>Most</i>	<i>6,3</i>	<i>10,1</i>	<i>14,9</i>	<i>21,5</i>	<i>25,7</i>
Chomutov	7,4	11,7	15,3	19,8	24,9
Děčín	7,6	11,5	14,9	20,5	24,1
Varnsdorf	13,2	15,2	18,3	21,2	23,2
Horní Litvínov	5,1	5,7	7,5	14,9	16,4
Osek	3,4	5,8	8,5	12,7	14,4
Duchcov	3,3	7,4	10,1	12,0	12,4
Rumburk	9,1	10,1	10,2	10,4	10,5

Poznámka: města v administrativním vymezení k danému roku

Vysvětlivky:

Ústecká aglomerace: Ústí n. L., Klíše, Krásné Březno, Trmice, Předlice, Střekov, Novosedlice, Bukov, Stříbrníky a Neštětice.

Teplická aglomerace: Teplice, Trnovany, Novosedlice, Bystrány, Újezdeček a Proboštov.

Mostecká aglomerace: Most, Souš, Komořany a Kopisty.

Pramen: Kárníková 1965

se uplatňuje i labská vodní cesta, která umožňuje dovoz solí a přes Hamburk i surovin pro vznikající chemický, potravinářský a hutní průmysl. Důležitou roli v ekonomickém rozvoji hraje výstavba železnice, která v roce 1867 spojovala Ústí n. L. s Duchcovem a o tři roky později s Chomutovem. Dynamický rozvoj („přílivová vlna“) postupoval od východu na západ: na Ústecku započal v 50. letech, na Teplicku v 60. letech a na Mostecku až ve druhé polovině 70. let⁴ (tab. 3).

Od poloviny 19. století se začíná prosazovat i Děčínsko, zahrnující Děčín a údolí Ploučnice až po Benešov n. Pl. Během krátké doby zde vzniklo, díky exponované poloze při Labi a pražskosaské dráze, mnoho velkých podniků velmi dobře strojově vybavených, zaměřených na bavlnářský, potravinářský, chemický a strojírenský průmysl. Za 20 let, do roku 1880, se počet obyvatel Děčína zdvojnásobil a město se řadilo mezi největší v severozápadních Čechách.

Dynamický populační vývoj trvá až do konce 19. století. Podílí se na něm nejen vysoký přirozený přírůstek, ale zejména silné vlny imigrantů (hlavně z dolního Pohří, neúrodných krajů jz. Čech a z Posázaví).

V polovině 19. století žilo na území pohraničních okresů Ústeckého kraje 360 tis. obyv., z toho nejvíce v dnešním okrese Děčín (163 tis.) a Chomutov (75 tis.). Sídlní struktura je ve znamení celoplošného rozvoje; sílí selektivní vývojové tendence. Oblast Mostecké pánve (zejména pak aglomerace velkých měst) se stala rozhodujícím „motorem“ vývoje na úkor periferních krušnohorských sídel (která jsou populačně již ztrátová) a ostatních méně vyspělých částí Čech (tab. 4).

⁴ V širším středoevropském kontextu rozhodující orientace urbanizačních procesů však probíhá od západu k východu a to především v návaznosti na rozvoj německých průmyslových oblastí, zejména Saska.

Tab. 4 – Vývoj počtu obyvatel v letech 1850 až 2000 (v tis.)

Okres	1850	1880	1910	1921	1930	1950	1970	1991	2000
Děčín	163	187	233	213	232	131	132	133	134
Chomutov	75	106	136	135	148	85	104	124	125
Most	33	50	117	119	127	101	117	120	119
Teplice	43	94	187	187	201	130	136	128	130
Ústí n. L.	47	64	116	119	131	94	106	118	118
Celkem	361	501	789	773	839	541	595	623	626

Pramen: ČSÚ

Ještě v roce 1850 měl daleko nejvyšší hustotu zalidnění okres Děčín (172 obyv. na km² – díky Šluknovsku), ale již krátce po roce 1880 byl předstížen dynamicky se rozvíjejícím Teplickem; v roce 1880 zde byla překročena hranice 200 a o 30 let později již 400 obyv. na km² (s maximem v roce 1930 – 428 obyv. na km²). Po roce 1890 překročil hranici 200 obyv. na km² i okres Ústí n. L., který o 10 let později předstihl Děčínsko. Zatímco v roce 1869 byl největším městem na území celého Ústeckého kraje Varnsdorf, od roku 1880 se již prosazuje Ústí n. L., následované Teplicemi a Mostem. Začátkem století prudce klesá natalita (z 35 na 22 promile) a zároveň se trvale snižuje i mortalita (z 30 promile v polovině 19. století na hodnotu okolo 20 promile před první světovou válkou).

Následuje období „nasycení“ se stagnujícími trendy ve vývoji: mírný poválečný pokles je kompenzován zprvu zvýšenou natalitou (24 promile) a později je populační vývoj negativně ovlivněn hospodářskou krizí (pokles natality na 15 promile). Trvale klesající tendenci vykazuje mortalita, která je „stlačena“ pod hranici 15 promile.

4. Vývoj po druhé světové válce

K populačnímu zlomu dochází po druhé světové válce; tento obrat je spojen se silnými migračními pohyby obyvatelstva – odsunem Němců a „novým“ osidlováním pohraničí. Vystěhování německého obyvatelstva (např. z okresu Ústí n. L. odešlo 80 až 85 % veškerého obyvatelstva) a příliv osídlenců z vnitrozemí má za následek změny jak kvantitativní (nedostatečná kompenzace za emigrující obyvatelstvo se projevuje populačním deficitem minimálně ve výši 300 tisíc), tak i kvalitativní povahy (národnostní, věkové, ekonomické). Narušeno je sociální prostředí; populace se vyznačuje určitými specifiky: vyšší etnickou heterogenitou, nepříznivou vzdělanostní strukturou a sociální patologičností (kriminalitou, toxikománií, vyšší rozvodovostí).

Je narušena kontinuita vývoje s trvalými regresními tendencemi a zesilujícími selektivními trendy. Na jedné straně dynamicky rostou význačná centra osídlení a na straně druhé dochází ke „zhroutilí“ celé sídelní struktury, ve které se objevují nezacelitelné „trhliny“. Výsledkem je zánik řady sídel v důsledku poválečného nedosídlení (zejména v oblasti Krušnohoří) a následkem rozvoje lomové těžby hnědého uhlí (obr. 6).

Výrazně se v poválečném období mění hustota zalidnění vztahovaná k celorepublikovému průměru. Zatímco ještě v roce 1930 byla 2x vyšší, v poválečném období byla její úroveň vyšší již jenom o 50 % (tab. 5).

Současná sídelní struktura kraje se vyznačuje určitou specifičností – silným zastoupením velkých a středně velkých měst, položených do koncentračně

Tab. 5 – Vývoj hustoty zalidnění v letech 1850 až 2000 (obyv. na km²)

Okres	1850	1880	1910	1921	1930	1950	1970	1991	2000
Děčín	172	206	256	235	255	144	146	146	147
Chomutov	77	113	146	144	158	91	111	133	134
Most	69	106	251	254	273	217	251	257	255
Teplice	90	200	399	398	428	276	289	273	277
Ústí n. L.	91	158	288	294	323	231	262	292	292
Celkem	113	158	248	243	264	170	187	196	197
ČR	86	104	128	127	135	113	124	130	130

Tab.6 – Velikostní rozpětí obcí 2001

Okres	Největší rozloha (km ²)	Nejmenší rozloha (km ²)	Nejméně obyvatel
Děčín	Děčín 118	Kámen 1,8	Doubice 83
Chomutov	Kryštofovy Hamry 68	Račetice 3,8	Loučná 68
Most	Most 87	Patokryje 2,6	Český Jiřetín 62
Teplice	Krupka 47	Novosedlice 1,4	Žim 134
Ústí n. L.	Ústí n. L. 94	Ryjice 1,6	Tašov 101
Pohraniční okresy	Děčín 118	Novosedlice 1,4	Český Jiřetín 62

Pramen: ČSÚ

ní sídelní osy (páteře) prvního řádu (z pohledu hierarchické úrovně ČR) Chomutov – Most – Teplice – Ústí n. L. Centrem krušnohorské konurbace je bezmála stotisícové Ústí n. L.; poněkud excentricky položené krajské město (preferované v dobách „fungování“ Severočeského kraje) je dnes přirozeným centrem spíše pro východní části území, neboť směrem na západ jeho vliv mírně klesá.

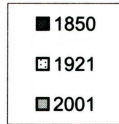
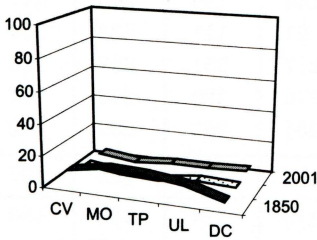
Velmi variabilní je velikost současných obcí. Jednou z plošně největších obcí ČR je Děčín na rozloze 118 km², který zasahuje až ke státní hranici. Naopak nejmenší rozlohu mají ústecké Ryjice (1,6 km²) a nejméně obyvatel žije v Českém Jiřetíně na mosteckém Krušnohoří (58 osob ke sčítání 2001). Největší obce registrujeme na Chomutovsku (podle rozlohy – 21 km²) a na Ústecku (podle počtu obyvatel – 5,5 tisíc). Nejvíce částí mají ústecké obce, nejméně částí obce okresu Most (tab. 6).

5. Zhodnocení vývoje sídelní struktury

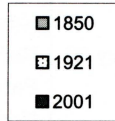
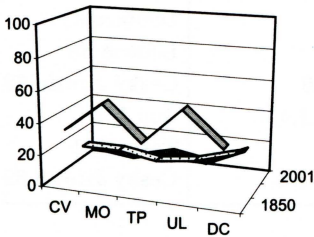
Z hlediska struktury sídel sledujeme od roku 1850 obecný trend snižování podílu obyvatel v sídlech velmi malých (do 200 obyv.) a malých (200 – 999 obyv.) na úkor sídel větších, zejména v západní části území (na Děčínsku se však struktura příliš nemění). Po roce 1921 se regresní tendence týkají i středně velkých sídel (1 000 – 4 999 obyv.) a koncentrační trendy vedou k dynamickému nárůstu obyvatel sídel nad 5 tis. obyvatel – v západních okresech se v letech 1921 – 1991 počet jejich obyvatel zdvojnásobuje a na Děčínsku stagnuje (viz obr. 1).

Po roce 1991 jsou patrné inverzní tendence, což platí zejména pro okres Ústí n. L., kde se počet obyvatel v kategorii středních sídel zvýšil o 11 % a v ka-

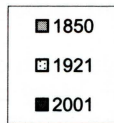
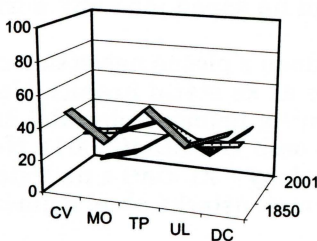
**1a – Velmi malá sídla
0–199 obyvatel**

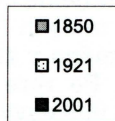
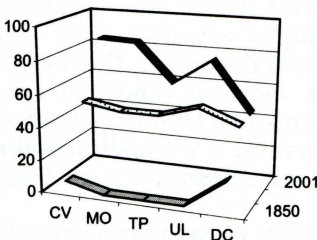
**1b – Malá sídla
200–999 obyvatel**

**1c – Středně velká sídla
1000–4999 obyvatel**

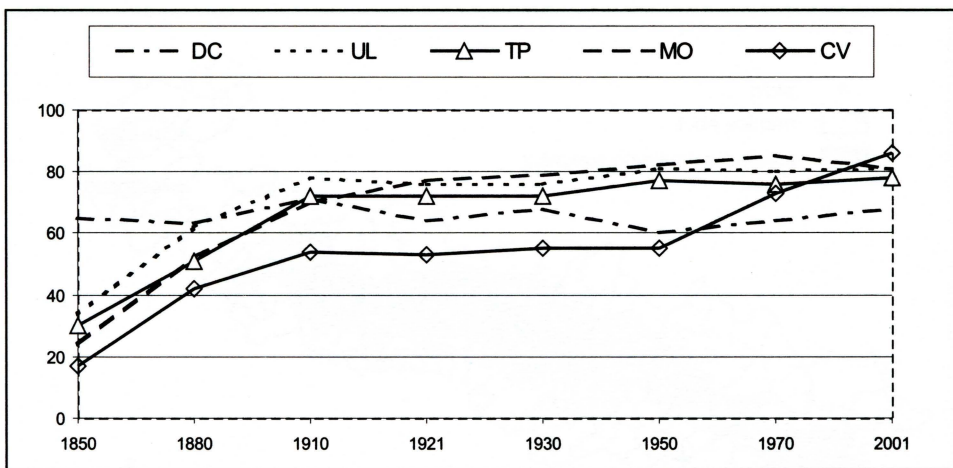
**1d – Velká sídla
nad 5000 obyvatel**

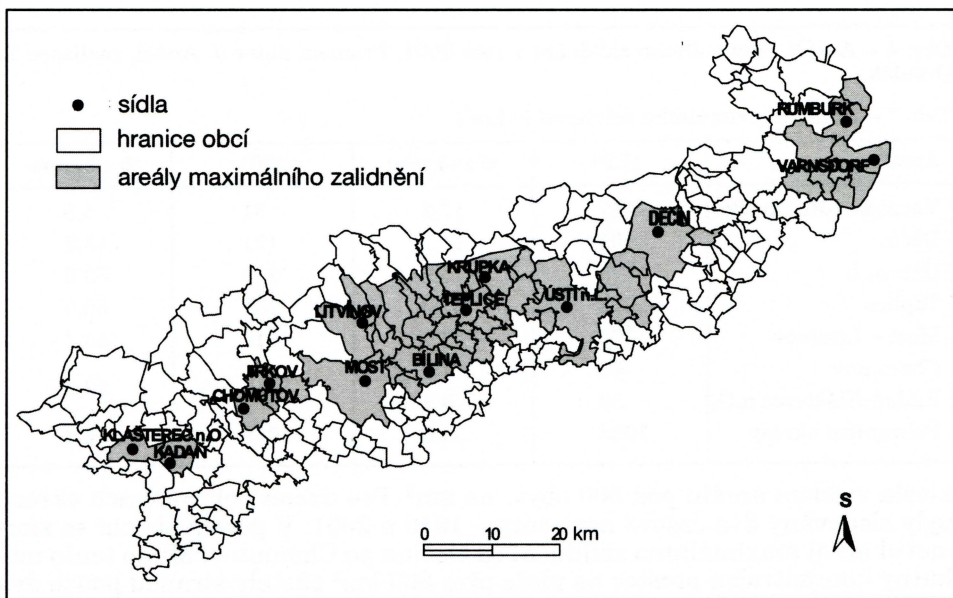
tegorii malých sídel dokonce o 15 %. V této souvislosti lze hovořit o náznacích suburbanizace, kdy v urbanistickém vývoji sílí tlak na rozšiřování zastavěného území pro různé funkce (výroba, bydlení, služby, volný čas aj.). Osídlení se postupně „rozvolňuje“, snižuje se atraktivita jader (center) měst a zvyšuje se význam okrajových částí (čtvrtí) a aglomerovaných obcí, kde se uskutečňuje nová výstavba zejména na tzv. zelené louce. Prostor mezi Ústím n. L. a Teplicemi, kudy povede dálnice, patří k dynamicky se rozvíjejícím lokalitám pohraničních okresů (výstavba supermarketů a dalších obchodních, výrobních a skladovacích areálů).

Představu o koncentračních tendencích ilustruje i graf zachycující podíl obyvatel žijících v obcích nad 5 tis. obyvatel. Obecně lze říci, že proces koncentrace dynamizuje v období 1850 – 1800, posléze se snižuje a v období vzniku československého státu se v pohraničí ústeckého kraje zastavuje. Na území jednotlivých okresů má tento proces zcela odlišný průběh. Medián koncentrace (50 % podíl obyvatel v obcích nad 5 tisíc) dosáhlo Děčínsko již před rokem

Obr. 1 – Vývoj velikostní kategorie sídel ústeckého pohraničí (v %). Vysvětlivky: okresy – CV Chomutov, MO Most, TP Teplice, UL Ústí n. L. a DC Děčín. Poznámka: 100 % = součet za jednotlivé okresy v příslušném roce. Pramen: ČSÚ.

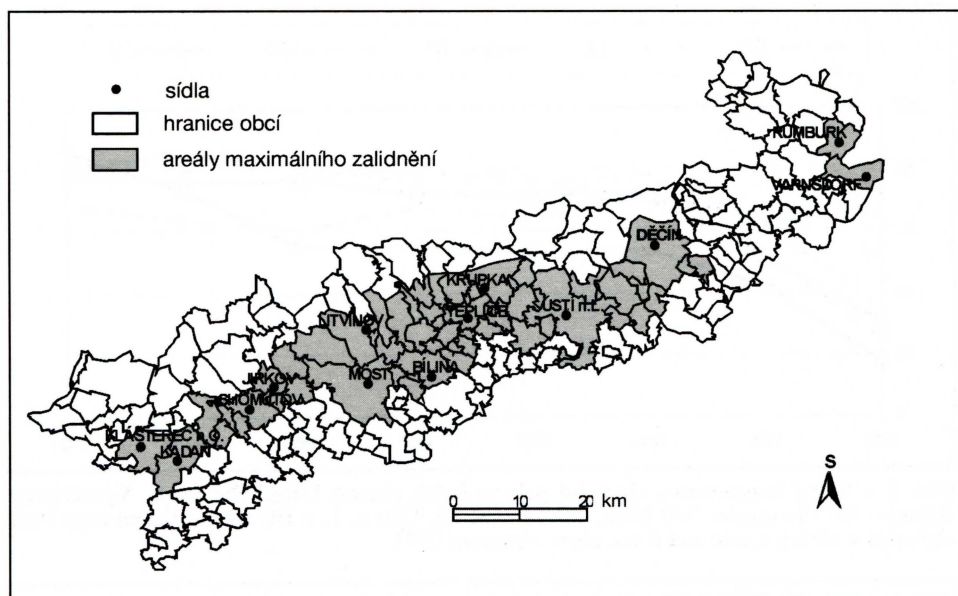
Obr. 2 – Vývoj koncentrace obyvatel pohraničních okresů Ústeckého kraje. Vysvětlivky: okresy – CV Chomutov, MO Most, TP Teplice, UL Ústí n. L. a DC Děčín. Poznámka: Podíl obyvatel v obcích s více než 5 tis. obyv. Pramen: ČSÚ.

Obr. 3 – Areály maximálního zalidnění v roce 1910. Pramen: autor J. Anděl, realizace T. Oršulák.

1850, zejména díky Šluknovsku, kde proces urbanizace a industrializace vlivem blízkosti saských měst započal nejdříve v celé Rakouské monarchii. Okresy Teplice a Most dosáhly mediánu koncentrace okolo roku 1880 (Ústec díky „lepší geopoloze“ poněkud dříve) a Chomutovsko až na přelomu století (viz obr. 2).

Koncentrační trendy s prostorovou rozlišovací úrovní zachycují i tzv. areály maximálního zalidnění, konstruované podle metody profesora Korčáka (1966). Minimální hladina intenzity zalidnění byla stanovena tak, aby ne-

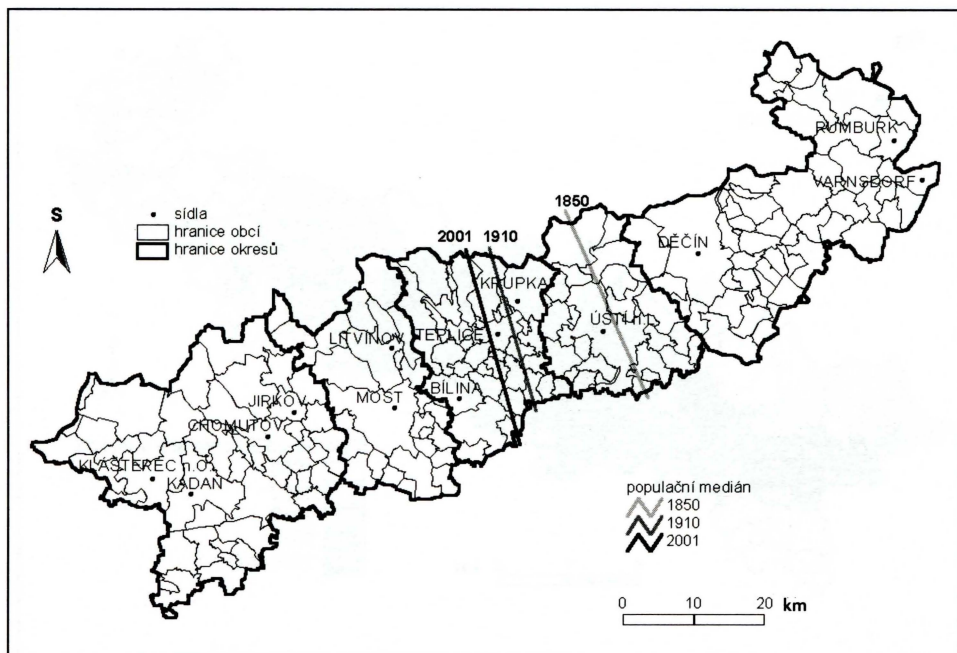
Obr. 4 – Areály maximálního zalidnění v roce 2001. Pramen: autor J. Anděl, realizace T. Oršulák.

Tab. 7 – Areály maximálního zalidnění (v km²)

Areál	1910	% z okresu	2001	% z okresu
Varnsdorf-Rumburk	157	17,2	51	5,6
Děčín	101	11,1	121	13,3
Ústí n. L.	179	44,2	218	53,8
Teplice	314	67,0	233	50,0
Most – Litvínov	176	37,7	216	46,3
Chomutov	66	7,1	210	22,5
Kadaň-Kláštrec n.O.	30	3,2		
Pohraniční okresy	1083	34,0	1049	32,9

klesla v celém areálu pod 500 obyv. na km². Pro území pohraničních okresů byly sledovány dva časové horizonty – 1910 a 2001. V prvním období se zformoval areál maximálního zalidnění od Děčína po Chomutov. Mimo tento mohutný koncentrační prostor na ploše přes 800 km² zůstaly stranou pouze dva areály – rozsáhlý šluknovský (157 km²) a drobný kadaňský. To souvisí nepochybně s dosavadními vývojovými trendy – setrvačností Šluknovska a „nevynutností“ Kadaňska (viz obr. 3). Do roku 2001 se situace právě v těchto krajních polohách změnila. Výrazně oslabilo Šluknovsko (třetina původní rozlohy) a naopak se propojilo Chomutovsko s Kadaňskem v areál na plošně 210 km². Výrazně se posílilo Ústecko s Mosteckem a ztratilo Teplicko (viz obr. 4, tab. 7).

Celistvější představu o vývoji prostorové diferenciacie podává mapa, zachycující rok, kdy jednotlivé obce dosahovaly populačního maxima. Zcela zřetelně se oddělují horské a periferní polohy s maximy v 19. století od údolních poloh, z nichž geopolohově nejvýhodnější zaznamenávají populačního maxima

Obr. 5 – Populační medián ústeckého pohraničí v letech 1850, 1910 a 2001. Poznámka: Rozděluje území podle počtu obyvatel na dvě stejné části. Pramen: autor J. Anděl, realizace T. Oršulák.

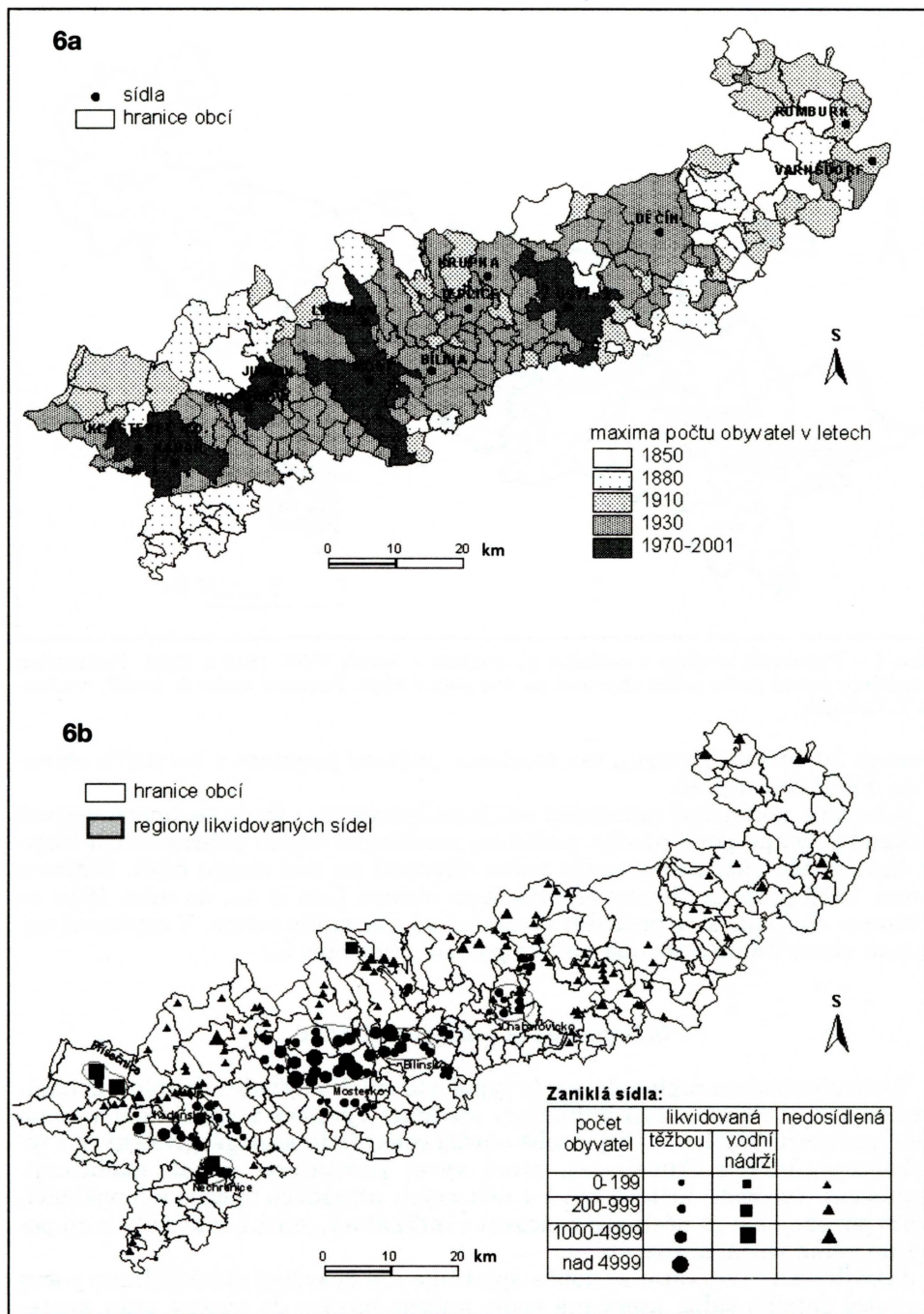
koncem 20. století. Ilustrují tak tendence „slévání populace z horských oblastí do údolí“ (viz obr. 6).

Názornou pomůckou odhalující odlišnou dynamiku vývoje ve směru východ – západ je mapa populačního mediánu, rozdělující území pohraničních okresů linií, rozdělující území podle počtu obyvatel na dvě stejné části. Zatímco v roce 1850 probíhá zhruba prostředkem okresu Ústí n. L., do roku 1910 se přesouvá na Teplicko a prochází východně od okresního města. V současné době půlí okres Teplice zhruba na dvě poloviny (viz obr. 5).

6. Typologie a regionalizace

Výchozím bodem regionalizace je typologie sídel. Základní skupinu kritériální soustavy reprezentují indikátory sledující vývojové trendy sídel v časovém horizontu 150 let. Vývoj v sobě odráží celou řadu sociogeografických i fyzikogeografických skutečností, které vývoj podstatnou měrou modifikují. Stanovení „tvrdých“ kritérií bývá v některých případech sporné a zavádějící. Proto považujeme za účelnější pracovat s indikátory, jejichž intervaly mají poměrně velké variační rozpětí.

Jako důležitý indikátor se dobře uplatňuje rok dosažení maximálního počtu obyvatel daného sídla, který má podle našeho názoru do značné míry syntetickou povahu. Druhým kritériem je porovnání početního maxima se současným stavem a hustota zalidnění. Pro následnou regionalizaci je rozhodující i poloha daného sídla, nejen ve fyzikogeografickém kontextu, ale i z hlediska základních vývojových os severozápadních Čech, včetně mikropohy.

Obr. 6 – Populační maxima obcí (6a) a zaniklá sídla (6b). Pramen: autor J. Anděl, realizace T. Oršulák.

Tab. 8 – Kritéria typologie a regionalizace

Region/ Mikroregion	P_{\max}	P_{01}/P_{\max}	Hustota	Poloha
	rok	%	obyv. na km ²	převážně
KRUŠNOHOŘÍ				
– 1. typ	φ1850	Pod 10	Pod 20	H
– 2. typ	φ1910	10–25	35–50	H
PÁNEV				
– Jádra	1910, 2001	Nad 50	φ1000	Ú
– Zázemí	1910, 1930	Nad 25	35–100	Ú
– Poohří	φ1930	Nad 25	φ210	Ú
STŘEDOHOŘÍ				
– „Vlastní“ Středohoří	1910, 1930	10–50	25–50	H
– Doupovsko	1880	10–50	φ30	P
– Východní jádra	1880, 1930	Nad 25	φ120	Ú
DĚČÍNSKO				
– Děčínská aglomerace	1930	Nad 25	φ275	Ú
– České Švýcarsko	1850–1910	10–25	φ25	H
– Šluknovsko	1910, 1930	Nad 25	φ170	P

Vysvětlivky: Ú – údolní poloha, H – horská poloha, P – pahorkatina

P_{\max} – populační maximum obcí; P_{01}/P_{\max} – porovnání početního stavu v roce 2001 s maximem

Kritéria typologie a regionalizace:

Rok dosažení maximálního počtu obyvatel (P_{\max}); v údolních polohách a v Českém středohoří převládá rok 1910; u velkých dynamicky se rozvíjejících měst rok 2001. Lokality v periferních mikroregionech dosahovaly populačního maxima daleko dříve, v horských periferiích Děčínska a Krušnohoří již v roce 1850.

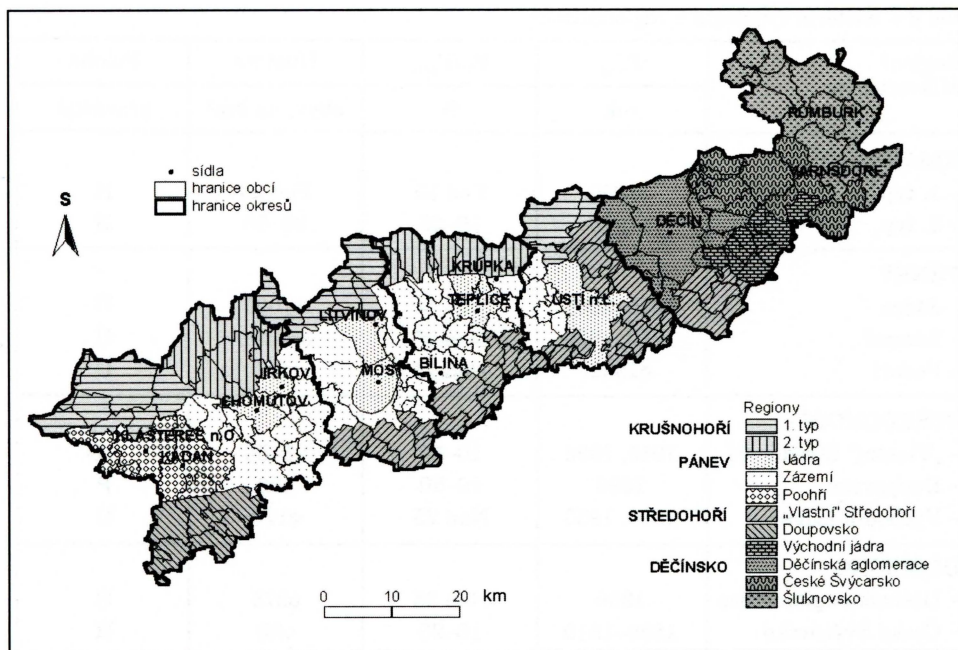
Porovnání současného početního stavu s maximem (P_{01}/P_{\max}); indikátor je uváděn v % (rok 2001 = 100 %).

Kritické hodnoty vykazují obce ležící v periferních prostorách Krušnohoří, kde se počet jejich obyvatel snížil více než 10krát. Nejmenší úbytek (či identickou hodnotu se svým maximem) zaznamenala progresivně rostoucí města, zejména ve střední a západní části konurbace (obr. 6).

Hustota zalidnění v roce 2001 (obyv. na km²) je výrazně variabilní v celém prostoru okresu, důležitou roli zde hraje i mikropoloha. Ukazatel nejlépe ilustruje a odráží současný populační stav obcí. Poloha dokresluje lokalizaci sídla podle typu reliéfu: H – horský, Ú – údolní a P – pahorkatiny.

Obsahová náplň tabulky 8 slouží jako podkladová databáze pro typologii a následnou regionalizaci vývoje sídelní struktury pohraničních okresů. Zachycuje rok dosažení maximálního počtu obyvatel; index vývoje obyvatel představuje podíl mezi současným počtem obyvatel a historickým maximem a pohybuje se od 2 (Kryštofovy Hamry na Chomutovsku) do 100 (např. Ústí n. L., Chomutov aj.). Jeho interpretace je jednoduchá; naznačuje kolik procent obyvatel zde nyní žije ve srovnání s maximem (u Kryštofových Hamrů pouhá 2 %)⁵.

⁵ Do současného administrativního vymezení náleží i vodní nádrž, která zatopila město Přísečnice.

Obr. 7 – Regionalizace sídelní struktury ústeckého pohraničí. Pramen: autor J. Anděl, realizace T. Oršulák.

Typologii a regionalizaci jednotlivých okresů byly věnovány dílčí studie, zpracovávané v rámci etapového grantového úkolu na katedře geografie PF UJEP v letech 1996 – 2000 (Anděl a kol. 1996 – 2000). Na základě dílčích výsledků a následné generalizace je zpracována regionalizace, diferencující území pohraničních okresů Ústeckého kraje do 4 relativně homogenních regionů (viz obr. 7).

Krušnohoří – je rozděleno do dvou základních typů:

Druhý typ se vyznačuje silnými depopulačními tendencemi; v porovnání s populačním maximem (již v roce 1850) klesl počet obyvatel ve většině obcí 10x a současná intenzita zalidnění nedosahuje ani 20 obyv. na km², přičemž rozsáhlé plochy jsou bez trvalého osídlení (teplické a východochomutovské Krušnohoří).

První typ vykazuje již daleko příznivější parametry; jedná se sice o obce s velkým populačním poklesem v porovnání s maximem, kterého bylo dosaženo později – v roce 1910; relativně vyšší je hustota zalidnění (35 – 50 km²).

Pánev – region lze diferencovat do 3 částí:

Jádra představují nejprogresivněji se rozvíjející prostory. Velká z nich dosahují svého populačního maxima převážně v současné době, ostatní v roce 1930; extrémně vysoká je intenzita zalidnění, pohybující se okolo 1 000 obyv. na km².

Zázemí pánevních jader se vyznačuje narušenou a rozbitou sídelní strukturou. Index vývoje a rovněž hustota je proto velmi variabilní; svého populačního maxima dosahovaly obce převážně v letech 1910 – 1930.

Poohří se vyznačuje určitými specifickými znaky v porovnání s ostatními pánevními částmi. Zahrnuje 2 menší jádra (Kadaň a Klášterec n. O.) se svým zázemím a proto je intenzita zalidnění vysoká; populační maximum je vztahováno převážně k roku 1930.

Středohoří lze rovněž diferencovat do tří relativně homogennějších celků: „Vlastní“ Středohoří vyplňuje jižní části okresů a neodlišuje se příliš od parametrů zázemí pánevních jader (variabilita jednotlivých indikátorů je však o poznání nižší).

Doupovsko představuje typickou periferii a jí odpovídající parametry se blíží hodnotám Krušnohoří 2. typu.

Východní jádra jsou lokalizována na sv. výběžku Českého středohoří; vyznačují se relativně vyšší koncentrací obyvatelstva; značně rozdílné jsou však horizonty, kdy zde v minulosti žilo nejvíce obyvatel (1880 – 1930).

Děčínsko se liší odlišným vývojem sídelní struktury následujících částí:

Děčínská aglomerace se indikátory blíží pánevním jádrům, odlišné je však dosažení populačního maxima (1930).

České Švýcarsko vykazuje analogické znaky ostatních periférií, liší se však velice dlouhým horizontem, kdy obce dosahovaly populačního maxima.

Šluknovsko má relativně vyšší intenzitu zalidnění; ve srovnání s populačními maximy (1910, 1930) zaznamenáváme spíše mírnější pokles početního stavu obyvatel v převážné většině obcí.

7. Zhodnocení a perspektivy

Ve vývoji sídelní struktury lze vysledovat tři základní etapy, vyznačující se specifickými rysy a odpovídající etapám vývoje společnosti (Hampl 1998): *preindustriální* s charakteristickou dominantní zaměstnaností v primárním sektoru, nízkou sociální mobilitou i vývojovou dynamikou. Pro rozmístění obyvatelstva hrají důležitou roli přírodní determinace s malou prostorovou mobilitou. Omezená úloha měst v sídelním systému vede k nízké hierarchické organizaci. V porovnání s dalšími etapami je obyvatelstvo pohraničních okresů rozmístěno relativně rovnoměrně a jednotlivá sídla mají malé velikostní rozpětí.

Industriální společnost se vyznačuje rozvojem sekundárního sektoru a výraznou dynamikou. Je překonávána přírodní determinace, zvyšuje se role sociogeografických faktorů. Prosazuje se urbanizační proces, který je spojován s velkou prostorovou mobilitou. Tato forma urbanizace, označovaná jako extenzivní, se u nás formuje nejdříve na Šluknovsku, mající silné vazby na saská města. Rovněž proces industrializace začíná v prostoru Děčínska, odkud se šíří do ostatních pohraničních okresů Ústeckého kraje, tj. od východu k západu a odtud pochopitelně dále do českého vnitrozemí. Tento proces je dokladován v syntetické části příspěvku (populační medián, medián koncentrace atd.). Sílí i „vertikální“ směr prostorové mobility – zejména z Krušnohoří⁶ směrem do pánve, kde se postupem času formují silná centra osídlení, rostoucí od poloviny 20. století i na úkor likvidovaných sídel v důsledku rozsáhlé lomové těžby hnědého uhlí.

Postindustriální společnost, rozvíjející terciární sektor, charakterizují silné komunikační (tlak na dopravní sítě) a informační kontakty (internet, digitální telefony). V sídelní struktuře dochází k integraci systému. Prosazují se depopulační vývojové tendence u velkých jader na úkor prostorů v jejich zázemí. Tento suburbanizační proces lze patrně alespoň náznakově sledovat v zázemí krajského města, ale i v okolí Chomutova a Mostu. Změny geopolohových podmínek vedou k prosazování dříve periferních prostorů při hranicích s Němec-

⁶ Méně již z Českého středohoří a Doupovských hor.

kem (Loučná, Mikulov, Petrovice aj.). Tyto tendence se ještě nepochybně zvýrazní vstupem České republiky do Evropské unie. Na současné aspekty vývoje sídelní struktury, včetně pokusu o zhodnocení současných směrů a problémů, je zaměřen samostatný příspěvek autora, publikovaný v tomto časopise (Anděl 2002).

Literatura:

- ANĎĚL, J. a kol. (1996–2000): Vývoj sídelní struktury severozápadních Čech. Grantový úkol, 5 samostatných studií, PF UJEP, Ústí n. L.
- ANĎĚL, J. a kol. (2000): Geografie Ústeckého kraje. PF UJEP, Ústí n. L., 151 s.
- ANĎĚL, J. (2002): Sociogeografické poměry Ústecka v období transformace. Geografie – Sb. ČGS, 107, č. 1, s. 63-77
- BARTOŇOVÁ, D. (1996): Regionální diference sociálně-demografických znaků obyvatelstva. In: HAMPL, M. a kol. Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PřF UK, Praha, s.127-154.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1992). Urbanization, administrations and economies: future geopolitical and geo-economic changes. In: DOSTÁL, P. a kol. Changing Territorial Administration in Czechoslovakia. Amsterdam, s. 191-203.
- FIALOVÁ, L., HORSKÁ, P., KUČERA, M., MAUR, E., MUSIL, J., STLOUKAL, M. (1996): Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá fronta, Praha, 400 s.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PřF UK, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. PřF UK, Praha, 110 s.
- HAVLÍČEK, T. (2000): Populační vývoj v pohraničí jižních Čech a Horního Rakouska po druhé světové válce. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 1, s. 77-83
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 až 1914. ČSAV, Praha, 401 s.
- KORČÁK, J. (1938): Geopolitické základy Československa, jeho kmenové oblasti. Orbis, Praha, 170 s.
- KORČÁK, J. (1960): Vývoj osídlení českého území. In: Häufler, V., Korčák, J., Král, V.: Zeměpis Československa. Nakladatelství ČSAV, Praha, s. 222-236
- KORČÁK, J. (1966): Vymezení oblastí maximálního zalidnění. AUC Geographica, č. 1–2, Praha, s. 65-72.
- ŠÁSEK, M. (1997): Vývojové tendence sídelní struktury Severočeského kraje. Acta Universitatis Purkynianae. UJEP, Ústí n. L., 130 s.
- Dlouhodobá koncepce osídlení Krušných hor. KPÚ, Ústí n. L. 1985.
- Podklady ČSÚ Ústí n.L. a ČSÚ Praha.

S u m m a r y

THE DEVELOPMENT OF THE SETTLEMENT STRUCTURE AND POPULATION IN THE FRONTIER DISTRICTS IN THE ÚSTÍ REGION

The frontier districts of the Ústí Region form a continuous stretch of land along the Czech-German frontier, which consists of the districts of the North Bohemia Basin (Chomutov, Most, Teplice a Ústí n. L.). The origin and development of most of the settlements that have been developing in the territory of the basin districts since the early Middle Ages, has been determined by nature, their location, but also by politics. Compared with other eras, the population of the frontier districts is distributed relatively evenly and all the particular settlements are of small extent. The critical changes took place in the periods of industrialization and subsequent urbanization. Compared to the other districts of the region as well as to other regions of the Czech Republic, the development of the settlement structure and population is not only characterized by similar features but also by a specific particularity. Its formation was impacted especially by natural conditions, which were later complemented by socio-geographic, political, and geologic-location factors.

Concentration trends and spatial classification levels demonstrate even so-called areas of maximum density of population, while the minimum level of population density has been determined so that it would not drop below 500 inhabitants per km² in any part of the whole area. Two time periods – 1910 and 2001 – were studied with regard to the territory of the frontier districts.

The map that demonstrates the years in which the particular settlements reached population maximums provides a global view of the development of the spatial differentiation. Mountain and peripheral locations, the maximums of which date back to the 19th century, are clearly distinct from valley locations, the most advantageous ones in terms of geologic location achieved their population maximums at the end of the 20th century. They illustrate the tendency of “population streaming down from mountain locations into valleys”. The map of the population median, which divides the territory according to the number of inhabitants into two identical parts in 1850, 1910, and 2001, demonstrates clearly the diverse development dynamics in the east–west direction.

The point of departure of the region presented is a settlement classification. Indicators that describe the development trends of the settlements in a 150-year time period represent the basic group of sets of criteria. The development reflects a number of socio-geographic and physico-geographic factors, which crucially modify the development.

Fig. 1 – The development of the size class of the settlements in the Ústí border area. There are 4 classes: 1a – very small settlements 0 – 199 inhabitants, 1b – small settlements 200 – 999 inhabitants, 1c – medium-sized settlements 1 000 – 4 999 inhabitants, and 1d – large settlements above 5 000 inhabitants.

Fig. 2 – The development of the population concentration in the frontier districts of the Ústí Region

Fig. 3 – Areas of maximum density of population in 1910 (settlements, settlement borders, and district borders – valid also for other maps).

Fig. 4 – Areas of maximum density of population in 2001.

Fig. 5 – Population median of the Ústí border area in 1850, 1910 and 2001.

Fig. 6 – Population maximums of the settlements. The figure shows the year in which the particular settlements reached the maximum number of inhabitants.

Fig. 7 – Region of the settlement structure in the Ústí border area.

(Pracoviště autora: katedra geografie Pedagogické fakulty UJEP, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 7. 5. 2002

MILAN JEŘÁBEK

ČESKO-NĚMECKÁ (SASKÁ) PŘESHraniČNÍ SPOLUPRÁCE SE ZAMĚŘENÍM NA EUROREGION ELBE/LABE¹

„Musíme běhat v takových botách, které máme. / Man muss in den Schuhen laufen, die man hat.“ (Malchus 1996)

M. Jeřábek: *Czech-Saxon Cross-Border Cooperation With Special Attention to the Elbe/Labe Euroregion*. – Geografie – Sborník ČGS, 107, 3, pp. 260 – 276 (2002). The paper deals with cross-border cooperation, which, since the 1990's, has become an indelible element of regional development of Czech borderland areas. The most important role is played by the Interreg initiative and the CBC PHARE programme. The level and the quality of practical cross-border cooperation are, among other factors, mainly affected by general conditions and geographical position. Particular cases of cross-border cooperation are carried through in various fields (e.g. the arts) on all macro, mezzo and micro levels in a wide range of forms (e.g. partnerships between settlements). Euroregions play the cardinal part in initiating and co-ordinating European integration. The Elbe/Labe Euroregion is one of the 5 Euroregions, which are located on the Czech – German border. Cross-border cooperation is there mainly carried through particular projects, the specification of which is outlined in this paper. The greatest attention is paid to conception issues and to the development of regions.

KEY WORDS: Borderland areas – cross-border cooperation – European integration – Euroregion – CBC PHARE – INTERREG.

Príspevek byl zpracován v rámci projektu „Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace“ Grantové agentury ČR č. 205/02/0321, které autor tímto děkuje za podporu.

Problematika přeshraniční spolupráce je v současnosti „vděčným“ tématem výzkumu, objevuje se však rovněž v rovině praktické realizace regionální politiky na různých řádovostních úrovních. Záměrem příspěvku, vycházejícího z široce koncipovaného projektu, je přiblížit především „víceúrovňovost“ předmětné problematiky. Představena je postupně situace v měřítku evropském (s dlouhodobým vývojem) a českém (naproti tomu s relativně krátkodobým vývojem), následuje analýza poměrů na hranici česko-německé jako příkladu vnější hranice Evropské unie a speciálně na saském úseku. Poslední část se věnuje úrovni regionální až lokální na zvoleném příkladu Euroregionu Elbe/Labe. Z obsahového hlediska se jedná o propojení obecných (rámcových) podmínek s konkrétními přístupy, opatřeními a projekty. Za nezpochybnitelné lze považovat, že právě zdánlivá protisměrnost hodnocení (shora dolů a zdola nahoru) ovlivňuje a modifikuje realitu dotčených regionů a lokalit.

¹ V tomto případě, i v ostatních případech – uvedených v tab. 2, je užíván oficiální název.

Přeshraniční spolupráce z evropského pohledu

Hraniční regiony hrají v procesu evropské integrace specifickou úlohu. Ve vývoji všeobecném, ale také v rámci Evropské unie jsou hranice mezi členskými státy v přeneseném slova smyslu jednak „jizvami“ mezi sousedními státy, ale zároveň také „švy“ spojujícími sousedy, které umožňují srůstání Evropy. Z 50. let 20. století – při postupném formování společné regionální / strukturální politiky – pocházejí iniciativy na podporu a další rozvoj příhraničních regionů s cílem překonání historických bariér a zajištění míru, řešení problémů regionů s okrajovou polohou a zvýšení životní úrovně. Nové impulsy pak – pod vlivem utváření Jednotného evropského trhu a především demokratického vývoje ve střední a východní Evropě – přinesla 90. léta, kdy došlo k otevření většiny státních (národních) hranic a vytvoření prostoru pro přeshraniční vztahy. Lze očekávat, že přijetím nových zemí se zvýší hospodářský a politický význam EU a současně se její těžiště posune směrem na východ. Tím se v centru dění mohou ocitnout oblasti, které v současnosti leží spíše na periferii evropského hospodářského prostoru.

Problémům pohraničí se postupně začínají věnovat orgány Rady Evropy i Evropská komise v součinnosti s národními vládami. Rada Evropy přijímá v roce 1980 v Madridu Evropskou rámcovou úmluvu o přeshraniční spolupráci mezi územními celky, v níž je přeshraniční spolupráce definována jako „souhrn všech administrativních, technických, ekonomických, sociálních a kulturních opatření, směřujících k upevnění a rozvíjení sousedských vztahů mezi oblastmi po obou stranách hranice, obdobně jako k uzavření příslušných smluv k řešení problémů, které v těchto regionech existují resp. mohou vzniknout“.

Mimořádné postavení pohraničních území dokládá jejich zařazení mezi specifické cíle, uvedené v Evropské chartě územního plánování (1983), kde tato území „vyžadují více než jiná území koordinovanou mezistátní politiku. Smyslem politiky je otevřít hranice, zabezpečit pohraniční konzultace a spolupráci a společně využívat infrastrukturní zařízení. Státy musí v zájmu podpory stále těsnějších kontaktů obyvatelstva usnadňovat přímé styky příslušných regionů a měst v souladu s Madridskou konvencí. V pohraničních územích nesmí být bez předcházející konzultace s dotčenými státy realizován žádný projekt se škodlivými důsledky pro prostředí sousedních zemí“.

Je založeno *Sdružení evropských příhraničních regionů* (AEBR – Association of European Border Regions), které přijímá v roce 1981 *Evropskou chartu hraničních a přeshraničních regionů*. V preambuli se praví, že „hraniční regiony se stávají stavebními kameny a mosty při procesu evropského sjednocení“, přeshraniční spolupráce pomáhá zmírňovat nevýhody hranic, překonávat okrajovou polohu a zlepšovat životní podmínky obyvatel, jakož i potvrzuje, že subsidiarita a partnerství mezi úrovní evropskou, státní, regionální a místní jsou v přeshraniční spolupráci nepostradatelné.

Nezbytnost všestranné spolupráce se objevila nejen na mezistátní úrovni, ale též na úrovni regionální a lokální. Právě přeshraniční sdružení obcí ve specifických oblastech společného zájmu byla nejranější formou přeshraniční spolupráce. Podpora vývoje v pohraničí se – v souladu s dalším relevantním dokumentem *Evropa 2000+* – postupně modifikovala, přičemž v zásadě je možné rozlišit tři úrovně:

- „dosáhnout integrace a souladu podél vnitřních hranic
- pomoci okrajovým regionům, které zaostávají ve vývoji
- podpořit je ve vztazích se sousedními zeměmi“.

Oproti spolupráci v bezprostředním pohraničí, v relativně úzce vymezeném pásu, se v 90. letech začala rozvíjet spolupráce v širším územním rozsahu, označovaná jako nadnárodní. Vedle obecně chápaného regionalismu je zde vhodný koncept Schmitt-Egnera (1998), který hovoří mj. o

- neformální přeshraniční síti individuálních a kolektivních aktérů jako výsledku trvalé spolupráce
- poznání a vnímání nových poměrů zdejšími obyvateli či
- transnacionálním regionalismu jako součástí sítě horizontální kooperace a vertikální integrace.

Tyto aktivity korespondují s vypracováním *Evropského konceptu prostorového vývoje* (European Spatial Development Perspective – ESDP) v roce 1999, který byl podpořen vedle Evropské komise také Evropským parlamentem, resp. jeho výbory regionů, ekonomickým a sociálním.

Jako specifická podpora pro příhraniční regiony EU vznikla v roce 1990 nová Iniciativa EU pod názvem INTERREG, založená na zpracování strategií, plánů a operačních programů rozvoje příhraničních regionů včetně přeshraničního rozvoje. Za dobu realizace I. a II. období (INTERREG I – 1990-93, INTERREG II – 1994-99) se pomoc společné regionální politiky EU soustředila především na oblasti Cíle 1, tzn. podpora zaostávajících (příhraničních) oblastí – úroveň A, bez určení prioritního odvětví regionálního rozvoje. Následně (pro období 1997-99) došlo k územnímu rozšíření spolupráce ve formě INTERREG II C (meziregionální úroveň), který v současnosti (2000-06) pokračuje pod označením INTERREG III B (nadnárodní úroveň). Česka se týká prostor středoevropský, jaderský (adriatický), dunajský a prostor jihovýchodní Evropy – označovaný anglickou zkratkou CADSES. Jak uvádí Graute (1998), kooperace v tomto prostoru je jistě jedna z obtížnějších, zároveň však jedna z nejzajímavějších a nejdůležitějších v evropských podmínkách.

Aktivity přeshraniční spolupráce (a vytváření euroregionů) považujeme za nedílnou součást integračních procesů. Zároveň ale se jedná o politicky a občansky závažné záležitosti, ve kterých dochází ke styku dvou „světů“. Přes odlišnost situace v různých regionech na vnější hranici EU můžeme nalézt i řadu společných vlastností: donedávna absenci důvodů pro přeshraniční spolupráci, citlivost potenciální spolupráce v rovině politické i individuální, značnou ekonomickou nerovnováhu či rozdíly v institucionální sféře (Dokoupil 2001).

Právě euroregiony jsou proto dobrým nástrojem, který pomáhá odstraňovat různé překážky a třecí plochy (Kobler 2000). „Euroregiony jsou něco jako kvas pro vznik a rozvíjení přeshraničního sousedského soužití, pro vytváření pocitu sousedské sounáležitosti. Čím více roste spolupráce, tím více je spojována s porozuměním pro administrativní, politické, sociální a kulturní rozdíly. Spolupráce podél hranic je postupně nahrazována integrací“. Právě v sousedním Německu se setkáme s výrazným zastoupením hraničních regionů (euroregionů), podmíněným mj. vysokým počtem sousedních států: podél 3 767 km dlouhé hranice jich napočítáme devět (jen Rusko a Brazílie mají na celém světě více vnitrozemských sousedů, Wiczorek 1998).

Přeshraniční spolupráce a euroregiony v Česku

Postupy a zkušenosti, uplatňované resp. získané dlouholetým vývojem v západní Evropě, se od 90. let prosazují i u nás. Lze konstatovat, že se změnou funkčnosti hranice dochází velmi rychle i ke změnám v příhraničním re-

gionu. Rozlišovat přitom musíme změny okamžité – reflektující výhody (případně nevýhody) geografické polohy, krátkodobé – usilující o využití těchto rozdílů – a dlouhodobé – sledující celkové oživení a koncepční rozvoj (Dokoupil 1996). Významným prostředkem naplnění výše zmíněných úkolů či opatření se stal „zrcadlový“ program CBC PHARE (Cross border cooperation), zahájený v roce 1994 a podporující přeshraniční spolupráci příhraničních regionů kandidátských a členských států EU: Česka, Polska, Slovenska s Německem a Rakouskem. Základním cílem – podpořeným asi 19 mil. ročně – je potlačit negativní vliv hranic na životní podmínky obyvatel v příhraničních regionech, prohloubit vzájemnou spolupráci lidí a vytvořit srovnatelné výchozí podmínky pro další rozvoj po obou stranách hranice. Původně byly finanční prostředky určeny pouze na investiční akce. Zhruba polovina prostředků přichází z Evropského fondu regionálního rozvoje, druhou část zajišťuje formou spolufinancování příslušný stát či region. Tak se podpora pohraničních oblastí stává součástí regionální politiky ČR.

Priority programu jsou shodné s prioritami *Regionálního rozvojového plánu* (Regional Development Programm, RDP) zpracovaného v ČR pro budoucí čerpání ze strukturálních fondů: doprava, technická infrastruktura – ochrana ovzduší, životní prostředí – vodní hospodářství, hospodářský rozvoj (cestovní ruch), zemědělství, lesnictví – obnova venkova, lidské zdroje. Hlavním přínosem programu v minulém období – vedle samotného finančního příspěvku na rozvoj pohraničí – je poznání procedury přípravy a realizace akcí podle postupů EU, tedy sbírání zkušeností pro následující etapu čerpání strukturálních fondů.

Ukončené předchozí podpůrné období umožňuje analýzu dosavadních opatření (projektů), a to z pohledu věcného zaměření a lokalizace, jakož i finančních toků. Rozhodující část podpory směřovala do technické infrastruktury vč. ekologie, druhé místo patří dopravní infrastruktuře a provozu. V letech 1994–99 bylo v rámci zahraniční pomoci z programu PHARE využíváno nejvíce prostředků právě na přeshraniční spolupráci – roční podíl 40–50 %. Celkem bylo pohraničním oblastem Česka poskytnuto 183 mil. EUR (tab. 1).

Po vzoru polského pohraničí byl také u nás v rámci programu CBC PHARE zřízen tzv. *Společný fond malých projektů* (SFMP), který se na rozdíl od „vel-

Tab. 1 – Zaměření akcí s přeshraničním dopadem v českém pohraničí, realizovaných s podporou CBC PHARE v letech 1994–99 (počet akcí / finanční rozsah v mil.)

Obor	Úsek			Celé pohraničí
	saský*	bavorský	rakouský**	
Technická infrastruktura vč. ekologie	119/43,1	34/15,5	56/19,9	209/78,5
Cestovní ruch a turistika	5/3,9	5/2,1	17/6,1	27/12,1
Dopravní infrastruktura a provoz	27/21,9	54/25,0	23/8,3	104/55,2
Regionální, lokální a ekonomický rozvoj	12/0,4	7/3,3	2/0,8	21/4,5
Volný čas, kultura, sport, vzdělávání	29/5,6	1/0,3	1/0,4	31/6,3
Ochrana přírody a krajiny	0	4/3,6	0	4/3,6
Sociální rozvoj (např. zdravotnictví)	4/3,6	0	0	4/3,6
Celkem	196/78,5	105/49,8	99/35,5	400/163,8

*) včetně sasko–polského pohraničí

**) období 1995–99

Pramen: Program přeshraniční spolupráce PHARE v ČR, 2001

kých projektů“ skládá z většího počtu finančně méně náročných programů (projektů typu „people-to-people“ a neinvestičních projektů). Akce vhodné k podpoře lze zařadit do následujících úseků: kulturní výměny, místní demokracie, lidské zdroje, plánovací a rozvojové studie, ekonomický rozvoj a turistika, životní prostředí.

Po vzoru euroregionů na vnitřních hranicích Evropské unie vznikají na počátku 90. let euroregiony také na vnější hranici Evropské unie, především na hranicích Německa s Českem a s Polskem. Zakládání euroregionů v Československu, respektive Česku na začátku 90. let bylo reakcí na nové podmínky s vidinou jakési „zkratky do Evropy“. Proto nejprve vznikaly podél celé hranice s Německem, později se euroregiony rozšířily i na další hraniční úseky včetně těch s nečlenskými zeměmi EU.

Od společného organizování drobných akcí převážně kulturního, sportovního či vzdělávacího charakteru se těžiště činnosti euroregionů postupně přesouvá k řešení širších okruhů otázek regionálního charakteru, např. hospodářské spolupráce, životního prostředí, dopravy či cestovního ruchu. Pro všechny euroregiony byly schváleny přeshraniční koncepty rozvoje a jednání jako směrné dokumenty pro veškerou činnost – viz dále příklad z česko-saského pohraničí.

Stávající legislativa ČR neřeší postavení euroregionu ve vztahu ke státní správě ani k samosprávě (jak je tomu např. v západní Evropě). Situaci – zdá se – komplikuje reforma veřejné správy, v níž dochází k ukončení činnosti okresních orgánů, zatímco krajská úroveň je postupně budována, a to včetně hledání prostoru v přeshraničních aktivitách. Právě s kraji dochází k „územnímu průniku“, někde úplnému, jinde částečnému. Současné období můžeme tedy vnímat, alespoň v některých případech, také jako „boj“ o kompetence mezi krajem a euroregionem. Jejich vymezení by jistě přispělo k posílení významu této instituce, přispívající nemalou měrou k regionálnímu rozvoji příslušných území, a to při plném respektování „nadřazenosti“ vnitřní administrativy. Navíc území s možností žádat o podporu z CBC PHARE se nekryje s vymezením ani euroregionů, ani krajů.

Jako zásadní se ukazuje vzájemná (zpětná) vazba mezi úrovní regionální (euroregionální) a lokální (komunální). Nezastupitelná role euroregionů spočívá v průběžné a intenzivní pomoci (vedení) obcí v jejich praktických krocích na poli přeshraniční spolupráce. Přitom se zvyšuje význam trvalého monitorování projektů. Na počátku kooperačních aktivit však existuje velké nebezpečí, že očekávání nebudou naplněna. To se stává zvláště tehdy, když záměry jsou realizovány vzhledem k chybějícímu institucionálnímu zajištění nebo zdoluhavosti procesu jen pomalu případně vůbec nerealizovány. Tuto přirozenou roli času není možno nerespektovat.

Regionální rozvojové záměry euroregionů nemohly dosud – vzhledem ke komplexnosti řízení a rozvoje pohraničních oblastí – dosáhnout významný posun (zlom). Chybí jim především „základna“, založená koncepčně s přeshraničním dopadem. Jako nezbytné se jeví provázat skutečnou potřebu v jednotlivých hraničních regionech s cíli na evropské, národní a regionální úrovni. Do budoucna si lze euroregiony představit jako důležitou platformu pro celkový rozvoj pohraničí, když v současnosti si tuto funkci (pozici) spíše budují. Nadále by se měly rozvíjet jako základní spojující článek mezi veřejnými a privátními nositeli, jakož i mezi různými úrovněmi po obou stranách hranice při provázání dílčích iniciativ.

Tab. 2 – Přehled euroregionů² v Česku

Oficiální název	Vznik	Okresy	Sousední stát
Neisse / Nisa / Nysa	1991	<i>Liberec*</i> , Jablonec nad Nisou, Semily, Děčín (část)	Německo, Polsko
Elbe / Labe	1992	<i>Ústí nad Labem</i> , Litoměřice, Děčín (část), Teplice (část)	Německo
Krušnohoří / Erzgebirge	1992	<i>Most</i> , Chomutov, Louny, Teplice (část)	Německo
Egrensis	1992	Karlovy Vary, <i>Cheb</i> , Sokolov, Tachov	Německo
Šumava / Bayrischer Wald / Mühlviertel	1993	Domažlice, <i>Klatovy</i> , Prachatice, Český Krumlov	Německo, Rakousko
Glacensis	1996	Trutnov, Náchod, <i>Rychnov nad Kněžnou</i> , Ústí nad Orlicí, Šumperk (část), Jeseník (část), Hradec Králové, Pardubice, Chrudim, Svitavy	Polsko
Pradęd / Pradziad	1997	Bruntál, Jeseník (část), <i>Vrbno pod Pradędem**</i>	Polsko
Silesia	1997	<i>Opava</i> , Bruntál (část), Nový Jičín	Polsko
Pomoraví / Záhorie / Weinviertel	1997	Znojmo, <i>Břeclav</i> , Hodonín, Brno–město, Brno–venkov	Rakousko, Slovensko
Těšínské Slezsko / Slask Cieszyński	1998	<i>Karviná</i> (část), Frýdek–Místek (část)	Polsko
Beskydy	2000	<i>Frýdek–Místek</i> , Karviná	Polsko, Slovensko
Bílé / Biele Karpaty	2000	<i>Kroměříž</i> , Vsetín, Zlín, Uherské Hradiště	Slovensko
Silva – Nortica	2002	České Budějovice, Jindřichův Hradec, Jihlava	Rakousko

*) Kurzívou vyznačená okresní města vyjadřují sídla na české straně euroregionů.

**) Sídlo euroregionu, které není zároveň okresním městem.

Pramen: MMR ČR

Spolupráce v česko-německém (saské) pohraničí

Českému pohraničí se od počátku 90. let 20. století, stejně jako celému státu, „vrací“ centrální poloha nejen ve středoevropském prostoru, ale zároveň v rámci celého světadílu. Pro některá území, např. na česko-bavorském pomezí a zvláště pak v trojmezí Česka, Bavorska a Šaska se otevírá nová šance (Jurczek 1996). Právě německý úsek českého pohraničí (v porovnání s ostatními úseky podle sousedních států) je vnímán (Pallagst 1996) – prostřednictvím hospodářských podmínek, úrovně prostorového plánování, přeshraniční infrastruktury a zkušeností s přeshraniční spoluprací – jako „nejvhodnější“ k přeshraniční spolupraci.

Přeshraniční problematika je rovněž zastoupena v mezinárodním právu: *Smlouva mezi Českou a Slovenskou federativní republikou a Spolkovou republikou Německo* (1992) hovoří mj. o bilaterální a multilaterální spolupráci.

² V česko-rakouském pohraničí působily v 90. letech Jihočeský výbor pro spolupráci se zahraničím a Výbor pro spolupráci s Dolním Rakouskem se sídly v Českých Budějovicích resp. v Brně. Později byly transformovány ve standardní euroregiony.

Tab. 3 – Struktura projektů v česko–německém pohraničí v letech 1995–99 (podíl nákladů resp. počet projektů)

INTERREG IIA		CBC PHARE					
Priorita	%	Priorita	n	%	Priorita	n	%
Infrastruktura a doprava	50	Doprava	19	24	Zemědělství a lesnictví	10	8
Hospodářství	16	Technická infrastruktura	16	15	Lidské zdroje	5	4
Venkov	16	Životní prostředí a ochrana zdrojů	26	27	FMP, studie, PMU, technická pomoc	81	11
Lidské zdroje	16	Hospodářský rozvoj	24	10	Pomoc při záplavách	2	2
Technická pomoc	2						

n – počet realizovaných projektů

Pramen: zemská ministerstva hospodářství, MMR ČR

ci mezi regiony a jinými územními společenstvy, zvláště v pohraničních oblastech či přímém partnerství měst a obcí, navazující Společná deklarace premiérů *Svobodného státu Sasko a České republiky* z téhož roku se zaměřuje na utváření partnerských vztahů a činnost tematických pracovních skupin.

Ustřední role je přisouzena euroregionům, přičemž oba státy je vnímají jako projev evropské integrace na regionální úrovni. Vůči nim však byla – zejména na české straně – určitá skepse (nedůvěra), plynoucí z obav o narušení integrity nově vzniklého státu. Změna nastala až po zasedání Pracovního společenství evropských hraničních regionů (AEHR) v Praze roku 1995, kde se česká vláda přihlásila k myšlence euroregionů jako nejdůležitějšího prostředku přeshraniční spolupráce. Konkrétnější rovinu zastupuje *Pilotní regionální operační program NUTS II Severozápad* případně *Koncept rozvoje česko-saského pohraničí*. Mezi Českem a Německem nevznikla dosud komise prostorového plánování, která by konkretizovala resp. vytvářela podmínky pro konkrétní kroky na nižších úrovních (regionální až lokální).

Od roku 2000 se poprvé realizuje společný postup iniciativy *INTERREG IIIA a programu CBC PHARE II*, což do konce programovacího období 2006 umožní vybudovat např. mezi SRN a ČR jednotnou strukturu, obdobnou strukturám působícím v západní Evropě. Byla přijata zásada, že dostupné prostředky z CBC PHARE a INTERREG se soustředí na akce, u nichž je zřetelný přeshraniční charakter a poskytují patrný rozvojový impuls pro příhraniční region. Zvláštní prioritu mají projekty, které jsou financovány současně z obou programů. Za výsledek iniciativy „shora“ můžeme označit vůbec první dokument tohoto charakteru – *Trilaterální rozvojový koncept*, zahrnující oblast na styku Česka, Bavorska a Sasko.

Dosavadní výsledky podpory přeshraniční spolupráce mezi Českem a Německem lze dokumentovat v následujícím přehledu prostřednictvím její věcné struktury (tab. 3).

Ze dvou hraničních úseků byl jednoznačně preferován úsek česko-saský, z české strany realizováno 113 projektů s celkovými náklady 103 mil. €, Sasko z celkové částky získalo více než 80 % (při řádově stejně dlouhé hranici). V navazujícím programu pro rok 2000 se uvažuje s podílem 30 % pro předmětnou problematiku z PHARE II (79 mil. €). Těžiště akcí s přeshraničním dopadem připadá – přes ne zcela shodné členění – na infrastrukturu a dopravu: 50 resp. téměř 40 % všech zdrojů v Německu resp. Česku.

Přestože roční programy CBC PHARE nevycházely ještě ze společné česko-německé strategie rozvoje příhraničního prostoru, prokazují realizované projekty vysokou míru přeshraničního efektu. Zároveň lze konstatovat, že v přeshraniční spolupráci mezi Českem a Německem existuje ještě značný nevyužitý potenciál:

- K prohloubení vztahů vedoucích k vytváření společného hospodářského prostoru je žádoucí využít například kontaktů podniků a v cestovním ruchu.
- Přes určité sblížování doporučuje se pokračovat ve zdokonalování infrastruktury.
- V rozvoji území, venkova a životního prostředí se bude pokračovat v omezení negativních vlivů a řešení stabilizace venkova.
- V oblasti lidských zdrojů, např. dalšího vzdělávání dojde k zintenzivnění doposud nepříliš využívaných možností.

Zatímco z české strany je prioritním úkolem zlepšování životních podmínek přispívajících k odstraňování existujících rozdílů, z německé strany je zdůrazňována otázka konkurenceschopnosti. Z toho vycházející společná rozvojová strategie je zaměřena na nadřazený cíl: rozvoj česko-německého příhraničí jako společného perspektivního životního prostředí. Za klíčové faktory budoucího vývoje jsou považovány mj.

- v ekonomické oblasti: urychlení restrukturalizace, posílení transferu technologií a inovací, zvýšení pobídek pro zakládání podniků zlepšením lokalizačních podmínek
- na úseku lidských zdrojů: zlepšení situace ve vzdělávání a zaměstnanosti, stabilizace obyvatelstva, posílení regionální identity po obou stranách hranice, rozšíření společenské a kulturní výměny.

K naplnění stanoveného cíle by měla bezesporu přispět i připravovaná opatření a investiční akce v současné podpůrné periodě 2000 – 2006. Určitou představu podává tabulka 4, zachycující jak finanční náročnost, tak strukturu podle již shodných priorit obou programů.

Tab. 4 – Předpokládaný finanční rozsah projektů v česko-německém pohraničí (náklady v mil. € / podíl v rámci země resp. charakteru projektů)

Priority	INTERREG IIIA*			CBC PHARE**		
	Bavorsko	Sasko	Německo	Velké projekty	SFMP	Česko celkem
Hospodářský rozvoj	28,2/23	33,1/12	61/16	1,4/6	1,3/22	2,7/9
Přeshraniční infrastruktura	28/23	86,6/33	115/29	14/58	1,2/20	15,2/51
Rozvoj prostoru a životního prostředí	32/26	79,8/30	112/29	8/33	1,1/18	9,1/30
Lidské zdroje a sítě	32/26	60,2/22	92/24	0	2,4/40	2,4/8
Technická pomoc	0	8/3	8/2	0,6/3	0	0,6/2
Celkem	120/100	267,7/100	388/100	24/100	6/100	30/100

*) pro období 2000–2006

***) pro období 2000–2002

SFMP – Společný fond malých projektů

Pramen: zemská ministerstva hospodářství, MMR ČR

Tab. 5 – Přehled vybraných projektů realizovaných v česko–saském pohraničí s podporou CBC PHARE

Zaměření Lokalizace	Okres	Euroregion	Finanční náklady		
			Celkem (tis.)	Vlastní podíl (%)	Participace – český subjekt
DOPRAVA Silnice Moldava – Mikulov	Teplice	Krušnohoří	732	25	Ředitelství silnic a dálnic ČR
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ Čistírna odpadních vod Děčín	Děčín	Labe	13 030	44	Severočeská vodárenská společnost Teplice, a.s.
ZEMĚDĚLSTVÍ/ LESNICTVÍ Regenerace lesa Krušné hory	Most, Teplice, Ústí n. L.	Krušnohoří, Labe	1 519	62	Lesy ČR, s. p.
TURISTIKA/ KULTURA Rekonstrukce Divadla V. Nezvala Karlovy Vary	Karlovy Vary	Egrensis	6 680	82	Město Karlovy Vary
ROZVOJ PODNIKÁNÍ A ZAMĚSTNANOSTI Vzdělávací program ISŠT–COP Most–Velebudice	Most	Krušnohoří	319	26	ISŠT–COP Most
PROJEKTY „LIDÉ K LIDEM“ Běžecský pohár	Liberec	Nisa	2	15	AC Slovan Liberec

Pramen: Program přeshraniční spolupráce Phare v ČR, 2001

Z uvedených hodnot je patrné, že dochází (předpokládá se) ke „sblížení“ podporovaných oborů (odvětví) s cílem podpory akcí s maximálním přeshraničním dopadem. Téměř 60 resp. více než 80 % prostředků se má věnovat na rozvoj „společného“ příhraničního prostoru, zahrnujícího jak ekologickou problematiku, tak řešení především technické infrastruktury.

Dosavadní zkušenosti ukazují, že v přeshraniční spolupráci je postupováno převážně prostřednictvím jednotlivých projektů, bez viditelného provázání a zohlednění územních struktur vzniká tak „všehočůň projektů“ (Roch, Scott, Ziegler 1998). Tato zdánlivě chaotická fáze je pochopitelná a do jisté míry i přirozená, neboť se v ní realizují dříve představy obcí případně jejich sdružení nežli regionů (u nás krajů). V tabulce 5 jsou blíže představeny některé konkrétní projekty. Jejich výběr byl proveden tak, aby ukázaly na různorodost programu po stránce obsahové (věcného určení), územní („třístupňová“ lokalizace – místo, okres, euroregion), finanční náročnosti (velké vs. malé projekty) i pestrosti našich investorů.

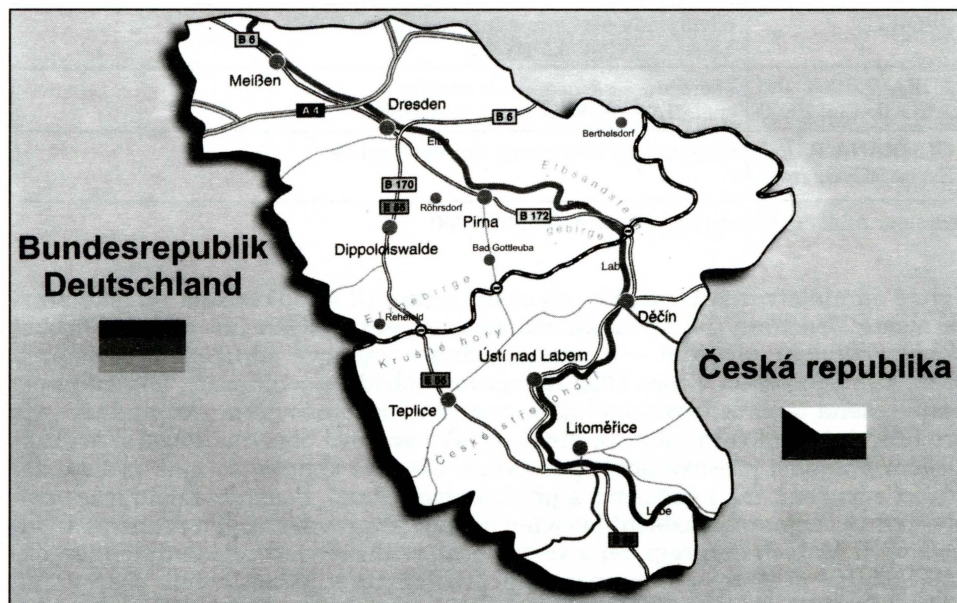
Existující možnosti přeshraničního komunálního (lokálního až regionálního) plánování byly doposud využívány nedostatečně. V době zpracování rozvojových (územních) plánů počátkem 90. let nebyly známy mnohé problémy a možnosti, s nimiž je nutné se dnes vyrovnat. Účast partnerské obce (města) byla tehdy v rámci plánovacích přístupů spíše formální. Plánovací prostředky

na této úrovni, tj. územní plán obce a „plán využití území/ploch“ (Flächennutzungsplan), jsou sice v zásadě kompatibilní, ale funkční provázání formálních prostředků není možné bez dalších úprav. Jako problematická se ovšem ukazuje doposud chybějící zkušenost případných nositelů spolupráce. To je – kromě jiného – podmíněno přetrvávající nedostatečnou vzájemnou informovaností o záměrech, prostředcích a možnostech sousedního města. Jen v ojedinelých případech – např. v česko-německém pohraničí Železná Ruda – Bayerischer Eisenstein, Kraslice – Klingenthal, Potůčky – Johanngeorgenstadt, Boží Dar – Oberwiesenthal či Vejprty – Bärenstein – lze hovořit o „vzorových“ příkladech hodných následování (opakování). Někdy dochází – v souladu s požadavky přicházejícími z EU – k utváření mikroregionů a jejich následnému zapojení do přeshraniční spolupráce (např. mikroregion Bouřlivák, v okrese Teplice v centrální části Krušných hor).

Ukazuje se, že přeshraniční spolupráce může být vnímána jako nová rozvojová šance obcí v pohraničí, nedostatečná je však publicita úspěšných záměrů, jejímž prostřednictvím by byla povzbuzena motivace jiných obcí i prezentován přínos k praktické spolupráci na lokální (komunální) úrovni obecně. Vzhledem k úkolům při spolupráci v regionálním a lokálním rozvoji je do budoucna žádoucí vypracování obsáhlého hranice překračujícího rozvojového programu včetně konceptu využití území.

Přeshraniční spolupráce a rozvoj na regionální úrovni: příklad Euroregionu Elbe/Labe

Euroregion Elbe/Labe je jedním z pěti euroregionů, vzniklých v 90. letech na česko-německé hranici. Územně zahrnuje čtyři okresy na české straně a ob-

Obr. 1 – Euroregion Elbe/Labe

Tab. 6 – Přehled o činnosti pracovních skupin EEL v letech 1994–99

Skupina	Posuzovaná problematika
REGIONÁLNÍ ROZVOJ	ekologicky zaměřená koncepce rozvoje českých a saských krušnohorských okresů studie hřebenových partií Krušných hor studie rozvoje česko-saského pohraničí (celková studie, region Elbe/Labe, okresy)
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ	velkoprojekt ochrany přírody ve východním Krušnohoří / Horské louky v Krušnohoří (1993–2005) přeshraniční projekt odpadních vod Petrovice – Bahratal dálnice D8 / A17
CESTOVNÍ RUCH	projekt Podpora cestovního ruchu v EEL publikace „Dojmy ze Saska a Čech“
DOPRAVA	stavba vodních stupňů na Labi víkendová česko-německá jízdenka přátelství, zvýhodněné resp. bezplatné cestování v příhraniční oblasti Německa na jízdenku Českých drah přímá autobusová linka Ústí n. L. – Dresden
KULTURA	Kulturní a sportovní kalendář EEL (1. díl se základními informacemi), Katalog kulturních a sportovních zařízení (2. díl s přehledem akcí čtvrtletně) Kulturní pas EEL, umožňující českým občanům návštěvu vybraných kulturních v Německu s výraznou slevou zařízení (od roku 2001 rozšířen pro Euroregion Krušnohoří) Sasko-český hudební festival výtvarné sympozium Proudění / Strömungen v Řehlovicích, spoluorganizátor UJEP bilingvní gymnázium v Pirně České kulturní dny v Drážďanech
SPORT	Olympiáda dětí a mládeže (od roku 1993) Labská cyklistická stezka
ZDRAVOTNICTVÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE	koordinace záchranných služeb společný projekt „Prevence AIDS“
OCHRANA PŘED KATASTROFAMI	integrováný záchranný systém Teplice

Pramen: Analýza činnosti pracovních skupin, 2000

dobné administrativní jednotky na saské straně (3 Landkreise a zemské hlavní město Drážďany). EEL se skládá ze dvou nezávislých (na národní úrovni koncipovaných) sdružení – u nás se jedná o zájmové sdružení právnických osob, která uzavřela v roce 1992 Rámcovou dohodu o spolupráci. Hlavní úkoly resp. řešená témata korespondují se zavedenými pracovními skupinami – viz organizační struktura (obr. 2), která se jako vzorová objevila dokonce v Praktickém průvodci přeshraniční spolupráce. Členové skupin jsou jak zvolení zástupci sdružení, tak i odborníci z příslušných oblastí. Podstata spolupráce pak spočívá ve vzájemném odsouhlasování aktivit připravovaných k realizaci v jednotlivých částech euroregionu a ve společné realizaci euroregionálních projektů. Určitou představu o posuzované problematice jednotlivými pracovními skupinami, jakož i zaměření podporovaných projektů podávají tabulky 6 a 7.

Jedna z odborných pracovních skupin Euroregionu Elbe/Labe se zabývá regionálním a hospodářským rozvojem. Během více než 20 zasedání od roku

Tab. 7 – Realizace CBC.PHARE v EEL (výběr akcí)

a. Velké projekty	Rok	PHARE		Celkem tis. €
		tis.	% podíl	
Ústí n. L., hlavní kanalizace, stoka Y	1994	5 762	100	5 762
Děčín, rozšíření veřejné dopravy	1996	706		818
Krupka – Dubí, hornická naučná stezka	1996	541		818
Děčín, ZOO – expozice regionální fauny	1997	82		129

b. Vybrané akce Společného fondu malých projektů	Obor
Mezinárodní mistrovství ČR ve veslování na dlouhé trati, TJ Chemička Ústí n. L.	sport
Euroregion Elbe/Labe – v číslech, grafech a mapách, UJEP v Ústí n. L.*	informace
Turistický průvodce po čtyřech okresech Euroregionu Labe (vůbec největší projekt podpořený 37 tis. €)	cestovní ruch
spolupráce sociálních partnerů při řešení nezaměstnanosti, ARR EL Ústí n. L.	ekonomika

*) Publikaci je věnována samostatná zpráva v tomto čísle Geografie – Sborníku ČGS.
Pramen: Program Phare CBC 1998

Tab. 8 – Vybrané materiály projednávány odbornou pracovní skupinou regionální rozvoj EEL

V regionálním rozvoji	V lokálním rozvoji
Ze saské strany	
návrh plánu rozvoje Svobodného státu Sasko ekologická koncepce rozvoje sasko-českých krušnohorských okresů akční program venkovské oblasti Saské Švýcarsko	regionálně plánovací studie městského okresu Drážďany koncepce rozvoje okresu Míšeň rámcový koncept rozvoje města a využití ploch v Drážďanech
Z české strany	
studie rozvoje česko-saského pohraničí (za české okresy) projekt strategie a obnovy rozvoje pánevnic oblastí severních Čech aktualizace územního plánu velkého územního celku Litoměřicko	aktualizace plánu rozvoje města Ústí n.L. územní plány sídelních útvarů či jejich aktualizace – např. Tisá / Libouchec, Úštěk, Terezín

Pramen: Analýza činnosti pracovních skupin, 2000

1992 se seznámili s řadou materiálů, které přibližuje tabulka 8. Součástí jednání se staly rovněž: stanovení společné strategie pro využití podpůrných programů EU CBC PHARE a INTERREG, problematika hraničních přechodů, přeshraniční ekologická koncepce, rozvoj přeshraničního technologického transferu, Koncept rozvoje EEL na období 2000 – 2006, jakož i Koncept rozvoje přeshraniční spolupráce pro čtyři česko-saské euroregiony na totéž období (tab. 8).

Od svého založení až do konce roku 1999 (tj. za 1. a 2. podpůrné období) spolupracoval EEL na obou stranách hranice na cca 350 projektech v celkové výši 187,5 mil. DM, na kterých se EU podílela zhruba polovinou. V rámci PHARE CBC bylo proinvestováno v letech 1994-99 (tj. během podpůrného období

Tab. 9 – Návrh směrnic rozvoje Euroregionu Elbe/Labe

Technická a sociální infrastruktura	Doprava a dopravní infrastruktura	Ekonomika a ekonomická struktura	Cestovní ruch a rekreace	Životní prostředí, příroda a krajina
vznik zařízení s přeshraničním využitím založení a využití alternativních energií organizace přeshraničního zásobování vodou a řešení odpadních vod organizace přeshraničního odpadového hospodářství vytvoření moderního přeshraničního telekomunikačního spojení	zlepšení stavu silniční sítě zlepšení výkonnosti spojení mezi středisky osídlení vytvoření nových a dostavba stávajících hraničních přechodů zvýšení atraktivivity veřejné dopravy zlepšení železniční dopravy propojení dopravců zajištění lodní přepravy po Labi zlepšení napojení na leteckou dopravu	podpora externích investorů (podniků) zvýšení schopnosti investování a propojení zvlášť podniků vytvoření resp. udržení pracovních míst ve výrobní sféře zvládnutí restrukturalizace kompenzace nevýhod regionu a lokalit zintenzivnění přeshraniční spolupráce mezi podniky a mezi úřady práce vytvoření společných výrobních zón přeshraniční spolupráce v zemědělství a lesnictví posílení postavení zemědělství a lesnictví	zvýšení kvality turistické nabídky (orientace na zákazníky resp. poptávku) založení a využití synergického efektu zvláště s malými a středními podniky a podniky v zemědělství a lesnictví přeshraniční informovanost a propagace prosazení k přírodě šetrného cestovního ruchu	péče o krajinný ráz a kulturní krajinu posílení struktur venkovského prostoru zlepšení kvality vody v tocích omezení zatížení škodlivinami rekultivace a sanace půdy přeshraniční ochrana přírody a krajiny ochrana půdy omezení nebezpečí povodní zlepšení stavu lesa posílení environmentálního vzdělávání

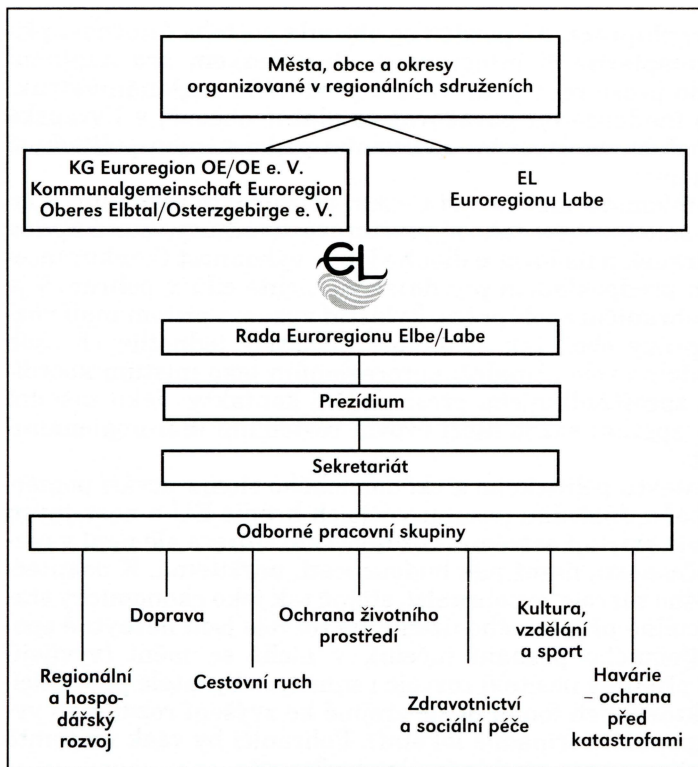
UTVÁŘENÍ PŘESHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE PODPORUJE ENDOGENNÍ POTENCIÁL A POSILUJE IDENTITU REGIONU

Obyvatelstvo, zaměstnanost, trh práce	Vzdělání a kvalifikace	Sociální věci, sport a kultura	Spolupráce, komunikace, bezpečnost
odstranění extrémních rozdílů v přirozeném vývoji obyvatelstva posílení atraktivivity venkova pro mládež omezení emigrace pro nedostatek příležitostí k práci a vzdělání omezení emigrace osob do 35 let a vysoce kvalifikovaných rozšíření spektra pracovního uplatnění (především na venkově) zlepšení reintegrace problémových skupin (např. dlouhodobě nezaměstnaných, mládeže, osob starších 45 let, postižených) vzdělání a zprostředkování kvalifikovaných pracovních sil pro „obory budoucnosti“	posílení spolupráce vyšších vzdělávacích zařízení lepší spolupráce v podnikovém vzdělávání rozšíření nabídky výuky	zlepšení spolupráce kulturních a uměleckých zařízení sportovní výměna spolupráce ve zdravotnictví a sociálních věcech zvýšení péče o zdraví zlepšení spolupráce v sociálních věcech	společné vystupování euroregionu utváření managementu projektů přeshraniční práce s veřejností podpora přímých osobních a mezilidských kontaktů společné územní plánování překračující státní hranici vytvoření přeshraničních informačních systémů omezení kriminality snížení zdravotních rizik a nebezpečí epidemií optimální spolupráce v záchranářství optimální spolupráce v ochraně před katastrofami

Pramen: Kowalke, König 2001

EU) více než 2 mld. Kč, když podíl české strany byl zhruba 60 %. Řádově stejný počet projektových záměrů je připravován pro následující (současné) programovací období 2000-06.

Z analýzy silných a slabých stránek EEL vychází návrh směrnic rozvoje, obsahující v 9 úsecích celkem 64 cílů rozpracovaných dále v priority – viz tab. 9.

Obr. 2 – Organizační struktura EEL

Obr. 3 – Logo Euroregionu Elbe/Labe

cím obyvatele i instituce na vstup do EU (vč. informací o podpůrných programech EU) bylo založení Euro Centra Ústí n. L. počátkem roku 1999.

Od roku 1993 je EEL členem Sdružení evropských hraničních regionů, za jehož podpory se uskutečnila např. regionální konference česko-sasko-polských euroregionů v roce 1999 v Drážďanech. Od konce roku 1998 má EEL vlastní webové stránky, kde zájemci (měsíčně jich bývá více než 100) najdou veškeré potřebné informace.

5. Závěr

Přítomnost státní hranice a snaha o její omezení resp. překonání vyvolává přeshraniční vazby (interakce) mezi různě definovanými aktéry, organizacemi či jednotlivci. Příslušné aktivity – na základě vyhodnocení konkrétní situace – na jedné straně zhodnocují pozitivně vnímané nerovnosti, na druhé straně omezují negativně reflektované rozdíly. Přeshraniční spolupráci musíme chápat komplexně, neboť se zde setkávají aspekty kulturní, jazykové, ekonomické, technické, administrativní a geopolitické. Původně byla zaměřena na relativně dílčí, specifické problémy, podmíněné právě státní hranicí: např. řešení dopravní (technické) infrastruktury, poměry na

K realizaci regionální politiky ČR byla v závěru roku 1998 založena Agentura regionálního rozvoje Euroregionu Labe (ARR EL) jako obecně prospěšná společnost se sídlem v Ústí n. L. Mezi její hlavní úkoly patří spoluúčast na implementaci (zavedení) Národního plánu zaměstnanosti ČR, zahrnující mj. garanci Programu aktivní politiky města a okresu Ústí n. L. v rámci Programu ekonomického rozvoje. Dalším krokem podmíněným politickým a ekonomickým vývojem, jakož i připravují-

trhu práce, kulturní spolupráce. Až později se objevila potřeba / nutnost přistupovat k rozvoji komplexně či integrovaně. Prostředkem pro naplnění těchto záměrů se stalo prostorové plánování a především regionální/strukturální politika. Tyto tendence lze považovat za platné obecně, v Evropské unii i v Česku – s příslušným časovým zpožděním podmíněným politickým a společenským vývojem.

Právě probíhající přelomová fáze nabízí Česku, příslušným regionům a lokalitám mimořádnou šanci utvořit takové prostorové struktury, které budou vycházet ze silných stránek a usilovat o dlouhodobou výkonnost (konkurenceschopnost). Důležitým předpokladem pro dosažení těchto cílů v pohraničí je institucionalizace přeshraniční spolupráce. Zvláštní význam přitom mají různé aktéři: jak samosprávy obcí, tak soukromé iniciativy jednotlivých osob a sdružení. Nezastupitelná role přináleží euroregionům jako místům koordinujícím, iniciujícím a zprostředkujícím přeshraniční kontakty. Jako zásadní se ukazuje vzájemná (zpětná) vazba mezi úrovní regionální (euroregionální) a lokální (komunální).

Spolupráce se v kontextu politického a ekonomického zlomu utváří poměrně komplikovaně, neboť v důsledku posunu vnějších hranic EU a nestejných výchozích podmínek zde existují extrémní rozdíly. Tato situace ale není v rozšiřující se Evropě současnosti, natož pak budoucnosti, udržitelná. K uskutečnění „trvale udržitelného rozvoje“ v pohraničí, stejně tak jako ekonomicky stabilní a dlouhodobě sociálně přijatelného územního rozvoje jsou nezbytné společenské procesy vzájemného poznání (učení), v nichž se mění (vyvíjejí) myšlenkové a jednací přístupy nositelů rozvoje i samotní obyvatelé pohraničí. Přes podporu ze strukturálních fondů dojde zřejmě ke zvýšení rozdílů ve výspělosti na úrovni regionální (případně lokální). Pohraničí by však na tomto vývoji – pokud bude připraveno – mohlo (mělo) profitovat.

Literatura:

- Analýza činnosti pracovních skupin, Euroregion Labe, Ústí n. L. 2000
- AUWECK, F., JURCZEK, P. (1999): Interreg III – Phare CBC Raumkonzept für den bayerisch-tschechischen Grenzraum. Bayerisches Staatsministerium für Landesentwicklung und Umweltfragen, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, München, Praha.
- DOKOUPIL, J. (1996): Der Einfluss der Grenzöffnung auf die Bewohner im tschechisch-bayerischen Grenzraum der Euregio Egrensis. In: ARL č. 231, Planerische Zusammenarbeit und Raumentwicklung in tschechischen, slowakischen und deutschen Grenzregionen, Arbeitsmaterial, ARL, Hannover, s. 59-68.
- DOKOUPIL, J. (2001): Přeshraniční spolupráce jako součást regionálního rozvoje česko-bavorského pohraničí. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 4, ČGS, Praha, s. 270-279.
- Evropská charta hraničních a přeshraničních regionů, 1981, upraveno 1995. In: Státní správa a samospráva S'96, 32 – příloha.
- GRAÜTE, U. (1998): INTERREG II C (CADSES) und INTERREG III. IÖR Texte, Nr. 120, Institut für ökologische Raumentwicklung, Dresden, 46 s.
- JERÁBEK, M. (1996): Tschechische Grenzgebiete und die grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit der BRD. In: Planerische Zusammenarbeit und Raumentwicklung in tschechischen, slowakischen und deutschen Grenzregionen, Arbeitsmaterial Nr. 231, ARL Hannover, s. 42-58.
- JERÁBEK, M. (ed.) (1999): Geografická analýza pohraničí ČR. Working Papers 99, č. 11. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 180 s.
- JERÁBEK, M. (ed.) (2001): Reflexe regionálního rozvoje pohraničí ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 107 s.
- JURCZEK, P. (ed.) (1996): Regionale Entwicklung über Staatsgrenzen. Das Beispiel der EUREGIO EGRENSIS. Kommunal- und Regionalstudien 23, Carl Link Verlag, Kronach, München, Bonn, 148 s.

- KOBLER, K. (2000): Setkání na Zlaté stezce. In: Sborník z mezinárodního symposia, Prachatice, s. 22-33.
- KOWALKE, H., KÖNIG, B. (2001): Komplexes grenzüberschreitendes Regionalkonzept der Euroregion Elbe/Labe (EEL). TU, Dresden, 127 s.
- MAIER, J. (1998): Der Grenzraum als Verbindungsraum – Entwicklung, Strukturen und Bewertungen grenzüberschreitender Verflechtungen im mittelbayerischen und im westböhmischem Bereich. In: REGIO '98, Podniky, regiony a euroregiony před vstupem ČR do EU, sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, ZČU FE, Mariánské Lázně, s. 162-168.
- MAIER, J. (1990): Staatsgrenzen und ihre Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster. Arbeitsmaterial für Raumordnung und Raumplanung. Universität, Bayreuth, 249 s.
- MALCHUS, V., F., von-(1996): Strukturen und Arbeitsweisen grenzübergreifender regionaler Kooperationen in Mitteleuropa. In: Jurczek, P. (Hrsg.): Regionale Entwicklung über Staatsgrenzen. Das Beispiel der EUREGIO EGRENSIS. Kommunal- und Regionalstudien 23, Carl Link Verlag, Kronach, München, Bonn, s. 19-36.
- PALLAGST, K. (1996): Stellung und Rolle der Grenzregionen in der Entwicklung der CR. In: Planerische Zusammenarbeit und Raumentwicklung in tschechischen, slowakischen und deutschen Grenzregionen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Arbeitsmaterial Nr. 231, Hannover, s. 12-21.
- Praktický průvodce pro přeshraniční spolupráci. EU + AGEK, Gronau 1997
- Program Phare CBC. MMR, Praha 1998
- SCHMITT-EGNER, P. (1998): Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa als Gegenstand wissenschaftlicher Forschung und Strategie transnationaler Praxis. Anmerkungen zur Theorie, Empirie und Praxis des Transnationalen Regionalismus. In: Brunn, G., Schmitt-Egner, P. (Hrsg.): Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa: Theorie-Empirie-Praxis, Baden-Baden, s. 31-40.
- WIECZOREK, J. (1996): Entwicklungschancen und –probleme in den Grenzräumen Mitteleuropas aus Sicht der staatlichen Raumordnung – Beispiele aus der Europäischen Union. In: Jurczek, P. (Hrsg.): Regionale Entwicklung über Staatsgrenzen. Das Beispiel der EUREGIO EGRENSIS. Kommunal- und Regionalstudien 23, Carl Link Verlag, Kronach, München, Bonn.

S u m m a r y

CZECH-SAXON CROSS-BORDER COOPERATION WITH SPECIAL ATTENTION TO THE ELBE/LABE EUROREGION

Borderland areas play a specific role in the process of European integration. The 1990's, at the beginning of which the states' borders were open and when opportunities for cross-border cooperation were created, brought new impulses due to the unified European market and mainly to the continuing democratisation in Central and Eastern Europe. Not only at the international level an urgent need for cooperation arose: cross-border cooperation also appeared to be necessary at the regional and local level. The support for development in borderland areas was gradually modified. Basically, we can now distinguish three main levels of objectives: to achieve integration and harmony along the borders within the EU, to help the peripheral regions that are falling behind in their development and to support the regions' relations with the neighbouring countries.

Along the outer borders, cooperation is gradually turning into integration.

INTERREG, a new initiative of the EU specifically designed to assist borderland regions, was launched in 1990. It enables utilising the experience gained over the extended period of development in Western Europe in the countries of Central and Eastern Europe including the Czech Republic.

The CBC (Cross-Border Cooperation) PHARE "mirror" programme began in 1994 and it has been supporting cross-border cooperation in the Czech regions lying on the border with Germany, Austria, Poland and Slovakia. The major contribution of the programme in the last period has been the process of getting familiar with the preparation procedures and steps complying with the EU requirements, i.e. gaining experience, which can be utilized in the following stage of drawing from structural funds.

Supporting borderland areas has become an integral part of the regional policy in the Czech Republic; a substantial part of the assistance has gone into the technological

infrastructure including ecology and, in second place, into the transport infrastructure and operation. From 1994 to 1999, a major part of the funds provided by the PHARE international aid programme was spent on cross-border cooperation – it contributed 40 – 50 % annually. Modelled on the Polish system, a Fund for Small Projects (“Společný fond malých projektů”) was set up, which, unlike the “large projects”, provides subsidies for a greater number of less costly projects (e.g. “people-to-people” projects, non-investment projects).

The INTERREG IIA initiative and the CBC PHARE programme have been operating in coordination since 2000.

Since as early as the beginning of the 1990’s, the German part of the Czech borderland (in comparison to other sections) has been considered the most suitable for cross-border cooperation. Clearly, a strong preference is given to the Czech-Saxon section: despite the fact that the length of the border is comparable to other sections, it has obtained more than 80 % of the total sum. While the priority on the Czech side is improving the living conditions in order to moderate the disparities in the standards of living, Germans put emphasis on competitiveness issues.

Bottom-up initiatives resulted in forming Euroregions modelled on similar structures that have existed in Western Europe for decades - the Elbe/Labe Euroregion is one of the 5 Euroregions which are located on the Czech – German border. The focus of activities has been gradually shifting from organizing small events of cultural, educational and sport character to solving more general regional issues, e.g. economic and ecological matters, transport problems and tourism. Specific projects are now discussed and assessed in working groups. Cooperation is then based on mutual assessment and approval of activities to be realized in particular parts of the region, and on carrying out euroregional projects collectively. The Elbe Euroregion Development Regulations draft, which is a component of this paper and contains 64 objectives in 9 fields, was derived from analysing the strong and weak points of the region.

Cross-border cooperation can be seen as borderland settlements’ new opportunity for progress. It seems to be necessary to focus more on complex, more general tasks arising from problems common to neighbouring settlements or microregions. On the other hand, it is also advisable to co-ordinate the actual needs of particular borderland districts with objectives set at the European, national and regional levels. Euroregions can be considered as an important platform for further development of the borderland, but currently they are only on their way to that objective.

Fig. 1 – The Elbe Euroregion Organisational Structure

(Pracoviště autora: Sociologický ústav AV ČR, Stříbrnické nivy 4, 400 11 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 14. 5. 2002

VÁCLAV POŠTOLKA

VÝVOJ, ZVLÁŠTNOSTI A PROBLÉMY ÚZEMNĚ SPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ SEVEROZÁPADNÍCH ČECH

V. Poštolka: *Development, particularities and problems of territorial administrative division of North-Western Bohemia.* – Geografie – Sborník ČGS, 107, 3, pp. 277 – 295 (2002). – The area of the North-Western Bohemia (NWB), covered by three from the 1st January 2000 in the Czech Republic 14 existing new counties) will be divided from 1st January 2003 – in compliance with ongoing public administration reforms – to 33 new and smaller „districts“ (instead of more than 40 years existing 14 districts). The paper deals with internal territorial division of public administration units (counties and districts) of the NWB area in the past (see enclosed tables). In order to assess and classify both necessity and significance of recently proposed centers and their future areas the author applies to assess their „population size“ (which is one of key aspects used in the reform proposals). According to the new districts „population size“ – the average size is only 47 thsd inh. The author identifies group of the „smaller and disputable districts“, in which he looks one of very dispute and risky results of the reform. This is emphasized by comparison with the simultaneous development and achieved results of the territorial division in the neighbouring countries Saxony / Germany and Lower Silesia / Poland. After completion of this paper the Senat of the Czech Republic approved this proposal, but moreover the number of all the new „districts“ for the whole CR territory grow up from 194 up to 205 units (instead of 76 existing districts).

KEY WORDS: North – Western Bohemia – public administration division in the past and its new changes – new counties and new declared districts and their centers – disputable centers and districts - comparison with Saxony / Germany and Lower Silesia / Poland.

1. Úvod

Na území Severozápadních Čech (dále SZČ), za které zde považujeme území stávajících krajů Karlovarského (dále KVK), Ústeckého (dále ÚLK) a Libereckého (dále LBK), je v rámci tzv. II. fáze reformy veřejné správy navrhováno – s účinností od 1. 1. 2003 – vytvoření soustavy 33 tzv. malých okresů. Na tyto „malé okresy“, resp. pověřené obce s rozšířenou působností III. stupně a zčásti i na nově vzniklé kraje (krajské úřady) se budou zároveň převádět kompetence některých výkonů státní správy ze současně s tím rušených stávajících okresních úřadů.

Před tímto krokem představuje průměrná velikost okresu v SZČ 844 km² (82 % průměru ČR) a 111,7 tisíc obyvatel v roce 2001 (93 % průměru ČR). Mezi okresy na území SZČ jsou přitom již nyní značné rozdíly – variační rozpětí v rozloze činí 1 226 km² (Karlovy Vary 1 628 a Jablonec n. N. 402) a v lidnatosti 83,7 tisíc obyvatel (Liberec 159,2 a Semily 75,5).

Z hlediska počtu obyvatel nedosahuje průměrného počtu obyvatel ČR celkem šest okresů (od západu k východu): Cheb, Sokolov, Louny, Česká Lípa, Jablonec n. N. a Semily, které také – s výjimkou Jablonce n. N. – a spolu s Litoměřickem a Karlovarskem mají navíc podprůměrnou hustotu zalidnění.

Tab. 1 – Vývoj počtu a hustoty obyvatel v letech 1930 – 1950 – 2001

Ukazatel	KV	UL	LB	SZČ	CR
Rozloha (km ²)	3 315	5 335	3 163	11 813	78 864
Rozloha (% ČR)	4,2	6,8	4,0	15,0	100,0
Obyvatelstvo 1930 (tis.)	501,9	1 115,5	559,1	2 176,5	10 673,5
Obyvatelstvo 1950 (tis.)	244,3	734,6	373,1	1 352,0	8 896,1
Obyvatelstvo 2001 (tis.)	306,8	826,4	430,8	1 564,0	10 292,1
Obyvatelstvo 1930 (%)	4,7	10,5	5,2	20,4	100,0
Obyvatelstvo 1950 (%)	2,7	8,3	4,2	15,2	100,0
Obyvatelstvo 2001 (%)	3,0	8,0	4,2	15,2	100,0
Vývoj obyvatel 1950/1930	0,49	0,63	0,67	0,62	0,83
Vývoj obyvatel 2001/1930	0,61	0,74	0,77	0,72	0,96
Vývoj obyvatel 2001/1950	1,26	1,13	1,16	1,16	1,16
Obyvatel/km ² (1930)	151	209	177	184	135
Obyvatel/km ² (1950)	74	138	118	115	113
Obyvatel/km ² (2001)	93	155	136	133	131

Nadprůměrnou hustotu i počet obyvatel mají tedy pouze okresy (od Z k V): Chomutov, Most, Teplice, Ústí n. L., Děčín a Liberec.

SZČ jako celek mají hustotu zalidnění odpovídající průměru celé ČR, ale současně výrazně nižší – o téměř 30 % – než v roce 1930! V porovnání s rokem 1930 je deficit obyvatelstva nejvyšší v KVK (39 %), dále v ULK (26 %) a relativně nejméně v LBK (23 %) – viz tab. 1.

Podle návrhu přijatého Poslaneckou sněmovnou ČR v březnu 2002 by se území ČR členilo na 194 obvodů „obcí s rozšířenou působností III. stupně“ – dále „malé okresy“ (dále MO) – v tom 33 „malých okresů“ na území SZČ (Vládní návrh zákona o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem 2002)¹.

Průměrná velikost navrhovaných MO na území SZČ představuje 358 km² (89 % průměru ČR) a 47,4 tisíc obyvatel (101 % průměru ČR) při průměrném počtu 21,3 obcí. To znamená, že průměrná velikost správního obvodu okresu v SZČ se tím snižuje o 486 km² a o 64,3 tisíc obyvatel, resp. o 58 % (zatímco v celé ČR to představuje snížení o 61 %)!

Jedním z důsledků pro území – otázkou zda pozitivním a opravdu žádoucím – je mnohem výraznější velikostní diferenciací mezi okresy. Z hlediska počtu obyvatel se variační rozpětí mezi MO v SZČ zvyšuje na více než 120 tisíc obyvatel (Liberec 134,6 vs. Železný Brod 11,1 nebo Kraslice 14,1) a vytváří se tak značné riziko velmi rozdílných tlaků a příliš rozdílného zatížení, a tím i různé efektivity jednotlivých správních obvodů.

2. Členění na kraje a krajská centra

Území Severozápadních Čech (dále SZČ) od roku 1848 (vznik prvních krajů a okresů) až dosud prošlo výraznými změnami svého administrativně správního členění. Na relativně malém území (15 % rozlohy ČR) se v tomto období nejméně šestkrát změnila hranice krajů a okresů (Amtliches Deuts-

¹ Při projednávání vládního návrhu v Poslanecké sněmovně byly dodatečně zařazeny a schváleny pouze dva MO – Varnsdorf a Železný Brod, oba na území SZČ.

ches Ortsbuch 1940, Atlas československých dějin 1965, Atlas Republiky Československé 1921, Mapa správního rozdělení ČSR 1960, Seznam obcí a okresů Republiky Česko-slovenské 1938) a v současné době probíhají a připravují se další změny.

Na tomto území lze v uvedeném období identifikovat působení celkem 17 center s krajskou (nadokresní) funkcí, mezi nimiž je možné z hlediska stávajícího územního vymezení a funkčního postavení rozlišit :

- A) Devět místních center – kde vedle stávajících center Karlovy Vary, Liberec a Ústí nad Labem jsou dále Česká Lípa, Cheb, Litoměřice, *Loket*, Louny a *Žatec*
- B) Osm cizích center – kde vedle stávajících sousedních center Hradec Králové, Plzeň a Praha jsou také Jičín, Kladno, Mělník, Mladá Boleslav a *Slaný*².

Do největšího počtu – do sedmi z celkem 24 krajů – byly SZČ rozčleněny v roce 1848, kdy však většina těchto krajů měla svá centra mimo SZČ. Hranice těchto, ale i následujících krajů, jak lze zjistit rekonstrukcí průběhu těchto hranic, přitom zpravidla více či méně přesahovaly současné hranice SZČ.

Ze současných krajských center se jako první na této scéně objevují Karlovy Vary, které byly v roce 1920 jedním ze sídel navrhovaných, ale nakonec v českých zemích nerealizovaných „žup“, spolu s nimi na území SZČ ještě Louny a Česká Lípa (Atlas Republiky Československé 1921, Lázňovský 1926)³.

Ústí n. L. a Liberec spolu s Chebem (místo původně navrhovaných Karlových Varů) – a spolu s nimi ještě Opava – se stávají krajskými městy v roce 1938 po dobu existence tzv. Sudetské župy (Sudetengau). Vytvoření krajského uspořádání od roku 1949 potvrzuje postavení Liberce, Ústí n. L. a poprvé se krajským městem stávají Karlovy Vary (nikoliv však Opava). Zatímco Liberec a Karlovy Vary v souvislosti s další reformou v roce 1960 přicházejí na dalších 40 let (!) o toto postavení, Ústí n. L. si je udržuje a významně posiluje.

Ústí n. L. je tak jediným městem, které si od roku 1949 (resp. od roku 1938) nepřetržitě udržuje, buduje a také využívá pozici „krajského sídla“ na území SZČ. Kromě Liberce a Karlových Varů získala v roce 2000 zpět ztracenou „krajskou“ pozici další postižená města (nikoliv však opět Opava), a jen pečlivý pohled do minulosti může přinést odpověď na otázku, do jaké míry byly tímto obdobím „ve stínu“ a v podmínkách centrálního plánování negativně (anebo pozitivně?) poznamenány jejich vývoj a jejich stávající pozice.

Při pohledu do celé minulosti vývoje a změn krajského (nadokresního) členění území SZČ lze rovněž identifikovat významnou pozici, resp. ztrátu pozi-

² Loket, Žatec a Slaný nejsou v současné době okresy a Loket není ani v souboru navrhovaných malých okresů.

³ Důvodem tehdejšího vymezení žup a jejich sídel byly národnostní problémy. Jen v šesti z celkem 38 (politických) okresů na území dnešních SZČ (Louny, Roudnice, Mnichovo Hradiště, Turnov, Semily a Jilemnice) nemělo v r. 1930 převahu obyvatelstvo německé národnosti. Za těmito okresy s více než 90 % českých obyvatel následují se značným odstupem národnostně vyrovnané, ale česky již menšinové okresy, kterými byly Most, Duchcov a Litoměřice. Naproti tomu na území 21 okresů byl podíl obyvatel německé národnosti vyšší než 90 % (zejména v současném Karlovarském kraji, na Sluknovsku, ale i jinde). Na území, které bylo odstoupeno v roce 1938 Německu, žilo v roce 1930 více než 403 tisíc obyvatel české (československé) národnosti, tj. jen 16 % všech obyvatel (Seznam obcí a okresů Republiky Česko-slovenské 1938, Verzeichnis der sudetendeutschen Gemeinden 1938, Witt 1938).

Tab. 2 – Centra územně správních celků s „nadokresní působností“ v letech 1848 – 2002

Centrum	1848 –1850	1850 –1854	1855 –1862	1920 –1927	1938 –1945	1949 –1960	1960 –1999	2002	Celkem
Česká Lípa		x		x					2
Hradec Králové				(x)		(x)	(x)		(3)
Cheb		x	x		x				3
Jičín	(x)	(x)	(x)		(x)				(4)
Karlovy Vary				x		x		X	3
Kladno					(x)				(1)
Liberec					x	x		X	3
Litoměřice	x		x						2
Loket	x								1
Louny				x					1
Mělník					(x)				(1)
Mladá Boleslav	(x)		(x)	(x)					(3)
Plzeň	(x)			(x)			(x)		(3)
Praha		(x)	(x)						(2)
Slaný	(x)								(1)
Ústí n.L.					x	X	X	X	4
Žatec	x		x						2
Celkem	7	4	6	6	6	4	3	3	17
– místní centra	3	2	3	3	3	3	3	3	9
ČR – krajů	24	10	20	14	22 +	14	8	14	
ČR – (polit.) okresů	131	311	126	150	163	187	77	194	

Poznámky: X = celé území správní působnosti, x = jen část území správní působnosti místního centra, (x) = část území ve správní působnosti cizího centra.

1848 – 1850: Jičín jako sídlo Bydžovského kraje a Slaný jako sídlo Rakovnického kraje
 Snížení počtu (politických) okresů ze 311 na 126 (+ 291 soudních okresů) zavedeno r. 1868.
 1920 – 1927 : návrh na vytvoření „župního zřízení“ nebyl v Českých zemích realizován. Mezi navrhovanými „župami“ nejméně přesahovala dnešní krajské hranice župa Českolipská.
 1938 – 1945: v Německu odstoupené části území vytvořena Reichsgau (Říšská župa) Sudetenland a zavedeny tři tzv. Regierungsbezirke (členěné dále na celkem 56 politických okresů), zatímco ostatní území odstoupené Německu bylo připojeno k tehdy existujícím provinciím Říše (a rozděleno do 12 okresů). Území tzv. Protektorátu Čech a Morava bylo členěno na 19 tzv. Oberlandratsbezirke (členěné na 95 politických okresů, které se dále členily na soudní okresy).

ce řady jiných měst. Zvláště významnou pozici zde v období do roku 1945 měl a nejvíce ztratil především sousedící Jičín, následovaný Mladou Boleslaví a Chebem, a v další skupině Českou Lípou, Litoměřicemi a Žatcem. Přírodně se také uplatňoval vliv Plzně a Hradce Králové, méně Prahy, a naprosto výjimečně i jiných měst (viz tab. 2).

Znovuobnovení krajů, k němuž došlo od roku 2000, bylo však omezeno a považováno tou skutečností, že základními stavebními kameny, z nichž se znovu budovaly, byly různým a někdy necitlivým způsobem agregované okresy vymezené v roce 1960 při vytváření nových krajů. V porovnání dnešního a dřívějšího vymezení staronových krajů jsou proto nutně kraje „zmenšené“ a kraje „zvětšené“.

Na území SZČ je ÚLK nyní v roli „zvětšeného kraje“, a to na úkor obou svých sousedů, které jsou naopak v situaci „zmenšených krajů“. Zatímco ÚLK

Tab. 3 – Území Karlovarského kraje (stav 2002) a jeho územně správní členění v letech 1910 – 2003

Okres nebo jeho část	1910	1930	1950	1970	2003	Počet
Aš	X	X	X	0	X	16,5 4
Cheb	X	X	X	X	X	47,8 5
Jáchymov	X	x	0	0	0	– 2
Kadaň	(x)	(x)	(x)	0	0	– (3)
Karlovy Vary	X	X	x	X	X	110,5 5
Kraslice	X	X	X	0	X	14,1 4
Loket	0	X	0	0	0	– 1
Mariánské Lázně	0	X	x	0	X	25,5 3
Nejdek	0	X	0	0	0	– 1
Ostrov	0	0	0	0	X	27,7 1
Planá	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Podbořany	(x)	0	(x)	0	0	– (2)
Sokolov t. Falknov	X	X	X	X	X	59,9 5
Teplá t. Město Teplá	x	x	0	0	0	– 2
Toužim	0	0	x	0	0	– 1
Žlutice	x	x	0	0	0	– 2
Celkem	11	13	9	3	7	302,0 16
– celé okresy	6	8	4	3	7	
– okresy zčásti	5	5	5			
– okresy zasahující jinam	2	3	3			
– okresy zasahující sem	3	2	2			
Místní centra	8	11	7	3	7	13

Poznámky: X = celý okres, x = jen část okresu, (x) = ... s cizím centrem (na území jiného kraje), 0 = okres v uvedené době neexistoval anebo nezasahoval na stávající území kraje.

Počet : obyvatel (v tis.) v roce 1991 a umístění v pěti sledovaných obdobích

Nevybranými šesti centry jsou (počet obyvatel v tisících roce 1991 města a jeho případného správního obvodu, a počet umístění ze čtyř sledovaných období do roku 2003): Nejdek (8,2 – 10,3 a 1), Toužim (3,9 – 6,5 a 1), Žlutice (2,8 – 5,7 a 1), Loket (3,0 – 3,6 a 1), Teplá (2,9 – 2,9 a 1) a Jáchymov (2,7 – nemá a 1).

Jako centrum – dosud bez této funkce – bylo vybráno : Ostrov (17,9 – 26,3).

zvětšil svou rozlohu tímto administrativním způsobem o 1 191 km² (to odpovídá zhruba velikosti okresu Česká Lípa), tj. o téměř 29 %, v případě LBK došlo k úbytku o 1 074 km², tj. o 25 % dřívějšího území, a v případě KVK došlo k úbytku o 1 264 km², tj. o 28 %! Na úbytku v případě KVK a LBK se podílejí také kraj Plzeňský a Hradecký, ale zejména a nejvíce kraj Středočeský. Do roku 1960 v SZČ rozlohou nejmenší ÚLK (4 144 km²) se tak stal nyní rozlohou největším, zatímco rozlohou nejmenším se nyní stal LBK (3 163 km²), dříve větší než ÚLK!

3. Členění na okresy a okresní centra

Na současném území SZČ došlo v letech 1910 – 2002 (nehodnotíme předcházející vývoj), podobně jako v případě krajů, k výrazným změnám v počtu a hranicích (velikosti) jednotlivých okresů. Na základě hodnocení situace v roce 1910, 1930, 1950 a 1970 (shodná se současným stavem) lze na území SZČ

Tab. 4 – Území Ústeckého kraje (stav 2002) a jeho územně správní členění v letech 1910 – 2003

Okres n. jeho část	1910	1930	1950	1970	2003	Počet
Bílina	0	0	X	0	X	21,4 2
Česká Lípa	(x)	0	0	0	0	– (1)
Děčín	x	x	X	X	X	79,8 5
Dubá t. Dubé	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Duchcov	0	X	X	0	0	– 2
Chomutov	X	X	X	X	X	79,7 5
Jáchymov	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Kadaň	x	x	x	0	X	44,4 4
Karlovy Vary	0	0	(x)	0	0	– (1)
Litoměřice	x	X	x	X	X	56,8 5
Litvínov	0	0	X	0	X	41,6 2
Louny	x	x	X	X	X	38,4 5
Lovosice	0	0	X	0	X	26,6 2
Most	X	X	X	X	X	78,6 5
Nový Bor t. Bor u Č. Lípy	0	0	(x)	0	0	– (1)
Podbořany	x	x	x	0	X	15,7 4
Přísečnice	0	X	0	0	0	– 1
Roudnice n. L.	x	x	x	0	X	30,2 4
Rumburk	X	X	X	0	X	32,8 4
Šluknov	X	X	0	0	0	– 2
Teplice t. T- Šanov	X	X	X	X	X	106,4 5
Ústí n.L	X	X	X	X	X	118,3 5
Varnsdorf	0	X	0	0	X	20,9 2
Žatec	x	x	x	0	X	32,5 4
Žlutice	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Celkem	17	19	18	7	16	824,2 25
– celé okresy	6	10	11	7	16	
– okresy zčásti	11	9	7			
– okresy zasahující jinam	7	6	5			
– okresy zasahující sem	4	3	2			
Místní centra	13	16	16	7	16	19

Poznámky: X = celý okres x = jen část okresu (x) = s cizím centrem (na území jiného kraje); 0 = okres v uvedené době neexistoval anebo nezasahoval na stávající území kraje.

Počet : obyvatel (v tis.) v roce 1991 a umístění v pěti sledovaných obdobích.

Nevybranými dvěma centry jsou (počet obyvatel v tisících roce 1991 ve městě a v jeho případném správním obvodu, a počet umístění ze čtyř sledovaných období do roku 2003): Duchcov (8,9 – 22,7 a 2) a Šluknov (5,6 – 13,8 a 2).

Bývalé okresní město Přísečnice zaniklo / bylo zlikvidováno v 60. letech výstavbou stejnojmenné vodní nádrže v okrese Chomutov.

Jako centrum – dosud bez této funkce – bylo vybráno: takový případ zde není.

identifikovat celkem 45 okresních center, z toho 42 místních měst (z území SZČ) a jen tři města na území nyní jiných krajů (tab. 3 – 6).

Na současném území *Karlovarského kraje* (dále KVK) a v uvedených obdobích se jedná o skupinu 15 center, z toho 12 místních, dvě (Kadaň a Podbořany) z *Ústeckého kraje* a jedno (Planá) z *Plzeňského kraje*. Zvětšující se rozdíly mezi centry ilustruje současné velikostní rozpětí Karlovy Vary – Jáchymov

(který dokonce není ani mezi pověřenými obcemi tzv. II. stupně). V minulosti významné územní přesahy Kadaňska (soudní okres Doupov), ale i Podbořanska se týkají současného území vojenského újezdu Hradiště na území okresu Karlovy Vary. Okres Karlovy Vary je vedle toho mimořádně zajímavý i tím, že se zde nachází pět dalších center bývalých (politických) okresů, kterými jsou Jáchymov, Nejdek, Teplá, Toužim a Žlutice. Případné kolize s bývalým okresem Planá (nyní okres Tachov) se týkají jižní části okresu Cheb (viz tab. 3).

Na současném území *Ústeckého kraje* (dále ÚLK) a v uvedených obdobích se jedná o skupinu 25 center, z toho 19 místních, tři (Jáchymov, Karlovy Vary a Žlutice) z KVK a tři (Česká Lípa, Dubá a Nový Bor) z Libereckého kraje. Póly velikostního rozpětí center zde představují Ústí n. L. a Podbořany (ležící k tomu na rozhraní čtyř krajů!). Bývalé okresní město Přisečnice je příkladem ojedinělého fyzického zániku okresního města v ČR. Bývalé okresy Louny a Roudnice n. L. se i v minulosti vyznačovaly převážně českým osídlením (více než 90 %). Významné české menšiny měly jen bývalé okresy Duchcov, Most, Litoměřice, Zatec a Teplice (více než 20 %). Případná kolize s bývalým

Tab. 5 – Území Libereckého kraje (stav 2002) a jeho územně správní členění v letech 1910 – 2003

Okres n. jeho část	1910	1930	1950	1970	2003	Počet
Česká Lípa	x	X	X	X	X	73,1 5
Děčín	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Dubá t. Dubé	x	x	0	0	0	– 2
Doksy	0	0	x	0	0	– 1
Frydlant	X	X	X	0	X	23,6 4
Jablonec n. N.	X	X	X	X	X	53,2 5
Jablonné v P.	X	X	0	0	0	– 2
Jilemnice	X	X	X	0	X	23,0 4
Litoměřice	(x)	(x)	(x)	0	0	– (3)
Liberec	X	X	X	X	X	134,6 5
Mn. Hradiště	(x)	(x)	0	0	0	– (2)
Nová Paka	(x)	(x)	(x)	0	0	– (3)
Nový Bor t. Bor u Č.Lípy	0	0	x	0	X	25,5 2
Semily	x	x	x	X	X	27,2 5
Tanvald	0	0	0	0	X	21,7 1
Turnov	x	x	x	0	X	31,8 4
Železný Brod	0	0	0	0	X	11,1 1
Celkem	13	13	11	4	10	424,6 17
– celé okresy	5	6	5	4	10	
– okresy zčásti	8	7	6			
– okresy zasahující jinam	4	3	4			
– okresy zasahující sem	4	4	2			
Místní centra	9	9	9	4	10	13

Poznámky: X = celý okres x = jen část okresu (x) = s cizím centrem (na území jiného kraje); 0 = okres v uvedené době neexistoval anebo nezasahoval na stávající území kraje. Počet : obyvatel (v tis.) v roce 1991 a umístění v pěti sledovaných obdobích. Nevybranými třemi centry jsou (počet obyvatel v tisících v roce 1991 ve městě a v jeho případném správním obvodu, a počet umístění ze čtyř sledovaných období): Doksy (5,2 – 8,4 a 1), Jablonné v Podj. (3,8 – 4,6 a 2) a Dubá (1,7 – nemá, 2).

Jako centrum – dosud bez této funkce – bylo vybráno : Tanvald a Železný Brod.

Tab. 6 – Okresy místních a cizích center na území Severozápadních Čech v letech 1910 – 2003 (počet jejich zastoupení z uvedených pěti hodnocených období)

Ukazatel	KV	UL	LB	SZČ	SZČ – MC
Okresy celkem / cizí c.	16/3	25/6	17/4	58/3	45
– 5	3	7	4	14	14
– 4	2	5	3	10	10
– 3	2/1	0	2/2	4/1	1
– 2	5/2	9/3	5/2	19/2	12
– 1	4	4/3	3	11	8
Malé okresy (místní c.)	7	16	10	33	33
– 5	3	7	4	14	14
– 4	2	5	3	10	10
– 3	1	0	0	1	1
– 2	0	4	1	5	5
– 1	1	0	2	3	3

okresem Nový Bor se týká střední části okresu Děčín (Česká Kamenice a okolí). Bývalý okres Rumburk (zahrnující v té době Varnsdorf), oddělený od Děčínska ještě okresem Nový Bor, byl v letech 1949 – 1960 součástí Libereckého kraje (viz tab. 4).

Na nynějším území *Libereckého kraje* a v uvedených obdobích se jedná o skupinu 15 center, z toho 11 místních, dvě (Litoměřice a Děčín) z ULK a dvě (Mnichovo Hradiště a Nová Paka) z jiných krajů. Póly velikostního rozpětí center představují Liberec (99,8 tisíc ob.) a Dubá (1,7 tisíc obyvatel; která není ani pověřenou obcí II. stupně), které jsou v této době největším a nejmenším ze všech retrospektivně identifikovaných správních center SZČ. Bývalé okresy Mnichovo Hradiště, Turnov, Semily a Jilemnice se i v minulosti vyznačovaly převážně českým osídlením. Naproti tomu absolutním počtem, ale i relativním podílem nejméně „české“ byly bývalé okresy (Německé) Jablonné a Frýdlant. Rozsáhlé území bývalého vojenského újezdu Ralsko, kterým procházela jazyková hranice, bývalo součástí okresů Česká Lípa, Dubá / Doksy a Mnichovo Hradiště. Bývalé okresy Dubá a později Doksy zasahovaly výrazně na území současného Středočeského kraje do nynějších okresů Mělník a Mladá Boleslav, a ještě dříve na Litoměřicko. Z případných kolizí ze strany sousedních center se jeví nejvýznamnější s Děčínem (Kamenický Šenov a okolí), dále u Nové Paky (jih Semilská), u ostatních se omezují na jen drobné úpravy (viz tab. 5).

Význam a postavení 42 místních center vytvářejících v uvedených obdobích (politické) okresy lze hodnotit mimo jiné také podle součtu jejich umístění v této pozici / funkci. Z tohoto hlediska lze vymezit čtyři skupiny center (viz i tab. 6):

1. Maximum , 4krát: 14 center (všechna stávající okresní města)
2. Nadprůměr, 3krát: 10 center (Aš, Kraslice, Kadaň, Podbořany, Roudnice n. L., Rumburk, Žatec, Frýdlant, Jilemnice a Turnov)
3. Průměr, 2krát: 8 center (Jáchymov, Mariánské Lázně, Teplá, Žlutice, Duchcov, Šluknov, Dubá a Jablonné v P.)
4. Podprůměr, 1krát: 10 center (Loket, Nejdek, Toužim, Bílina, Litvínov, Lovosice, Přísečnice, Varnsdorf, Doksy a Nový Bor).

Tab. 7 – Administrativně správní členění – stávající (velké) a navržené (malé) okresy a obce

Ukazatel	KV	UL	LB	SZČ	CR
Počet okresů 2001 (VO)	3	7	4	14	76
– prům. rozloha (km ²)	1 105	762	791	844	1 031
– prům. počet obyvatel (tis.)	102,2	118,1	107,7	111,7	119,9
Počet okresů 2003 (MÓ)	7	16	10	33	194
– prům. rozloha (km ²)	474	333	316	358	404
– prům. počet obyvatel (tis.)	43,8	51,7	43,1	47,4	47,0
Počet obcí 2001	132	354	216	702	6 258
– prům. rozloha (km ²)	25,1	15,1	14,6	16,8	12,6
– prům. počet obyvatel (tis.)	2,32	2,33	2,00	2,22	1,64
– prům. počet na VO	44,0	50,6	54,0	50,1	82,3
– prům. počet na MO	18,9	22,1	21,6	21,3	32,3
Počet pověřených obcí 2003	14	29	20	63	381

Poznámka: Pověřené obce II. Stupně (Územní obvody pověřených obecních úřadů 1994)

4. Návrh nového územně správního členění

Podle vládního návrhu přijatého Poslaneckou sněmovnou ČR v březnu roku 2002 (tj. ještě před projednáním v Senátu ČR) mělo dojít s účinností od 1. 1. 2003 k vytvoření celkem 194 obvodů obcí s rozšířenou působností tzv. III. stupně, které bývají označovány jako „malé okresy“, a nahrazují současně s tím rušené stávající (velké) okresy. Podle tohoto návrhu, doplněného při vlastním projednávání ve sněmovně pouze o Varnsdorf a Železný Brod (!), má být, resp. bude území SZČ pokryto celkem 33 „malými okresy“ (dále MO).

Mezi souborem navržených 33 MO jsou samozřejmě všechna stávající okresní města (14), dále 16 bývalých okresů / okresních měst (z toho tři v KVK, dvě v ULK a čtyři v LBK), ale poprvé také tři nové okresy (jeden v KVK a dva v LBK), kterými se mají stát Ostrov, Tanvald a Železný Brod (viz tabulky 3 – 7).

Z celkem 11 bývalých okresů / okresních měst (bez Přísečnice), která neprošla do výsledného návrhu, by podle počtu obyvatel měly největší šanci Duchcov (dvakrát větší než Železný Brod a větší než Varnsdorf a ještě pět dalších navržených MO) a Šluknov (větší než Železný Brod a stejně jako Kraslice). Pro území celé ČR více viz V. Poštolka (2001).

Jen 12 obvodů MO má více než průměrný počet obyvatel (47,0 tisíc obyv.), z toho jen dva obvody mají stále více než činí průměrná velikost rušených okresů (112 tisíc obyv.) a dva další se tomu blíží. Na čtyři největší MO připadá 470 tisíc obyvatel, tj. více než 30 % SZČ. Na druhé straně na 21 velikostí podprůměrných okresů připadá více než 550 tisíc obyvatel, tj. téměř 36 % všech obyvatel SZČ, z toho více než 144 tisíc obyvatel (téměř 10 %) připadá na nejmenší MO (s méně než 23,5 tisíci obyvatel) – viz tab. 8.

Mezi nadprůměrně velkými MO jsou pouze stávající okresní města s výjimkou Loun a Semíř. Správní obvod Louny je předstížen Kadaní a Litvínovem, zatímco Semily jsou ještě předstíženy Rumburkem, Žatcem, Turnovem, Roudnicí n. L. a dokonce i Ostrovem.

Mezi správní obvody s podprůměrnou velikostí (v příložených tabulkách jsou označeny jako IV. a V. kategorie), na které připadá téměř 36 % obyvatel

Tab. 8 – Velikostní kategorizace navrhovaných „malých okresů“ (počet obyvatel r. 1991)

Poř.	Okres	Ob.	+ okres	Ob.	Poř.	+ okres	Ob.	Poř.	Problém
	Var. A	Var. B			Var. C				
1.	Liberec	134,6			1.	+ Frýdlant	158,2	1.	Rumburk
2.	Ústí n. L.	118,3			3.			6.	
3.	Karlovy Vary	110,5			4.	+ Ostrov	138,2	2.	
4.	Teplice	106,4	+ Bílina	127,8	2.			3.	
5.	Děčín	79,8			5.			10.	
6.	Chomutov	79,7			6.	+ Kadaň	124,1	4.	
7.	Most	78,6			7.	+ Litvínov	120,2	5.	
8.	Česká Lípa	73,1			10.	+ Nový Bor	98,6	7.	
9.	Sokolov	59,9	+ Kraslice	74,0	9.			12.	
10.	Litoměřice	56,8			12.	+ Lovosice	83,4	9.	
11.	Jablonec nN	53,2	+ Tanvald	74,9	8.			11.	
12.	Cheb	47,8	+ Aš	64,3	11.	+ Mar.Lázně	89,8	8.	
13.	Kadaň	44,4			16.			-	
14.	Litvínov	41,6			18.			-	
15.	Louny	38,4			19.			17.	
16.	Rumburk	32,8	+ Varnsdorf	53,7	13.			13.	
17.	Žatec	32,5	+ Podbořany	48,2	15.			15.	
18.	Turnov	31,8	+ Žel.Brod	42,9	17.			16.	
19.	Roudnice nL	30,2			20.			18.	
20.	Ostrov	27,7			21.			-	
21.	Semily	27,2	+ Jilemnice	50,2	14.			14.	
22.	Lovosice	26,6			22.			-	
23.	Nový Bor	25,5			23.			-	
24.	Mar.Lázně	25,5			24.			-	
25.	Frýdlant	23,6			25.			-	
26.	Jilemnice	23,0			-			-	
27.	Tanvald	21,7			-			-	
28.	Bílina	21,4			-			-	
29.	Varnsdorf	20,9			-			-	
30.	Aš	16,5			-			-	
31.	Podbořany	15,7			-			-	
32.	Kraslice	14,1			-			-	
33.	Žel.Brod	11,1			-			-	
C	33	1 551,0	25	1 551,0		15 + (3)	1 551,0		! úprava
I.	4	469,8	4	491,2		7	885,4		
II.	4	311,2	6	460,1		5	401,9		
III.	4	217,7	5	273,2		3	152,1		
IV.	13	407,8	10	326,5		(3)	111,6		
V.	8	144,4	0	0		0	0		

Poznámky: velikostní kategorie okresů (podle průměrné velikosti „malého okresu“ 47,0 tis. obyvatel v r. 1991)

I. = více než 95 tisíc obyv. (více než 200 %)

II. = 70 – 95 tisíc obyv. (150 – 200 %)

III. = 47 – 70 tisíc obyv. (100 – 150 %)

IV. = 23,5 – 47 tisíc obyv. (50 – 100 %)

V. = méně než 23,5 tisíc obyv. (méně než 50 %)

Rumburk = města / malé okresy, které se mohou jevit kolizní pro případné přičlenování
 úprava = ! nutná úprava hranic / postavení ? vhodná úprava hranic / postavení

Tab. 9 – Hodnocení variant velikostní kategorizace navrhovaných „malých okresů“

Ukazatel	Var. A	Var. B	Var. C	C 1
Počet okresů	33	25	18	15
Prům.obyvateľ 1991 (tis.)	47,0	62,0	86,2	103,4
– max.obyvateľ	134,6 Liberec	134,6 Liberec	158,2 Liberec	158,2
– min. obyvatel	11,1 Žel.Brod	23,6 Frýdlant	30,2 Roudnice	53,7
– variační rozpětí abs.	123,5	111,0	128,0	104,5
– variační koeficient	11,1	4,7	4,2	1,9
Obyvatel v %, I. kat.	30,3	31,7	57,1	64,4
– II. kat.	20,1	29,7	25,9	32,1
– III. kat.	14,0	17,6	9,8	3,5
– IV. kat.	26,3	21,1	7,2	0
– V. kat.	9,3	0	0	0
Okresy s podprům. počtem obyv. ve var. A / var. B či C	21 / 21	10 / 14	3 / 10	0 / 8

Poznámky: varianty velikostní kategorizace navrhovaných „malých okresů“:

Var. A = podle vládního návrhu přijatého Poslaneckou sněmovnou ČR v březnu r. 2002

Var. B = s úplnou redukcí okresů V. kategorie (méně než 23,5 tis.obyv.)

Var. C = var. B doplněná možnou redukcí okresů IV. kategorie (méně než 47 tis.obyv.)

Var. C 1 = s úplnou redukcí okresů V. a IV. kategorie (méně než 47 tis.obyv.)

Počet obyvatel okresů – podle navrhovaného vymezení (viz vládní návrh) – stav v roce 1991

SZČ a na které by se měla zaměřit naše pozornost, lze zařadit čtyři z KVK, deset z ÚLK a sedm z LBK. Největší z nich – počtem obyvatel – jsou Kadaň (44,4 tisíc ob.) a Litvínov (41,6), zatímco nejmenší z nich nedosahují ani úředně proklamovanou „minimální hranici 15 tisíc obyvatel“ (Kraslice a Železný Brod), a další dvě (Podbořany a Aš) se k ní velice blíží.

Tanvald a Železný Brod a s nimi dalších šest MO nedosahují přitom ani 50 % průměrné velikosti MO vyjádřeného počtem obyvatel (23,5 tisíc obyv. v roce 1991). Existence malých MO znamená výrazné zvýšení velikostního rozpětí mezi okresy vyjádřeno variačním koeficientem na 11,1 (!), neboť v současné době činí jen 1,1 (Liberec vs. Semily). Za předpokladu, že tyto nejmenší MO, označované jako V. kategorie, přičleníme k větším MO (viz varianta B v tab. 8 a 9), variační rozpětí se sníží na 4,7. Za předpokladu, že by se podařilo významně nebo úplně zredukovat také MO IV. kategorie, kterých je celkem 13 (méně než průměrná velikost – 47 tisíc obyv.), variační koeficient by se upravil na 4,2 až případně 1,9 (viz varianty C a C 1 v tab. 8 a 9).

Za nejmenší MO, který se nabízí pro úvahy v zájmu rovnoměrnějšího a tím i efektivnějšího rozložení výkonů a úřadů státní správy, tak vychází Rumburk (+ Varnsdorf) s 53,7 tisíci obyv., zatímco v přijatém návrhu je jím téměř pětikrát menší Železný Brod s 11,1 tisíci obyvateli!

Redukce počtu podprůměrně lidnatých „malých okresů“, tj. s méně než 47 tis.obyv. v r. 1991 (viz varianty B a C), jejich přičleňováním k větším okresům – viz tabulka 8 – zahrnuje celkem 18 „malých okresů“ (pořadí vzestupně podle počtu obyvatel):

- v Karlovarském kraji: Kraslice, Aš, Mariánské Lázně a Ostrov (čtyři ze sedmi)
- v Ústeckém kraji: Podbořany, Varnsdorf, Bílina, Lovosice, Litvínov a Kadaň a případně také Roudnice n.L. a Louny (osm ze šestnácti)

Tab. 10 – Parametrické porovnávání počtu „malých okresů“

Ukazatel	KV	UL	LB	SZČ	CR
Prům.parametr, km	12,3	10,3	10,0	10,7	11,3
Prům.hustota ob/km ²	93	155	136	132	116
Parametrický koeficient	1 144	1 597	1 360	1 412	1 311
– param. koef. relativně	0,87	1,22	1,04	1,08	1,00
Param. počet okresů	6,1	19,5	10,4	35,5	194
– saldo ke skut. počtu	– 0,9	+ 3,5	+ 0,4	+ 2,5	0

– v Libereckém kraji: Železný Brod, Tanvald, Jilemnice, Frýdlant, Nový Bor a případně také Turnov (šest z deseti)

Zvláštní postavení v souboru těchto podlimitních okresů zaujímají *Louny*, které jsou a ve všech sledovaných obdobích byly (politickým) okresem. Počtem 38,4 tisíc obyvatel nejen, že nesplňují limit průměrné velikosti, ale výrazně zaostávají v tomto směru za svým sousedícím rivalem Žatcem (48,2 tisíc obyv. včetně Podbořanska), který je svou polohou blíže těžišti osídlení stávajícího okresu.

V případě okresu *Roudnice n. L.* (30,2 tisíc obyv.) je důvodem jeho podprůměrné velikosti sporné začlenění téměř celého správního obvodu Štětí (více než 10 tis.obyvatel) k okresu Litoměřice a značné části Libochovicka (více než 6 tisíc obyv.) k okresu Lovosice.

V případě okresu *Turnov* (31,8 tisíc obyv. bez Železnobrodka), jehož území bylo od roku 1960 značně necitlivě rozděleno mezi čtyři jiné okresy a dva různé kraje – Semily a Jičín, Jablonec n. N. a Liberec – může ještě dojít k drobným úpravám, ale ty nemohou výrazněji ovlivnit zvýšení jeho lidnatosti. Důvodem je jednak začlenění Českodubka (více než 7 tisíc obyvatel) – dřívější součástí tohoto okresu – k okresu Liberec a konkurenční ambice Železného Brodu, které vyústily v jeho dodatečné zařazení mezi „nové okresy“, i když je počtem 11,1 tisíc obyvatel tím nejmenším (a lze proto očekávat pokus o jeho územní expanzi i na úkor Turnovska).

Výjimkou jsou z tohoto hlediska okresy Semily (+ Jilemnice), Žatec (+ Podbořany) a Rumburk (+ Varnsdorf), které by případným přiřčením sousedních a menších (méně lidnatých) okresů tento limit přesáhly (viz tab. 9).

S ohledem na průměrnou hustotu zalidnění a průměrnou rozlohu porovnanou v rámci celého souboru navržených MO jsme stanovili tzv. parametrický koeficient, z něhož lze odvodit tomu odpovídající „parametrizovaný počet okresů“. Podle tohoto samozřejmě silně zjednodušujícího ukazatele by mělo a mohlo být na území SZČ více MO, což platí zároveň o krajích ÚLK a LBK, zatímco v kraji KVK by se měl počet okresů snížit (viz tab. 10).

5. Pohledy na pozice některých center

Nevybranými 11 centry, která v minulosti plnila funkci sídla (politické) okresní správy, jsou (údaj o počtu obyvatel v tisících v roce 1991 ve městě a v jeho případném správním obvodu a počet umístění ze čtyř sledovaných období do roku 2003, viz též tab. 3 – 5):

– V Karlovarském kraji : Nejdeč (8,2 – 10,3 a 1), Toužim (3,9 – 6,5 a 1), Loket (3,0 – 3,6 a 1), Teplá (2,9 – 2,9 a 1), Žlutice (2,8 – 5,7 a 1) a Jáchymov (2,7 – nemá, a 1).

- V Ústeckém kraji : Duchcov (8,9 – 22,7 a 2) a Šluknov (5,6 – 13,8 a 2).
- V Libereckém kraji : Doksy (5,2 – 8,4 a 1), Jablonné v Podj. (3,8 – 4,6 a 2) a Dubá (1,7 a nemá, a 2)⁴.

Jako centrum „malých okresů“ – dosud bez této funkce – byla naproti tomu vybrána tři města (počet obyvatel v tisících v roce 1991 ve městě a v jeho správním obvodu II. stupně): Ostrov (17,9 – 26,3), Tanvald (7,1 – 20,0) a Železný Brod (6,8 – 13,3), u nichž se však nabízí otázka odůvodněnosti takového kroku a zvážení účelnosti jejich oddělení od stávajících zcela nesporných center (Karlovy Vary a Jablonec n. N., popř. Turnov)⁵.

Varianty možného a podle autorova názoru vhodného vytváření větších správních celků (viz tab. 8 a 9) přitom také odkrývají některé nové nebo opomíjené pohledy na pozici a sílu územních celků a jejich center vyjádřeno počtem obyvatel.

Nejlépe to ukazuje příklad Ústí n. L., které bývá označováno za „metropoli“ SZČ a je také dlouhodobě jejich správním a funkčním centrem. Ve variantě A (v souladu s přijatým vládním návrhem) zaujímá Ústí n. L. v pořadí navržených MO podle očekávání 2. místo za Libercem, ale ve variantě B se ocitá na 3. místě již za Teplicemi (+ Bílina), zatímco ve variantě C se propadá dokonce až na 6. místo předstiženo ještě Karlovými Vary (+ Ostrov), Chomutovem (+ Kadaň) a Mostem (+ Litvínov). Pokud bychom přičlenili k Děčínu celé Šluknovsko (Rumburk + Varnsdorf) octne se Ústí n. L. až na 7. místě podle počtu obyvatel „správních okresů“ SZČ, ohrožovaném ještě možným přičleněním Roudnice n. L. k Litoměřicím. Mezi 15 nejsilnějšími „územními celky“ na území SZČ (viz varianty C a C.1 v tab. 10), které mají více než 75 tisíc obyvatel, což odpovídá např. současnému okresu Semily anebo MO Česká Lípa) a jsou přitom vnitřně integrovaným regionem, tak „metropole“ Ústí n. L. zaujímá až 6. nebo 7. místo!

I to je dokladem skutečnosti, že správní pozice Ústí n. L. těží, případně těžila mnohem více ze své geografické polohy, než z pozice své vlastní síly a velikosti. Ústí n. L. obklopeno významnými sousedy a zároveň konkurenty, kterými jsou zejména Teplice, pak Děčín a rovněž Litoměřice, nemá totiž kde (a od koho), na rozdíl od těchto svých konkurentů, přibírat další územní a populační zisky.

Pro Ústí n. L. byla rozhodně významným argumentem a výhodou jeho poloha v těžišti bývalého Severočeského kraje podpořená existencí uzlu významných dopravních cest. V současné době je však těžiště ÚLK posunuto více na jihozápad do blízkosti jejich hlavního konkurenta Teplic, v jejichž zázemí leží sobě konkurující Duchcov a Bílina. Pokud si představíme ÚLK bez Šluknovska, jehož do značné míry jen administrativní spojení s Děčínskem je dědictvím předcházejícího necitlivého členění (podobně jako Louny má také okres Děčín nejdále posunutě těžiště osídlení od okresního města) posunulo by se těžiště kraje od Ústí n. L. ještě dále na západ do blízkosti Bíliny...

⁴ Jáchymov, Teplá a Dubá nejsou ani v souboru tzv. pověřených obcí II. stupně, mezi nimiž je naopak dalších (také nevybraných) 11 měst ÚLK, osm měst LBK a tři města KVK. Z nich jsou největší Jirkov (18,2) a Klášterec n. Ohří (16,2) a nejmenší Velké Březno (1,8) a Ústěk (2,7) v tisících obyvatel v roce 1991 (Územní obvody pověřených obecních úřadů 1994, Vládní návrh zákona o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem 2002).

⁵ Obce správního obvodu Železného Brodu byly v původním vládním návrhu přičleněny k navrženým MO Tanvald, Turnov a Jablonec n. N. Železný Brod představuje počtem obyvatel vůbec nejmenší „malý okres“ (jeho vymezení bude mít dopad především na Turnov / Turnovsko).

Naproti tomu na možnosti potenciálního přičlenění okolí mohou zakládat své další ambice Karlovy Vary, které by spolu s MO Ostrov zaujaly 2. místo v SZČ za v tomto směru bezkonkurenčním Libercem, který by bez Frýdlantska tím dokonce předstihly.

Za touto hlavní dvojicí s jasně dominujícími jádry (Liberec a Karlovy Vary) následují další dvě mezi sebou zcela vyrovnané a zároveň dvojjaderné (resp. vícejaderné) dvojice, které jsou si přitom navzájem i uvnitř konkurenty. První dvojicí je již zmíněné Ústí n. L. a Teplice a druhou dvojicí Chomutov (+ Kadaň) a Most (+ Litvínov), každá s více než 245 tisíci obyvatel (zhruba stejný počet obyvatel má rovněž aglomerace Liberec a Jablonec n. N.). Z tohoto důvodu je oprávněně uvažovat i o tom, aby se na vyšších, resp. společných správních funkcích území ÚLK podílely obě dvojice a všechna významově rovnocenná centra. Do značné míry tak tomu i ve skutečnosti je a na dělbě nejvyšších správních, administrativních a politických funkcí se již podílí. I to může být mechanismem vedoucím k určitému partikularismu a tím k obtížnějšímu naplňování z „ústeckého“ pohledu dominantní a metropolitní funkce Ústí n. L.

Z tohoto důvodu by bylo vhodné promítat specifickou a vyváženou „polycentrickou“ situaci ÚLK do nutně zcela specifického postavení Ústí n. L. jako sídla „krajského úřadu“, ale s dělbou jiných vyšších funkcí s dalšími rovnocennými centry. V tom Ústecký kraj a jakékoliv jeho správní centrum nemají analogického partnera nikde jinde v ČR.

Téměř třetina obyvatel SZČ a 60 % obyvatel ÚLK je soustředěna do rozlohou nevelkého území mezi Ústí n. L. a Kadaní, v němž se projevují i největší kontrasty ve struktuře osídlení. Na jedné straně rozsáhlá a různým způsobem devastovaná území téměř bez zalidnění anebo s drastickým vyliďněním, na druhé straně o to kontrastněji působící území měst a jejich aglomerací s hustou zástavbou a vysokou hustotou zalidnění, ale i s řadou rychle narůstajících sociálně ekonomických problémů. To všechno klade a bude klást také značné požadavky na efektivní výkon veřejné správy území, jejíž reforma se u nás právě blíží do své závěrečné fáze.

6. Srovnání s územně správním členěním a jeho vývojem v Sasku a v Polsku

Vzájemným, ale územně logickým a únosným slučováním správních jednotek lze vytvářet menší počet větších celků, čímž je sledováno jak snižování nákladů na budování a provoz těchto úřadů, tak i jejich rovnoměrnější zatížení a tím i záruka stejné kvality a efektivity veřejné správy území. To bylo i cílem reformy veřejné správy území, která již proběhla v Sasku a v Polsku, a která jde právě tímto směrem, zatímco u nás jdeme cestou dezintegrace přinášející riziko rozptylování sil a prostředků všeho druhu. Zatímco v Sasku i Polsku jdou cestou vytváření větších správních celků, a to ve vzájemné provázanosti na všech úrovních, u nás je postup naprosto opačný (viz tab. 11).

V Sasku po roce 1990 nejdříve přijali snížení počtu okresů, jejich průměrná velikost nyní představuje 837 km² (tedy méně než zatím u nás), ale 207 tisíc obyvatel (tedy o více než 80 tisíc obyvatel více než zatím u nás). Současně s tím ve dvou postupných krocích – první byl dobrovolný a druhý již nařízený – snížili počet obcí na třetinu počátečního stavu! Průměrná velikost stávající obce v Sasku nyní činí 8,4 tisíc obyvatel, zatímco před reformou 2,9 tisíc obyvatel. Tato reforma – větší okresy a větší obce – byla ukončena k 1. 1. 1999.

Tab. 11 – Porovnání územně správního členění Saska, Polska a Česka

Ukazatel	SX 1	SX 2	PL	DS	CR 1	SZČ 1	CR 2	SZČ 2
Počet okresů	48	22	373	30	76	14	194	33
– prům. rozloha (km ²)	384	837	838	665	1.031	844	404	358
– prům. počet obyvatel (tis.)	97	207	104	99	120	112	47	47,4
– prům. počet obcí	33,9	24,7	6,7	5,6	82,3	50,1	32,3	21,3
Počet obcí	1 626	544	2 489	169	6 258	702	6 258	702
– prům. rozloha (km ²)	11,3	33,8	126	118			12,6	16,8
– prům.obyvatel (tis.)	2,9	8,4	15,5	17,6			1,64	2,22
Obyvatel na km ²	252	248	124	149			131	133
Rozloha (tis. km ²)	18,4	18,4	312,7	19,9	78,9	11,8	78,9	11,8
Obyvatel (tis.)	4 641	4 567	38 649	2 980	10 292	1 564	10 292	1 564

Vysvětlivky:

SX 1 = Sasko v roce 1990, SX 2 = Sasko od územně správní reformy od roku 1999

PL = Polsko, DS = Dolnoslezské vojvodství ... od územně správní reformy od r. 1999.

CR 1 = Česká republika, SZČ 1 = Severozápadní Čechy ... stav před reformou v r. 2001

CR 2 = Česká republika, SZČ 2 = Severozápadní Čechy ... stav po reformě od r. 2003

Celá země se kromě toho dále člení na tři tzv. vládní kraje s průměrným počtem 1,52 mil.obyvatel (tedy zhruba stejně jako SZČ v našem vymezení). Podle pečlivých propočtů by jedním z efektů této reformy měla být úspora zhruba 5 900 pracovních míst a s tím související možnost využití ušetřených zhruba 300 mil. DM ročně ve prospěch jiných než osobních / mzdových výdajů (Kowalke 1999, Verwaltungsreform in Freistaat Sachsen 1999).

V Polsku, kde již od reformy v 70. letech existují velké obce s průměrným počtem více než 15 tisíc obyvatel (více než některé u nás navržené malé okresy!), byla provedena razantní změna administrativně správního členění území a s tím související veřejné správy s účinností od 1. 1. 1999. Místo 49 krajů (vojvodství) bylo přijato členění na 14 krajů, jejichž průměrná velikost představuje 2,62 mil.obyvatel (!) a 22,3 tisíc km², tedy dvakrát více než má naše vymezené území SZČ! Současně s tím přesně po 25 letech bylo znovuobnoveno členění na okresy. Celé Polsko je členěno na 373 okresů (powiat), z toho 65 městských, jejichž průměrná velikost činí 838 km² (stejně jako Sasko) a 104 tisíc obyvatel (tedy téměř přesně jako dosud máme u nás, kde je však chceme zmenšovat) (Effectiveness, Openess, Subsidiarity 1998, Kowalke 1999).

Nově vytvořené Dolnoslezské vojvodství, sousedící s LBK a zčásti také s podobným přírodním i ekonomickým profilem, má téměř dvakrát větší počet obyvatel, než mají námi vymezené SZČ a sedmkrát více než náš LBK. Průměrná velikost nově vytvořených okresů tam dosahuje 665 km² a téměř 100 tisíc obyvatel, což je dvakrát více, než naše navržené MO. Na dolnoslezský okres přitom připadá v průměru méně než 6 obcí (!), zatímco v ČR dosud 82 (50 v SZČ), resp. po přijetí MO to bude 32 (21 v SZČ).

Z uvedených údajů (viz tab. 11) vyplývá, že máme příliš mnoho a tedy příliš malých obcí, že jsme vytvořili hodně a tedy malých krajů, a to jediné, v čem ještě stále držíme stejnou laťku, to jsou okresy, které naopak chceme rozbít a na rozdíl od našich sousedů zmenšovat.

Přijetím návrhu na vytvoření malých okresů – aniž se reforma veřejné správy zabývala komunální úrovní, tj. efektivním výkonem jejího základního článku a s tím souvisejícím počtem (velikostí) a funkčností obcí – se náš odstup od našich sousedů ještě prohloubí. Pohraniční regiony České republiky,

a tedy i rozhodující část SZČ, a v nich především většina efektivnímu pojetí práce a požadavkům moderní doby vzdálených anebo nedostačujících malých obcí, ale s nimi i nově uváděné správy krajů a nových „malých okresů“ pocítí pravděpodobně nejdříve problémy a dopady tohoto do izolace a nízké efektivity jdoucího vývoje a ponесou také nejdříve jeho negativní důsledky.

Závěrečné poznámky

Na začátku dubna roku 2002 – jen dva týdny po projednávání zákona o pověřených obcích (malých okresech) – byl Poslaneckou sněmovnou ČR schválen související zákon o převedení některých pravomocí rušených okresních úřadů na 194 pověřených obcí. V druhé polovině dubna roku 2002 byl Poslaneckou sněmovnou přijatý (a rozšířený) návrh na stanovení 194 obcí s rozšířenou působností projednáván v Senátu ČR, mj. za účasti a vzrušených protestů signatářů petice nazvané „Vládní návrh reformy veřejné správy nám uškodí“ zveřejněné 5. března 2002 v Chlumci n. C., která byla zaslána všem členům a představitelům našich nejvyšších zastupitelských sborů (Uchytíl 2002). Výsledkem tohoto projednávání bylo však rozšíření počtu „pověřených obcí“ ze 194 na 205, když mezi tzv. malé okresy se chtělo dostat 30 dalších obcí (měst). V dodatečně schválených obcích se již neobjevily žádné obce (města) ze SZČ.

Ze zpráv ČTK

Přes veškerou inzerovanou proklamaci o celostátní diskusi na téma reforma veřejné správy ve skutečnosti ona diskuse s představiteli samosprávy probíhala pouze direktivním způsobem ze strany úředníků Ministerstva vnitra ČR ... (6. ledna 2002)

Místopředseda ODS Miroslav Beneš upozorňuje, že vznikem téměř dvou stovek takzvaných pověřených obcí s rozšířenou působností naroste počet úředníků o 5 000 a roční náklady na výkon státní správy vzrostou o 20 miliard korun. Není to reforma, ale deformace. (19. března 2002)

Návrh zákona, který by nově upravil hranice deseti krajů předložila skupina osmi senátorů, kteří se svým návrhem snaží vyhovět přání obcí, které nejsou spokojeny se svým územním začleněním ... (27. března 2002)

... zákony o reformě veřejné správy možná skončí u Ústavního soudu ... pod peticí proti zákonu o převedení některých pravomocí rušených okresních úřadů na 194 pověřených obcí se již nashromáždilo 436 podpisů starostů obcí ... je třeba vzdát se myšlenky, že v každém miniaturním regionu, který má okolo 15.000 obyvatel, musí být nutně soustředěno 80 procent výkonu státní správy, kterou dnes vykonává okres ... (10. dubna 2002)

... K rozhodnutí obce Chrást sloučit se s Plzní je přiměla reforma veřejné správy, v jejímž rámci měla přejít pod malé město Nýřany, které je dopravně složitě dostupné. Plzeňský primátor věří, že se časem budou připojovat další obce, neboť se jedná o integrační trend, který probíhá po celém světě ... připojení neznamená zánik, ale rozvoj ... (17. května 2002)

... Rozhodnutí dalších obcí přičlenit se k Plzni vyplývá z probíhající reformy veřejné správy, neboť ačkoli obě leží v těsném sousedství Plzně měly podle architektů reformy spadat pod vzdálené pověřené obce, k nimž nemají žádné vztahy ... (4. června 2002)

A úplně na závěr z jiných zdrojů :

Neexistovaly nebo neexistují náhodou i jiné cesty? Mohly se rádně přehodnotit všechny činnosti okresních úřadů a některé delimitovat na současné pověřené obce a na vzniklé krajské úřady. Agendy, které je vhodné z mnoha důvodů provádět pro celé území okresu, pak zanechat na „očesaném“ okresním úřadu, který vykonává pouze státní správu a nezasahuje do samosprávných činností (M. Kroc, přednosta OkÚ Plzeň – jih, 15. února 2002).

Literatura:

- Amtliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren. Reichsprotoktorat Praha 1940, 434 s.
- Atlas československých dějin. ÚSGK Praha 1965, xxx s.
- Atlas Republiky Československé. Neubert a syn. Smíchov 1921, xxx s.
- Effectiveness, Openness, Subsidiarity – a New State for New Challenges. Chancellery of the Prime Minister – State System Reforms Department. Warsaw 1998, 41 s. (další informace na adrese www.kprm.waw.pl/reforma).
- HAVRDA, V., VRANA, O. (1961): Severočeský kraj. Lidé a země, 10, č. 1, NČSAV, s. 30-35.
- KORČÁK, J. (1960): Změny v zalidnění ČSR od roku 1945. Lidé a země, 9, č. 5, s. 211-216.
- KOWALKE, H. (1999): Die Veränderungen der politisch-administrativen Strukture des Freistaates Sachsen ab 1990. In: Regionalizace České republiky (formování regionů, jejich funkce, význam začleňování do evropského prostoru) – sborník referátů z mezinárodní konference. UJEP Ústí n. L., s. 36-45.
- LÁZNOVSKÝ, B. (1926): Průvodce po Československé republice. Orbis, Praha, 568 s.
- Male tablice geograficzne 1999 / 2000. Adamantan Warszawa 1999, 67 s.
- Mapa správního rozdělení ČSR (nové a dřívější správní rozdělení). ÚSGK Praha 1960.
- PFOHL, E. (1987): Ortslexikon Sudetenland. Nuernberg, 698 s.
- POŠTOLKA, V. (2001): Regiony versus správní členění (aneb jak být připraven na přípravu nového územně správního členění). In: Dokoupil, J., Mentlík, P. a Novotná, M. eds. Miscellanea Geographica 9 – sborník referátů z konference, s. 107-117, ŽCU - Plzeň.
- Seznam obcí a okresů Republiky Česko-slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku (stav ke dni 28. listopadu 1938). SÚS Praha 1938, 67 s.
- Územní obvody pověřených obecních úřadů 1994. ČSÚ Praha 1994, 245 s.
- Verwaltungsreform in Freistaat Sachsen. Staatsmin. des Innern Dresden 1999, 15 s.
- Verzeichnis der sudetendeutschen Gemeinden und Gemeindeteile die auf Grund der Grenzfestlegung vom 20. November 1938 von der Tschechoslowakei an das Deutsche Reich gefallen sind. Berlin 1938, 91 s.
- Vládní návrh zákona o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností. Sněmovní tisk č. 1159 z března 2002 (www.psp.cz).
- WITT, K. (1938): Der Atlas – Die Sudetendeutsche Volksgrenze auf Grund der amtlichen tscheschoslowakischen Volkszählungsergebnisse vom 1. Dezember 1930. Berliner Lithogr. Institut Berlin, 17 map.listů + tabulková část.
- UCHYTL, M. (2002): Téma: vládní návrh reformy územní veřejné správy nám uškodí. www.dashofer.cz/e-noviny/clanek.asp?id=2525 2526.

S u m m a r y

DEVELOPEMENT, PARTICULARITIES AND PROBLEMS OF TERRITORIAL ADMINISTRATIVE DIVISION OF NORTH-WESTERN BOHEMIA

The territory of North-Western Bohemia (NWB), that is the territory of the current regions of Karlovy Vary (KVR), Ústí nad Labem (ULR) and Liberec (LBR), will include within the Second stage of administration reform of the Czech Republic, valid from the 1st of January 2003, 33 so-called small districts. These "small districts", that is selected municipalities with a larger authority of IIIrd degree and partly also the new regions (regional authority) will at the same time be competent to discharge some administrative competencies of the former 14 district authorities. One of the consequences for the territory – the question is whether positive and really desirable – is a much greater size differentiation of districts. As to the number of inhabitants, the difference between NWB districts is more than 120 000 inhabitants (Liberec – 134 600 inhabitants and Železný Brod – 11 100 inhabitants) – or Kraslice 14 100 inhabitants) and the risk of very different pressures and a very different stress and therefore a very different efficiency of individual administrative districts is imminent.

On the NWB territory, in total 17 centres with supra-district authority could be identified in the period 1848 to 2002. From the viewpoint of the present territorial limitation and functional position, we can differentiate among them:

A) Nine local centres including, besides the present centres (Karlovy Vary, Liberec and Ústí nad Labem), also Česká Lípa, Cheb, Litoměřice, Locket, Louny and Žatec.

B) Eight external centres, where besides the present neighbouring centres (Hradec Králové, Plzeň and Prague) are also Jičín, Kladno, Mělník, Mladá Boleslav and Slaný. (Note: Locket, Žatec and Slaný are not districts now and Locket is not among the proposed small districts either.)

Ústí nad Labem is the only city in the NWB territory having continuously since 1949 (or since 1938) the position of "regional centre" which it maintains, builds and uses. Liberec and Karlovy Vary got in 2000 back the lost "regional" position and only a careful regard back to the past can give an answer to the question to which extent their development and their present position have been affected (negatively or positively) by the period "in shadow" and by central planning conditions.

The ULR plays on the NWB territory the role of "enlarged region", and that on the detriment of both its neighbours which are then in the position of "reduced regions". While ULR has increased its area by this administrative way by 1 191 square km (this corresponds roughly to the size of Česká Lípa district), that is almost of 29%, the LBR has lost 1 074 square km, (25%) and the KVR 10264 square km (28% of the former territory).

Important changes both in number and size of individual districts occurred in the present NWB territory, in the years 1910 to 2002 (the previous development is not evaluated). The situation was similar as far as the counties are concerned. On the basis of evaluation of the situation in 1910, 1930, 1950 and 1970 (the same as at present), in total 45 district centres can be identified on the NWB territory – out of them 42 are local towns in the NWB territory and only three are towns which are now situated in the territory of other regions (Table 3 to 6).

Among the proposed 33 "small districts", there are naturally all the present district towns (14), then 16 former district towns, but for the first time three new districts which will be Ostrov, Tanvald and Železný Brod (See Tables 3 to 7).

Among administrative districts with under-average population (in Tables districts of IVth and Vth category) where live almost 36% of the NWB population and at which the attention should be aimed, could be included 4 from KVR, 10 from ULR and 7 from LBR. The smallest of them do not reach even the administratively declared "minimal limit of 15 00 inhabitants" (Kraslice and Železný Brod) and two others (Podbořany and Aš) are very close to the limit.

Variants of a possible, and according to the author a more suitable formation of larger units (See Table 10) also reveal some new or neglected views on the position and strength of territorial units and of their centres, expressed by number of inhabitants.

From this viewpoint it would be useful to project the specific and balanced "polycentric" situation of the ULR into the necessarily quite specific position of Ústí nad Labem as seat of "regional authority", but with the repartition of other higher functions with other equivalent centres (where the region and any of its administrative centres have any similar partner nowhere else in the Czech Republic).

The administrative position of Ústí nad Labem has much more profited from its geographic position than from the position of its own strength and size. Surrounded by important neighbours and at the same time rivals – which are above all Teplice, then Děčín and also Litoměřice – it can, differently from these rivals, gain from nowhere and from nobody new territory or population.

Karlovy Vary, on the contrary, can base its ambitions on a possible incorporation - it would then together with Ostrov gain the second position in NWB after Liberec which has no concurrence in this sense, but if without Frýdland, Karlovy Vary would surpass it in size.

While in Saxony (Germany) and in Poland larger administrative units were formed, interconnected at all levels, the process in our country is quite different (See Table 9). In the Czech Republic, we have too many too small municipalities, so we have formed many and thus small regions, and the only thing that remain similar, the districts, will be also reduced.

By approving the proposal to form small districts – without the reform of public administration dealing with the communal level, that is effective discharging of its basic elements and the related number /size/function of municipalities – our gap from our neighbour will still deepen. It will be above all border areas – and thus also the decisive part of NWB – and within them small municipalities and new really small districts mostly

not corresponding to an effective conception of work and to requirements of modern time, which will be the first to experience the problems and impacts of this isolating and low effective development and will bear its negative consequences.

(Pracoviště autora: katedra geografie Pedagogické fakulty, Technická univerzita Liberec, Hálkova 6, 461 17 Liberec; e-mail: vaclav.postolka@vslib.cz.)

Do redakce došlo 7. 5. 2002

JIŘÍ ANDĚL, SÁVA SUCHEVIČ, VERONIKA ŠKUBNOVÁ

POTENCIÁL REKREACE A CESTOVNÍHO RUCHU V ZÁZEMÍ MĚSTA ÚSTÍ NAD LABEM

J. Anděl, S. Suchevič, V. Škubnová: *Recreation Potential in the Background of Ústí nad Labem City*. – Geografie – Sborník ČGS, 107, 3, pp. 296 – 308 (2002). The article evaluates the natural, cultural and historic preconditions of Ústí nad Labem for the recreational activities and their development. It defines localities of individual recreation and provides the results of a questionnaire survey carried out in some of them. The survey confirmed the hypothesis affirming that recreation places within the city are relatively closed and used dominantly by the inhabitants of the city.

Key words: recreation – natural preconditions – cultural and historical preconditions – recreation places.

1. Úvod

Donedávna bylo Ústí n. L. a jeho zázemí prezentováno jako území s extrémně narušených životním prostředím, nevhodné pro rekreační aktivity a pouze s omezeným rekreačním potenciálem. Za posledních 10 let se situace výrazně modifikovala – v rozvoji rekreace a cestovního ruchu se spatřuje jedna z šancí pro další vývoj města, a to zejména pro jeho zázemí.

Příspěvek se zaměřuje na zhodnocení přírodních a kulturně-historických předpokladů města Ústí n. L. pro formování a rozvoj jeho rekreačních aktivit, vymezuje lokality individuální rekreace a seznamuje čtenáře s výsledky dotazníkového šetření, realizovaného ve vybraných z nich, které potvrzují hypotézu o relativní uzavřenosti rekreačního regionu v zázemí krajského města a dominaci jeho obyvatel v něm. Obsahově navazuje na obdobná zhodnocení, zpracovaná u nás (např. Vágner 2001, Bičík a Fialová 2001), odkud přebírá dotazníky pro šetření druhého bydlení. Článek představuje první výsledky průzkumu, který kontinuálně probíhá v rámci grantového projektu GA-ČR „Druhé bydlení v ČR a vztah k jiným formám cestovního ruchu“, jehož nositelem je PřF UK Praha¹.

2. Vymezení a poloha

Zázemí města Ústí n. L. je zde chápáno jako sociogeografický region, v jehož rámci jsou relativně uzavřeny základní prostorové funkce sociogeografické povahy. Je formován na základě „přirozené spádovosti“ obyvatel ze zázemí

¹ Posláním příspěvku je rovněž upozornit účastníky XX. jubilejního sjezdu českých geografů na zajímavé lokality v okolí místa jeho konání, z nichž speciální pozornost je věnována i lidové architektuře.

do regionálního jádra. Rámcově se kryje i s dominantním využíváním objektů individuální rekreace (OIR) obyvateli střediska regionu² a plošně odpovídá rozloze okresu z roku 2002 a zároveň i areálu obcí příslušejícím pověřenému městu.

Vlivem změn ve střední Evropě se po roce 1989 změnila i polohové podmínky Ústecka; došlo nepochybně k posílení rozvojové osy evropského významu: severní Německo – Berlín – Sasko – Ústecko – Praha – Vídeň – Budapešť (tzv. „druhý evropský banán“). Na Ústecku se tento směr kříží s národní rozvojovou osou (podél úpatí Krušných hor), kde tak vzniká velmi exponovaný prostor.

Ústí nad Labem patří mezi 12 metropolitních jader České republiky tzv. mezoregionálního významu. Je nadřazeným střediskem rozsáhlé oblasti od Chomutova po Děčín (Hampl M., Müller J. 1996)³; plní tak dvojí roli v organizaci sídelní struktury jako:

- středisko mikroregionu, formovaném na přirozené spádovosti obyvatel v jeho zázemí (dojíždka do zaměstnání, do škol a za službami); územně se mikroregion kryje s okresní hranicí a s vymezením obcí náležejících k pověřenému městu
- centra mezoregionu, pro jehož obyvatele plní některé administrativní, pracovní a obslužné funkce; rámcově odpovídá území dnešního Ústeckého kraje⁴.

Pro vznik rekreačních atraktivit a funkčnosti rekreačního systému hrají určující roli dva základní předpoklady: přírodní a kulturně-historické. Vlastní infrastrukturu (dopravní dostupnost či vybavenost objekty rekreační povahy a jejich využívání) lze chápat jako faktor sekundární.

3. Přírodní předpoklady

Přírodní předpoklady představují základní faktor formování rekreačních prostorů, ať se jedná o pestrý reliéf, příznivé klimatické a hydrologické podmínky, vegetační kryt či o celkovou estetickou hodnotu krajiny. Estetika krajiny, jež je rovněž důležitým rekreačnětvorným prvkem, se jeví jako výsledek vjemu charakteru krajiny, přičemž měřítkem je subjektivní názor člověka na harmonii tvarů, forem a zbarvení. Forma je podmíněna prostorem, variabilitou ploch a zastoupením jednotlivých krajinných prvků, obohacených rovněž o prvky kulturně-historické povahy (na Ústecku např. hrad Střekov, Dubický kostelík aj.). Ve sledované oblasti má nepochybně největší estetickou hodnotu krajina labského údolí u Kozího vrchu a mezi Církvicemi a Střekovem, dále polohy Nakléřovského průsmyku a Tiské stěny. Základní rysy přírodních faktorů lze shrnout do následujících bodů:

- Velká vertikální členitost území, ovlivňující odtokové poměry, klima, rozložení ekosystémů i možnosti využití území člověkem (i pro rekreační účely); nabízí řadu možností pro aktivní odpočinek, sport a pro poznávání.
- Pestré klimatické poměry, zahrnující širokou paletu klimatických oblastí od teplé po chladnou, představují po snížení škodlivin v ovzduší důležitý rekreačnětvorný faktor.

² V roce 1991 bylo ve vlastnictví obyvatel města Ústí n. L. 85,5 % OIR ústeckého okresu (podle ČSÚ).

³ V tomto „spádovém“ regionu žije 730 tisíc obyvatel. Ústí nad Labem se tak řadí na 4. místo mezi metropolitními jádry České republiky (za Prahu, Ostravu a Brno).

⁴ S výjimkou Šluknovska, které má přirozené vazby spíše na Českolipsko a dále na Liberecko i Prahu.

- Znamé „teplé ústecké artéské vody“ jsou již od počátku 20. století využívány pro městské lázně. V roce 1930 byl dokončen hlubinný vrt v Brné n. L. pro potřebu tamních lázní a od roku 1997 nový vrt zásobuje koupaliště na Klíši⁵.
- Zeleň rovněž plní důležitou rekreačnětvornou funkci, má na člověka blahodárné účinky a působí na něj především barvou, rozmanitostí, tichem a vůní. Pozitivně ovlivňuje rozvoj turistiky, do lesů směřují milovníci přírody, houbaři i myslivci.

Z hlediska klimatického se v prostoru města a jeho okolí střetávají dva podnebné celky. Nížinné polohy přísluší k teplé oblasti, zbývající části do oblasti mírně teplé. Ústí n. L. patří mezi naše města s nejvyšší průměrnou roční teplotou (kolísá okolo 10 °C). Nejteplejšími měsíci jsou červenec – srpen (19 °C) a nejchladnějšími leden – únor (-2 °C). Celkový roční úhrn srážek je poměrně nízký (pohybuje se okolo 550 mm); náleží k nejsušším místům u nás. Závažným jevem, s negativním dopadem na životní prostředí, je bezvětrí. Údolí Labe a Bíliny nemá co do četnosti jeho výskytu v Čechách „konkurenci“. V chladném období dosahuje bezvětrí až 60 %. V údolí Labe – jižně od krajského města – je patrné specifické mikroklíma, kde převládá slunečné počasí bez větších výkyvů a se srážkovým deficitem (Anděl a kol. 1999).

Hydrologickou osu tvoří Labe. Většina jeho přítoků si vytvořila erozní hluboká údolí s velkým sklonem. Ta na příkrých labských svazích mají ráz soutěsek či roklí (Průčelská rokle u Brné n. L., Důlce, Peklo v Krásném Březně aj.). Vznikly zde i turisticky atraktivní vodopády – Vaňovský, v Důlcích či u Mlýniště.

Reliéf a členitost terénu představuje jeden z důležitých faktorů formující rekreační prostory. Výškové rozpětí v zázemí města představuje až 645 m. Nejnížší místo leží při Labi v Roztokách (125 m n. m.), zatímco nejvyšší nadmořské výšky dosahují východní svahy Roudného vrchu (cca 770 m n. m)⁶. Na bázi členitosti reliéfu vznikla krušnohorská rekreační střediska, využívána zejména v zimní sezóně (Telnice, Adolfov a Petrovice).

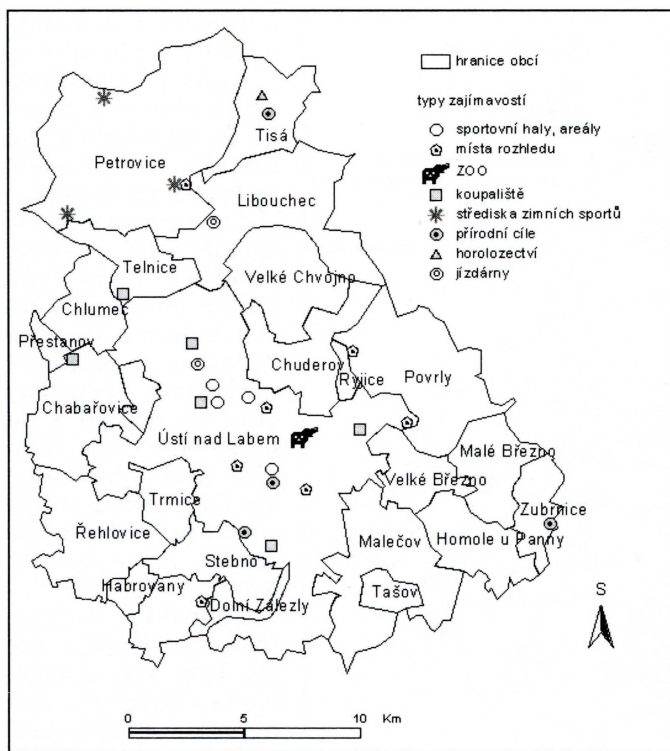
Severní pohraničí spádového území v prostoru Tisé, Rájce a Ostrova je vyplněno výběžky pískovcové Děčínské vrchoviny a částí CHKO Labské pískovce. Oblast je převážně uměle zalesněná, původní bučiny a bory zde byly v minulosti přeměněny v kulturní smrčiny. Turisticky atraktivní je *přírodní památka Tiské stěny*, unikátní, tvarově velmi bohaté skalní město v pískovcích. Jižní stěny převyšují okolní terén až o 70 m. Ve skalním městě je turistická chata a cvičné horolezecké skály.

Vrcholové partie Krušných hor podél česko – německé státní hranice zaujímá na území okresů Teplice a Ústí nad Labem *přírodní park Východní Krušné hory*, vyhlášený v roce 1995.

Nejrozsáhlejší a nejčlenitější část okresu s charakteristickým horninovým podkladem a strukturním reliéfem zaujímá *České středohoří*. Geologická pestrost, velká členitost a příznivé klimatické podmínky podmínily rozvoj velmi rozmanité vegetace a květeny, především teplomilné. Lesní porosty charakterizují především doubravy a dubohabrové háje, v chladnějších polohách

⁵ V roce 1968 byl vyhlouben další vrt pro zvětšení kapacity odběru termální vody v Brné n. L. Její teplota v hloubce 350 m dosahuje 30 °C a v místě odběru 28 °C.

⁶ Roudný vrch, který leží již na teplé straně hranice, má nadmořskou výšku 796 m. Nejvyšším vrchem na území krajského města je Matrný (595 m), turisticky nejvíce navštěvovaný je Vysoký Ostrý (587 m n. m.).

Obr. 1 – Rekreační zajímavosti v zázemí města Ústí n. L.

ný lakolit na levém břehu Labe mezi Mojžířem a Povrly se společenstvy skal, sutí, teplomilných křovin a přirozeného dubohabrového lesa. Teplomilná rostlinná společenstva s početným výskytem zvláště chráněných druhů na pestrém geologickém podkladu ve svahu labského údolí mezi Střekovem a Brnou n. L. charakterizují přírodní rezervaci Sluneční stráž, kterou vede i naučná stezka (Kunc 2002).

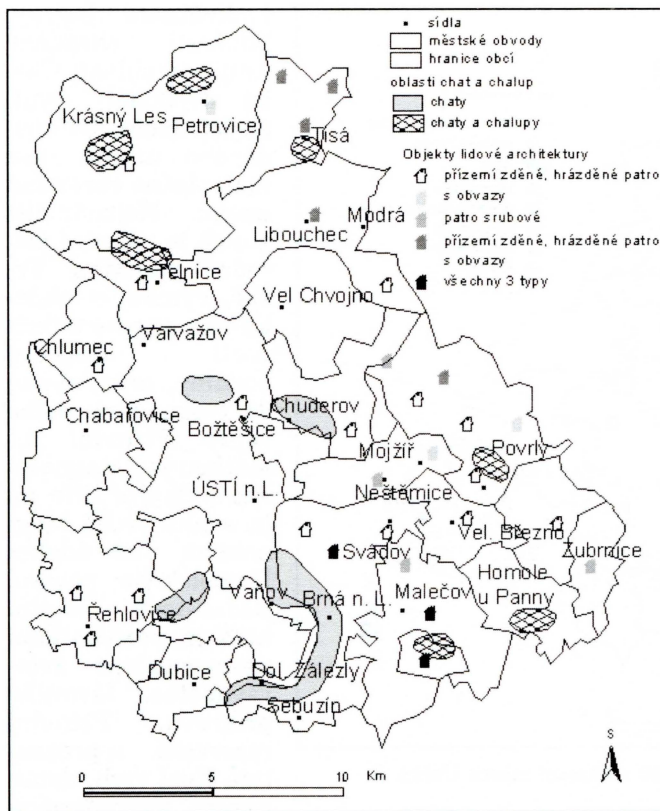
Turisticky zajímavá (obr. 1) a často navštěvovaná pro krásné rozhledy je *Mariánská skála* – krajinná dominanta prakticky v centru města Ústí n. L. Od geologicky stejnorodého Kamenného vrchu ji odděluje údolí Labe, pozoruhodný je výskyt ohrožené tařice skalní (*Aurinia saxatilis*) a bělozářky liliovité (*Anthericum liligo*).

4. Kulturně-historické předpoklady

Kulturně-historické předpoklady vyplývají z výsledků tvořivé činnosti člověka a souvisí s historickým vývojem území (Holeček, Mariot a Střída 1999). Předmětem zájmu turistů Ústecka jsou zejména architektonické a vojenské památky. Důležité místo patří lidové architektuře, neboť chalupy, lokalizované v periferních polohách nedosídlených po druhé světové válce, se staly v mnoha lokalitách rozhodujícím prvkem pro formování rekreačních prostorů.

Lidový dům na Ústecku se vyznačuje prostou strukturou – je patrový s kamenným přízemím, hrázděným patrem s jednoduchou trámcovou kostrou

i květnaté bučiny. Součástí chráněné krajinné oblasti České středohoří, vyplňující téměř 3/4 spádového území, jsou maloplošná chráněná území. Nejznámější z nich je národní přírodní památka Vrkoč, vynikající ukázkou sloupcovité odlučnosti čedičové horniny, orientované do tvaru obráceného vějíře. Přírodní památkou je i Magnetovec – Skalní hřib na jz. svahu vrchu Magnetovce nad údolím Homolského potoka. Bazanitový skalní hřib je pozůstatkem nerovnoměrně zvětrávajícího lávového příkrovu. Přírodní rezervace reprezentuje Kozí vrch, dominantní vypreparovaný

Obr. 2 – Lidová architektura a objekty individuální rekreace v zázemí města Ústí n. L.

a kde na něj působil i vliv český. Kombinovaný dům, hrázděný pouze v patře a v přízemí roubený, se stavebník neodvažoval zatížit hrázděnou konstrukcí patra, proto patrový štenýř probíhal přízemkem až k zemi. Roubené přízemky domů s obvazy, které nesly jednoduché hrázděné patro, jsou známé na Ústecku i v okolí Libouchce, kde se ojediněle vyskytují v obytné části i štítý hrázděné (viz obr. 2)⁷.

Osudy lidové architektury a jejího využívání pro účely rekreace ovlivnily období po konci 2. světové války v souvislosti s odsunem velké části německého obyvatelstva. Celá řada vesnic zůstává neosídlena, zvláště po kolektivizaci, kdy mnoho převážně mladých lidí odešlo do měst za prací. Opuštěné vesnické chalupy se pomalu rozpadaly a celé vesnice chátraly až k úplnému zániku. Teprve v 50. letech se o vesnické chalupy pro účely rekreace začínali zajímat zejména obyvatelé z Prahy. Pronikání „chalupářů“ do vesnic postupovalo jen pomalu a osídlovány byly především ty, které byly snadno dopravně dosažitelné – v Krušných horách (Telnice, Petrovice), Labských pískovcích (Tisá) a na východě Českého středohoří (Homole).

a převážně bedněnými štítý. Přízemky se tu zdily již od poloviny 16. století. V přízemí do ulice byla velká světnice s trámovým stropem, za ní se nacházela síň ze které se chodilo do chléva. Hrázděné patro vyplňovala horní síň s řadou komor a směrem do dvora zapuštěnou pavlákou. Hrázděný dům se rozšířil i na pravý břeh Labe. Hranice jeho výskytu je ale již neurčitá a připouští prolínání hrázděného i roubeného domu.

Charakteristickým znakem zdejšího domu byly tzv. „Umgebände – obvazy“ – štenýřová konstrukce, která umožňovala na přízemek nasadit hrázděné patro. Tento prvek se uplatňoval všude tam, kde se dům stavěl do patra

⁷ I když hrázděný dům je k nám uváděn germanizací je jeho skutečný původ gotický. Vertikalita a funkcionalita tohoto domu byla projevem funkcionality celé gotické západní Evropy. Gotická byla i tektoničnost hmotného těla stavby (aktivní konstrukce a pasivní výplně), gotická byla i vertikalita (stavění do patra).

Na území Ústecka se nachází mnoho kulturně-historicky zajímavých míst. Následující přehled představuje turisticky nejzajímavější a nejpozoruhodnější geograficky řazené lokality:

Hrad Střekov (Ústí n. l. – Střekov) založil v roce 1316 Pešek z Veitmile k ochraně plavby na Labi. Věž pochází ze 14. století.; gotický věžovitý palác byl vztyčen okolo roku 1500 a hradní kaple vznikla roku 1520. Zájem o chátarající hrad projevila od začátku 19. století doba romantismu. Navštívil jej např. K. H. Mácha, stal se inspirací pro hudebního skladatele R. Wagnera a pro malíře A. Richtera a E. G. Doerella. Objekt, který nabízí panoramatické pohledy na labské údolí, je častým cíle návštěvníků krajského města a jedinou lokalitou navštěvovanou významně i zahraničními turisty, zejména Němci⁸.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie (Ústí n. L. – centrum) je ukázkou pozdní gotiky u nás. Kněžské pochází z doby kolem roku 1318. Původní kostel zničili v roce 1426 husité a přestavba síňového trojlodí byla zahájena v roce 1452 za účasti mistra Valentina a ukončena po 80 letech. Úpravy kostela provedl koncem 19. století J. Mocker. Při náletu roku 1945 byla narušena statika kostela a věž se vychýlila od svislé osy o 198 cm – odtud i populární název „Kostel se šikmou věží“. Hlavní oltář představuje ukázkou pozdně gotické tvorby, pochází z Pirny a je datován rokem 1498.

Kostel ve Svádově se začal budovat v roce 1477 a byl dokončen až roku 1606 za Bedřicha Salhausena. Ukázkou saské renesance je cenný interiér – oltář, křtitelnice a kazatelna.

Erbenova vyhlídka – turisticky vědecký objekt leží severně od ústecké čtvrti Dobétic. Kamenná rozhledna na Brandově výšině (401 m n. m.) byla postavena v roce 1933 německým horským spolkem. Nabízí daleký výhled na Labe a okolní hornatou krajinu.

Hrad Blansko se rozkládá severovýchodně od Ústí nad Labem na čedičovém vrchu (540 m n. m.). Původní hrad, postaven koncem 14. století, byl později přestavován a koncem 16. stol. sloužil už jen jako vězení; od 17. stol. je opuštěn. Dochovány jsou obvodové hradby a část zdiva paláce. Z vyhlídkové plošiny je kruhový výhled na České středohoří, Lužické hory a Tiské stěny.

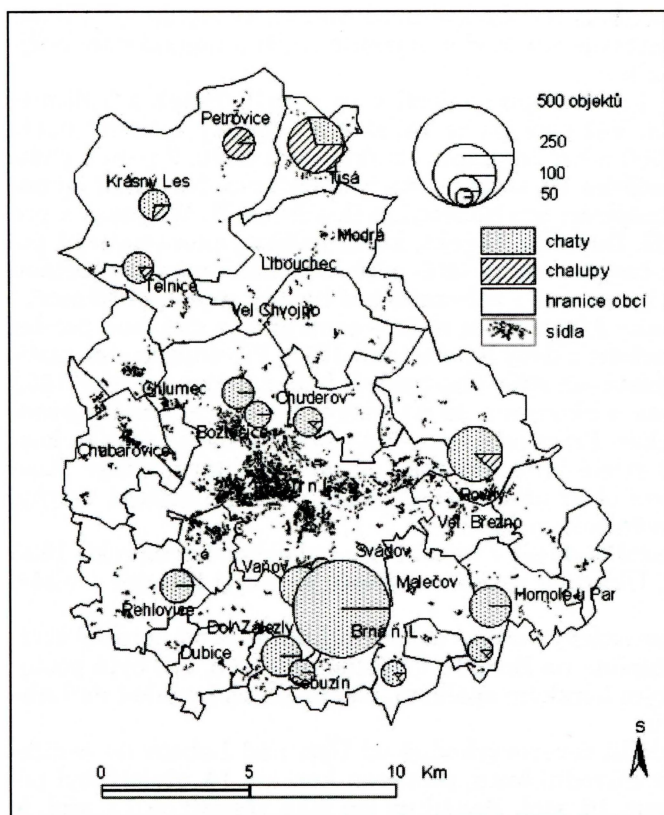
Státní zámek Velké Březno stojí na okraji obce v mírném svahu. Byl založen jako empírová vila (hrabat Chotkových) a v r. 1900 přestavěn do současně novorenesanční podoby. Obklopuje jej anglický park se 130 vzácnými stromy a keři. Zámek i park jsou přístupné veřejnosti⁹.

Muzeum lidové architektury v Zubrniciích. Vznik skanzenu byl motivován snahou zachovat budovy a vybavení dokumentující vesnický způsob života a bydlení v oblasti Českého středohoří. Zpřístupněn je hospodářský dvůr s obydlím včetně vnitřního vybavení, kupecký krám, škola a dřevěná barokní studna. Na návsi tvoří součást areálu barokně přestavěný kostel sv. Máří Magdaleny. Na železniční trati Velké Březno – Zubrnice se v sezóně příležitostně konají jízdy historickou vlakovou dopravou.

Trmice. Kostel Narození Panny Marie, socha sv. Jana Nepomuckého, sv. Josefa a barokní fara na Václavském náměstí představují největší pamětihodnosti města. V blízkosti je i zajímavý novorenesanční zámek, obklopený rozsáhlým parkem. Pochází z let 1856 – 1863 a je přístupný veřejnosti (umělecké výstavy, koncerty atd.).

⁸ V roce 1992 byl hrad navrácen posledním majitelům, roudnické větvi rodiny Lobkowiczů.

⁹ V jídelně se pravidelně pořádají komorní koncerty a sezónní výstavy; přízemní prostory s částí parku lze pronajmout pro slavnostní akce.

Obr. 3 – Rekreační lokality v zázemí města Ústí n. L.

va a Telnice zuřila v r. 1813 největší bitva napoleonských válek v Čechách. 29. – 30. srpna 1813 proběhla bitva u Přestanova a Chlumce, následovaná řadou místních potyček, které vyvrcholily 16. – 17. září 1813 dalším větším střetnutím u Varvažova.

5. Vybrané lokality individuální rekreace

Ve spádové oblasti lze identifikovat na dvě desítky významnějších rekreačních lokalit (RL, obr. 3, tab. 1), kde je kumulováno přes 75 % všech OIR (celkem přes 3 000 objektů). Jako nejzajímavější je možné považovat následující RL: Brná n. L. (nejrozsáhlejší a s největší intenzitou rekreačních objektů), Skorotice – Habrovice (nejmladší), Povrly (působící nejvíce estetickým dojmem a nejlépe zapadající do okolní krajiny) a Sovolusky (nejmenší a „nejintimnější“ lokalita).

Brná n. L. – největší rekreační lokalita

Objekty individuální rekreace – vesměs chaty – lemují pravobřežní údolí Labe a jeho přilehlé svahy. Reliéf je rekreačně vysoce ceněný, velká je lesnatost (65 %) a celková estetická hodnota krajiny. Specifické mikroklima se vy-

Stadice – národní kulturní památka. Pomník Přemysla Oráče dal v roce 1841 vytvořit uprostřed Královského pole hrabě Ervín Nostitz-Rheneck. Nedaleko vesnice se nachází tzv. Královský pramen, jehož vodu dle tradice nabídl Přemysl s chlebem a sýrem Libušiným poslům k osvěžení. Lidovou Přemyslovskou tradici dále připomíná Přemyslův statek a Přemyslova líska.

Dubice – kostel sv. Barbory je známý především nádherným výhledem na údolí Labe a na tzv. Českou bránu (Porta Bohemica).

Napoleonské bojiště v oblasti Chlumce a Přestanova. V okolí Chlumce, Přestanova, Stradova, Žandova,

Tab.1 – Objekty individuální rekreace se spádovým územím Ústí n. L. (k roku 1991 – podle částí obcí s více než 50 OIR)

Obec/část	Počet obyvatel	OIR celkem	Chalupy vyčleněné	Chalupy nevyčleněné
Dolní Zálezly	472	135	0	3
Homole u Panny	261	144	0	0
Chuderov	608	81	16	0
Libouchec	2229	104	45	40
Malečov	499	193	24	0
Čeřeniště	22	73	9	0
Petrovice	596	171	92	28
Krásný Les	104	95	24	0
Petrovice	492	76	68	28
Povrly	2146	198	23	2
Povrly	1293	176	1	2
Řehlovice	1017	164	18	34
Stadice	141	103	0	7
Telnice	515	78	0	13
Tisá	600	199	140	10
Ústí n. L.	100002	1167	17	5
Bukov	5414	101	0	1
Habrovice	198	80	5	0
Skorotice	627	88	2	0
Vaňov	698	122	0	0
Brná n. L.	903	475	1	0
Sebuzín	347	68	1	0
Střekov	11856	53	0	0
Velké Březno	1782	69	0	1
Velké Březno	1360	69	0	1
Okres Ústí n. L.	118325	2825	385	188

Pramen: ČSÚ

značuje relativní vyšší teplotou vzduchu, nižšími srážkami a díky expozici se jedná o velmi intenzivně prosluněné území. Infrastruktura je na velmi dobré úrovni (obslužné a ubytovací kapacity, sportovní zařízení), frekventovaná doprava propojuje letoviště s krajským městem.

Rekreační chaty, jejichž počet překročil hranici 500 již v roce 1968¹⁰, jsou v převážné většině v majetku obyvatel krajského města. Brná n. L. náleží k nejstarším rekreačním lokalitám v celé spádové oblasti. Její rozvoj začal po dobudování zdymadel pod střekovskou skálou a po napuštění nádrže nad nimi. Skutečný „boom“ nastává v 60. letech takže již v polovině 70. let byl prostor rekreačně nasycen a počet objektů stagnoval. Extenzivní rozvoj je nahrazen vývojem intenzivním (již od 80. let náležely tamní chaty k nejlépe vybaveným na severozápadě Čech - vodovody i kanalizací).

¹⁰ Údaje uváděné ČSÚ při sčítání 1991 patrně nepostihují všechny OIR.

RL se nachází v těsné blízkosti Habrovického rybníka, v severním intravilánu krajského města. Rekreační předpoklady jsou s výjimkou zmíněné vodní plochy velmi nízké (minimální je i lesnatost). V minulosti byla v místě skorotického areálu skládka, kterou si museli zájemci o rekreační objekty sami snadnovat (Škubnová 2002). Mnohé nevýhody jsou částečně kompenzovány snadnou dopravní dostupností. K největší výstavbě zde docházelo v 80. letech, avšak ani později zde výstavba neustala¹¹. V současné době se zde nachází přes 170 chat, které jsou využívány obyvateli města. Blízký areál Habrovického rybníku skýtá značné možnosti pro trávení volného času.

Povrly – nejkrásnější rekreační lokalita

RL je umístěna severně od Povrlů v kopcích po obou stranách tamní přehrady, zbudované na Lužickém potoce. Reliéf Českého středohoří je zde velmi pestrý, vysoká je lesnatost a krajina působí velmi esteticky. Chaty se zde začaly budovat od poloviny 70 let; jsou většinou zděné a obložené dřevem (výjimkou nejsou ani objekty čistě dřevěné či z prefabrikátů). Převládají objekty jednopodlažní se sedlovou střechou; půdu a sklep většina z nich však postrádá. Zastávka hromadné dopravy je od lokality vzdálena do 30 minut chůze.

Obecní úřad zde eviduje 275 chat, tj. o 20 % více než v roce 1991. Les obklopuje lokalitu téměř ze všech stran, rekreanti jej rádi využívají k procházkám i k oblíbenému houbaření. Rekreační zázemí v Povrlech je ve srovnání s ostatními lokalitami zřejmě nejlepší. Chataři mohou využívat v těsné blízkosti ležící koupaliště, které má dobré zázemí pro sportovní vyžití (vedle dětského hřiště nově vybudované hřiště na beach volejbal) i z hlediska stravovacích kapacit.

Sovolusky – nejmenší a nejintimnější rekreační lokalita

Sovolusky, ležící v severovýchodním zázemí města na katastru Chuderova, představují v důsledku špatné dopravní dostupnosti velmi izolované území. RL Sovolusky je důkazem toho, že tam kde je vůle a ochota lidí spolupracovat a vzájemně se tolerovat a pomáhat si, se dá žít i bez vymožeností, které s sebou přináší moderní doba, byť jen přechodně.

Dnešní Sovolusky tvoří tři trvale obydlené rodinné domky, čtyři chalupy a třináct chat (jednu chata je ve výstavbě). O historii a současnosti vypovídá i místní kronika, svědčící o „symbióze“ místních obyvatel a chatařů. V ní se autorka věnuje nejprve historii vesnice, poté představuje přehled vlastníků domů (včetně datumu převzetí a kupní ceny). V kronice jsou mapky, ve kterých je lokalizována poloha zástavby (rekonstrukce po válce a současný stav). Výstavba OIR začala zhruba před dvaceti lety, kdy chaty vznikaly na původních zemědělských pozemcích, tehdy pronajímaných od státního statku jako dočasné zemědělsko – hospodářské stavby. V poslední části kroniky jsou představovány jednotlivé rodiny této svěbytné pospolitosti (Škubnová 2002).

¹¹ Poslední kolaudační rozhodnutí pro užívání zahradní chaty na katastrálním území Skorotice je z roku 1999.

Tab. 2 – Některé výsledky dotazníkového šetření objektů individuální rekreace

Ukazatel	Jednotka	Severní zázemí UL	Jižní zázemí UL	Zázemí Prahy
Prům. velikost pozemku	m ²	480	890	737
Prům. plocha OIR	m ²	36	62	52
Prům. počet lůžek	počet	4	3	5
Využití OIR v letní sezóně	%	38	62	38
Zvažování využití OIR k trvalému obývání	%	16	6	14
Vzdálenost od bydliště do 10 km	%	59	51	4
Vzdálenost 10 – 20 km	%	38	24	10
Věk respondenta nad 51 let	%	85	80	63

Pramen: vlastní šetření a podklady J. Vágnera

5. Některé výsledky dotazníkového šetření objektů individuální rekreace

Ve vybraných lokalitách bylo na jaře a v létě roku 2001 provedeno šetření OIR. Pro možnosti vzájemného porovnání byly použity dotazníky, navržené pracovníky katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vzhledem k zahájení výzkumu, který bude pokračovat i v dalších letech, je nutné prezentované výsledky považovat pouze za orientační. Výzkum se týkal 100 respondentů, 51 z nich bylo z lokality Brná n. L., po 10 z lokalit Dolní Zálezly, Stadice a Povrly. Ostatní RL byly zastoupeny již pouze nízkým počtem respondentů – Vítkov (Velké Březno) a Sovolusky (Žežice).

Podle prostorové orientace jsou lokality rozděleny do dvou částí, na tzv. „jižní zázemí“ (Brná n. L. a Dolní Zálezly) a „severní zázemí“ města Ústí n. L. (ostatní lokality). Pro zjištění lokálních specifik jsou porovnávány s výsledky šetření v zázemí Prahy.

Obecně lze poukázat na určitá specifika hodnocených prostorů. V případě severního zázemí Ústí nad Labem se do výsledných údajů promítá fakt, že v řadě RL šlo původně o zahrádkářské kolonie, ve kterých výstavba rekreačních objektů v době vzniku podléhala velmi přísným kritériím. Poněkud překvapivé výsledky přineslo šetření v jižním zázemí města (Brná n. L., Dolní Zálezly), kam se však mohla promítnout skutečnost, že u mnohých OIR dochází k jejich postupnému rozšiřování z důvodu větší komfortnosti; také důležitou roli hraje fakt, že průměrná plocha pozemku je zde bezmála 2x větší než v zázemí severním.

Značné diference sledujeme u velikosti pozemků a u zastavěné plochy mezi severním a jižním zázemím, kde jsou rozlohy téměř dvojnásobné a kde téměř všechny pozemky jsou využívány k pěstování květin, zeleniny a ovoce.

Odlíšné jsou frekvence navštěvování OIR. Ústecké objekty jsou využívány hlavně v letní sezóně, neboť většina z nich není zamýšlena k trvalému bydlení. Návštěvnost je vázána na pěkné a hlavně teplé letní dny, ať už se jedná pouze o víkendy či delší několikadenní až týdenní dovolenou. V jižním zázemí jasně dominuje využívání v letních měsících (62 % respondentů, viz tab. 2).

Poněkud nelogicky působí disproporce mezi oběma prostory z hlediska budoucího záměru využívání objektů. Zatímco v severním zázemí, kde jsou OIR

spíše méně prostorné, zvažuje o jejich využití pro trvalé obydlí 16 % respondentů, v jižním zázemí je to pouze 6 % majitelů.

Zcela odlišné výsledky sledujeme pochopitelně u dojížďkové vzdálenosti, které jsou v zázemí Prahy dány nesrovnatelně větším rekreačním zázemím a tím značnou diferenciací ve vzdálenosti rekreačních objektů od místa trvalého bydliště. Naopak Ústí nad Labem má relativně málo rozsáhlé rekreační zázemí s poměrně méně rozlehlými RL. Ve většině případech jde o „rekreanty“, kteří bydlí jen několik kilometrů od svého rekreačního objektu a dojížďkové vzdálenosti jsou minimální.

Zajímavá je struktura času věnovaná různým činnostem v době pobytu. U mužů výrazně vítězí chataření – tráví jím téměř 32 % času, následuje odpočinek a klid (téměř čtvrtina doby) a čas věnovaný koníčkům a zahrádkaření (po 10 %). Naopak malý časový prostor naplňují aktivity jako sport a hry, pohyb v lese a u vody (3 – 4 %). Ženy 30 % času tráveného v oblasti druhého bydlení věnují zahrádkaření, následuje odpočinek a klid (téměř jako u mužů je to čtvrtina času) a hlídání dětí (15 %).

Mezi nejzávažnější problémy jižního zázemí respondenti přiřadili hluk ze železniční a automobilové dopravy. Dané problémy jsou celkem logické, neboť lokality se nachází podél hlavní železniční trati a při silnici ve směru Ústí nad Labem – Praha. Do skupiny problémů, které vadí, zařadili dotazovaní také špatné příjezdové cesty, nekvalitní pitnou vodu a nedostatečný odvoz odpadků.

Na závěr lze charakterizovat „průměrné“ ústecké uživatele OIR. Jedná se o manžele v důchodovém věku, kteří ráno vlakem nebo autobusem MHD přijedou do místa druhého bydlení a večer se vrátí zpět do svého vyhovujícího trvalého bydlení v Ústí nad Labem a prozatím na tom nechystají nic měnit.

6. Závěry a perspektivy

Cestovní ruch, někdy označován jako „průmysl volného času“, je po změnách v roce 1989 nejrychleji se rozvíjejícím odvětvím našeho hospodářství. Ústecko disponuje nyní relativně dobrými předpoklady pro jeho rozvoj: přírodní podmínky, kulturně-umělecké památky, síť ubytovacích, stravovacích a sportovních zařízení. Na území Ústecka přesahují alespoň částečně tři rekreační regiony:

České Švýcarsko. Turistický region nadregionálního významu zasahuje výběžkem do severovýchodního cípu Ústecka. Centrální část regionu, který byl v roce 2000 vyhlášen národním parkem, má nejvíce přírodních hodnot a také nejdelsí turistickou tradici¹². Mikroregion Tisá je nyní velmi hojně navštěvován pro svou rozmanitost a pro řadu horolezeckých terénů; prochází jím naučná stezka 2 km dlouhá. Dobrou úroveň mají stravovací i ubytovací zařízení, včetně dvou autokempů. Velké množství chalup bylo zachráněno jejich přeměnou na rekreační objekty – v Tisé asi 150.

Krušnohoří. Tento nespojitý region zasahuje do spádové oblasti mikroregionem Telnice, zimním střediskem obyvatel krajského města (horské chaty, hotely, sjezdovky, běžecké dráhy).

České středohoří. Mikroregion lemuje pravý břeh Labe a táhne se od Sebuzína po Střekov a plní převážně funkci příměstské rekreace. Mohutnou hrad-

¹² Jeho název je starý již přes 200 let – pro Saské Švýcarsko jej používali od konce 18. století švýcarští malíři, usazení v Drážďanech (pro analogii s jejich domovinou). Souběžně se někdy používá i termín Labské pískovce.

bu hor prostupují hluboce zaklesnutá údolí potoků, přítoků Labe. Lokální mikroregion využívají obyvatelé města Ústí n. L. formou pobytové rekreace. V Brné n. L., s termálními lázněmi, je přes 500 OIR; skanzen v Zubrnících soustřeďuje stavby lidové architektury ze širokého okolí.

Rozvoj cestovního ruchu může představovat důležitý moment pro vývoj města a jeho zázemí a spoluvytvářet tak díky „malému podnikání“ i nová pracovní místa. Jsme tomu svědky v posledních letech, kdy vznikají nová ubytovací, stravovací a sportovní zařízení, popř. stávající se rekonstruují. V Libouchci vzniklo nové golfové hřiště, v Čeřeništi jezdecký areál, severně od krajského města byly vyčleněny nové plochy pro sportovní létání a v areálu koupaliště Brné n. L. obnovena půjčovna loděk a šlapacích vodních kol. Do provozu byla uvedena cyklotrasa 1. řádu z Ústí n. L. směrem do Litoměřic. Trvá tradice kulturních a sportovních akcí – Grand Prix v boxu, plavecké závody, festival tance, sborového zpěvu a do místa svého vzniku se vrátila Porta (folk a country festival). Realizací dálnice Praha – Drážďany se nepochybně zvýší zájem o ústeckou část Českého Švýcarska a přilehlé prostory Tisé. Pro turistický rozvoj ústeckého Polabí by mělo nadlokální význam i obnovení vyhlídkových plaveb po Labi, alespoň v prostoru Ústí n. L. – Děčín – Hřensko. V územním plánu města Ústí n. L. (1993) se předpokládá, že se město stane centrem turistického ruchu, jak tomu bylo již v minulosti.

Literatura:

- ANDĚL, J. (1980): Vliv rekreace na životní prostředí ve spádové oblasti města Ústí n. L. In: Ekonomické a ekologické hodnocení vlivu člověka na životní prostředí ve spádové oblasti města Ústí n. L., Pedagogická fakulta, Ústí n. L., s. 288-341.
- ANDĚL, J. (1999): Geografie města Ústí nad Labem. Acta Universitatis Purkynianae. Studia Geographica I. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí n. L., 123 s.
- BIČÍK, I. a kol. (2001): Druhé bydlení v Česku. PŘF UK Praha, 167 s.
- BIČÍK, I., FIALOVÁ, D. (2001): Šetření rekreačních objektů v zázemí Prahy v letech 1991 – 1997. In: BIČÍK, I. a kol. Druhé bydlení v Česku. PŘF UK Praha, s. 72-87
- FIALOVÁ, D. (2001): Informační základna o územním rozložení objektů individuální rekreace v ČR. In: BIČÍK, I. a kol. Druhé bydlení v Česku. PŘF UK Praha, s. 19-25
- HOLEČEK, M., MARIOT, P. a STRÍDA, M. (1999): Zeměpis cestovního ruchu. Nakl. ČGS, Praha, 100 s.
- KUNC, K. (2002): Chráněná příroda. In: ANDĚL, J. a kol. Geografie Ústecka. PF UJEP, Ústí n. L. (v tisku).
- ŠKUBNOVÁ, V. (2002): Druhé bydlení v severním zázemí města Ústí nad Labem. Diplomová práce, PF UJEP, Ústí n. L., 64 s. a 16 příloh.
- VÁGNER, J. (2001): Druhé bydlení v regionu Hostomicko. In: BIČÍK, I. a kol. Druhé bydlení v Česku. PŘF UK Praha, s. 134-145.
- Atlas pro volný čas, Česká republika (2001). Kartografie, Praha, 115 s.
- Podklady ČSÚ.
- Územní plán města Ústí n. L. (1993). Magistrát města Ústí n. L.

S u m m a r y

RECREATION POTENTIAL IN THE BACKGROUND OF ÚSTÍ NAD LABEM CITY

Natural conditions are the essential factor of the development of recreation areas: they include varied relief, favourable climatic and hydrologic conditions, vegetation cover and aesthetic quality of the landscape. Cultural and historic preconditions result from the outcomes of human creative activities and are related to the historic development of the region. In summer 2001, a survey among the owners of weekend cottages and houses was carried out in selected localities. The survey included 100 respondents in ten localities.

Tourism, sometimes called also „leisure industry“, is after the changes of in 1989 the most quickly developing branch of our economy. The Ústí nad Labem region has now relatively good conditions for its development: natural conditions, cultural and art monuments, a network of accommodation, catering and sport facilities. The Ústí region include, at least partially, three recreation regions: the tourist region of supraregional significance České Švýcarsko (the central part of which was declared national park in 2000), the microregion Tisá (a varied region with many mountaineering terrains) and Krušnohoří (Ore Mountains – winter centres). The České středohoří microregion is lined by the right Labe bank and spreads from Sebzín to Střekov; it has mainly the function of suburban recreation. Deep valleys of brooks, affluents of Labe, divide the massive wall of mountains. The local microregion is used by the inhabitants of Ústí nad Labem for recreation. In Brná nad Labem with thermal spa, there is over 500 objects of individual recreation; the skansen in Zubrnice concentrates buildings of folk architecture from the large neighbourhood.

The development of tourism might represent a significant moment for the development of the town and its region and help to create new jobs thanks to small business. This has been evident during the last years, when new accommodation, catering and sport facilities have been created or the old ones reconstructed. There is a new golf ground in Libouchec, a new riding school in Čeraniště, northwards from Ústí a new facility for flying and gliding, in the public swimming pool in Brná nad Labem the possibility to hire a boat or pedal boat. A new bike route of 1st order from Ústí nad Labem to Litoměřice was opened. Traditional are different cultural and sport actions – Grand Prix in box, swimming competitions, festival of dance, choral singing and folk and country festival Porta. The construction of the motorway Prague – Dresden will undoubtedly increase the interest in the Ústí part of České Švýcarsko and the adjacent Tisá area. Important for the tourist development of the Labe would be re-established sightseeing runs on Labe, at least in the segment Ústí nad Labem – Děčín – Hřensko. The territorial plan of Ústí nad Labem from 1993 presupposes that the town will be a tourist centre as it used to be in the past.

Fig. 1 – Sport and other interesting places in the Ústí nad Labem District. 1. sports halls, areas, 2 – lookouts, 3 – ZOO, 4 – swimming pools, 5 – winter sports centres, 6 – natural monuments, 7 – mountaineering, 8 – riding schools.

Fig. 2 – Individual recreation objects in the Ústí nad Labem District in 1991. 1 – settlements, 2 – town districts, 3 – limits of municipalities, regions of weekend houses and cottages: 4 – weekend houses, 5 – cottages, objects of folk architecture: 6 – masonry ground floor, 7 – logged store, 8 – masonry ground floor, half-timbered store, 9 – all three types.

Fig. 3 – Tourist sites in the neighbourhood of Ústí nad Labem. 1. settlements, 2 – weekend houses, 3 – cottages, 4 – town districts, 5 – limits of municipalities.

(Pracoviště autora: katedra geografie Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 7. 5. 2002

Změny věkového složení populace Ústeckého kraje v posledních letech. Demografický vývoj evropských zemí byl v uplynulých 30 letech formován velmi podobnými trendy, změnami v úrovni a struktuře procesů plodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti. Ty však byly odlišně načasovány a jejich průběh byl modifikován sociokulturními a ekonomickými specifiky jednotlivých evropských regionů. V posledních desetiletích nabývá na významu i mezinárodní migrace. Aktuální demografická situace odráží hluboké změny ve struktuře populací zejména podle věku a rodinného stavu. Transformací prochází rovněž formování rodiny, kdy tradičnímu modelu konkuruje rozšiřující se škála alternativních forem soužití. Přes širokou diferenciaci ekonomických, politických a kulturněhistorických podmínek jednotlivých zemí, dochází v posledním desetiletí 20. století k homogenizaci demografického chování nejen západoevropských populací, ale také populací zemí bývalého východního bloku.

Mezi příčinami změn demografického chování označovaných jako druhý demografický přechod (Van de Kaa 1987), dominuje posun v hodnotových orientacích lidí. Ten se odráží v postprodukčním individualismu a vůli po ekonomické nezávislosti jednotlivce, v orientaci na kariéru a vzdělávání se v neposlední řadě také ve změnách postojů založení rodiny a výchově dětí.

Jedním z významných projevů nového modelu demografického chování je zvýšení dynamiky vývoje věkového složení obyvatel ve smyslu demografického stárnutí. Zvyšováním naděje dožití roste kvantitativní význam generací starších 60 let a naopak prudkým poklesem počtu narozených a klesá podíl dětí do 15 let. Dochází tak k podstatným změnám tvaru věkové pyramidy, zejména ke zúžení její základny a k převrácení vzájemné relace dětské a postprodukční populace. Proces demografického stárnutí se postupně zrychluje a již dnes se prosazuje jako jeden ze základních rysů demografického vývoje v evropských populacích. Podle demografických prognóz lze předpokládat, že jeho význam v budoucích letech ještě zesílí.

Ústecký kraj v kontextu ČR

Obdobnými změnami v dosavadních trendech populačního vývoje prošla i Česká republika po roce 1989. Během 90. let se nově vzniklá demografická situace postupně stabilizovala. Charakter a orientace demografických procesů svědčí o opožděném nástupu druhého demografického přechodu, který byl umožněn zásadním politickým obratem a následnou transformací v ekonomické a společenské oblasti.

Populační vývoj ČR odpovídal až do konce 80. let východoevropskému modelu, pro který bylo mimo jiné charakteristické opožďování za vývojem západní a jižní Evropy. Jedním z jeho indikátorů byl i opožděný rozvoj demografického stárnutí. Během čtyřicetiletého období docházelo jednak k reprodukci demografických vln a depresí založených v minulosti vlivem posunu žijících generací do vyššího věku a jednak se v něm projevil důsledek pronatalitní politiky státu v 70. letech. Plné rozvinutí procesu demografického stárnutí tím bylo do značné míry bržděno. Vzhledem k uzavřenosti hranic v tehdejší geopolitické situaci hrál proces mezinárodní migrace relativně malou roli (s výjimkou období zvýšené emigrace po roce 1948 a 1968). Význam však měla vnitřní migrace při formování věkového složení regionů.

Populační vývoj v celém poválečném období byl výrazně regionálně diferencován především díky rozdílným ve složení obyvatel žijících v jednotlivých regionech. Věková a ostatní sociodemografické struktury byly formovány pod vlivem vnějších politických a ekonomických faktorů spojených s industrializací preferovaných regionů a dosídlováním pohraničních území, z nichž bylo bezprostředně po druhé světové válce odsunuto německé obyvatelstvo. Těmito výchozími podmínkami je poznamenána převážná část území současného Ústeckého kraje. Tvoří jej 7 okresů, z nichž 5 je pohraničních. Po druhé světové válce zde došlo k rozsáhlé obměně obyvatelstva a tím ke zformování nových struktur. Nově vzniklé složení se následně promítlo do dalšího vývoje.

Změna demografického chování patrná v uplynulém desetiletí v období 1991 – 2000 se pochopitelně projevuje i na regionální úrovni. Vzhledem k rozdílným výchozím podmínkám však probíhá diferencovaně jak v rychlosti, tak v celkovém efektu. Do populačního vývoje Ústeckého kraje se promítá jeho historicky založená ekonomická struktura s dominujícími

odvětvími těžebního průmyslu, energetiky a těžkého zpracujícího průmyslu. Pokračující intenzivní industrializace v období po druhé světové válce dále formovala složení obyvatelstva. Region se vyznačuje ve srovnání s ostatním územím České republiky mnohými specifiky. Z hlediska věkového složení patří a stále patří k územím s nejmladší populací. Typickým rysem jeho demografického vývoje je však také dlouhodobě vyšší úroveň úmrtnosti s nižší nadějí dožití obou pohlaví. Vyšší počty narozených dětí souvisí vyšším zastoupením skupin obyvatelstva ve věku, nejvyšší sňatečnosti. Z hlediska detailnějších charakteristik, včetně ukazatelů širěji podmíněných demografických procesů, zaujímá region v rámci České republiky dlouhodobě spíše nepříznivou pozici (např. rozvodovost).

Počet obyvatel Ústeckého kraje po mírném poklesu v první polovině 90. let, od roku 1995 stoupal. Během období 1990 - 2000 celkově vzrostl o 2 580 osob a v roce 2000 činil 327 013 obyvatel. Vyšší podíl mladšího obyvatelstva oproti ČR si region uchoval do současnosti. Přesto se proces demografického stárnutí projevil i v Ústeckém kraji. Silné generace pocházející z demografické vlny těsně poválečného období, století se stejně jako v celé ČR dosud nacházejí ve věkové skupině 15 - 59letých a jejich vliv na proces stárnutí se plně projeví teprve v následujícím období.

Stejně jako v České republice je v Ústeckém kraji hlavním faktorem procesu demografického stárnutí značný pokles počtu narozených. V roce 1991 se narodilo 10 726 dětí, zatímco v roce 1999, který představuje historické minimum kraje, to bylo pouze 7 747 narozených. V roce 2000 se narodilo ale již opět přibližně o 250 dětí více. K největšímu meziročnímu poklesu přitom došlo v roce 1994, kdy se narodilo o 1 328 dětí, tj. o 12,7 % méně než v předcházejícím roce. Během 10 let klesl podíl dětí ve věku do 15 let celkem o 19 762, tj. o 21,5 %. Při celkově vyšší úrovni úmrtnosti, a zejména úmrtnosti po 40. roce věku, rostl význam skupiny starších 60 let jen pomalu. Navíc věkovou hranici šedesátiletých překračovaly početně slabé generace narozené ve 30. letech minulého století. Prudké snížení počtu narozených a významný pokles podílu věkové kategorie 0 - 14 v populaci, se tedy zatím neprojevilo do obratu vzájemné relace těchto dvou věkových kategorií. Na rozdíl od průměru ČR podíl dětí v populaci Ústeckého kraje stále ještě převyšuje podíl obyvatel starších 60 let, i když jen nepatrně. V roce 2000 hodnota indexu stárnutí (viz tab. 1) dosáhla 98,1, zatímco v celé ČR již na 100 dětí připadalo v populaci 113 osob 60 a víceletých. Pomalejší tempo stárnutí populace Ústeckého kraje zvýšilo odstup hodnot krajského indexu od republikového průměru. Výchozí hodnota indexu (viz tab. 1) v kraji na počátku 90. let činila 76,3 oproti 87,0 v ČR.

V souladu s trendem nastoupeným v České republice klesal i v kraji podíl skupiny dětí do 15 let a jen pomalu se zvyšovalo zastoupení 60 a víceletých osob. Pokles podílu dětí probíhal při celkově vyšším zastoupení této skupiny (17 % oproti 16,2 % v ČR), nepatrně pomaleji než v ČR. Dynamika zvyšování podílu starší složky obyvatel byla srovnatelná, avšak v Ústeckém kraji zůstává její zastoupení v populaci o 1,8 procentního bodu slabší než v ČR. (16,6 % ve srovnání s 18,5 %). Podíl 65letých a starších mírně rostl vlivem zastoupení silnějších generací, narozených po skončení první světové války, kdy docházelo ke kompenzaci propadu porodnosti předcházejících let. Tento nárůst byl vyšší oproti kategorii 60+, v kraji však probíhal pomaleji než v ČR. Celkový význam nejstarší věkové skupiny 80 a víceletých je Ústeckém kraji slabší než v ČR. Její zastoupení zde se pohybovalo okolo 2 %. Vývoj jejího podílu odpovídá celostátnímu trendu. Mírný pokles započatý v první polovině 90. let se na konci dekády již zastavil s tím, jak do věku 80 let postupně vstupují silnější ročníky narozené po první světové válce a ve dvacátých letech. Díky zlepšování úmrtnostních poměrů ve vyšších věkových kategoriích bude stále větší pozornost věnována při postupně se rozvíjejícím procesu demografického stárnutí právě této věkové skupině. Očekává se, že její význam v populaci v nejbližší budoucnosti stoupne jednak přesunem silnějších generací narozených v období ozivení po první světové válce, jednak vlivem zvýšení naděje dožití ve vyšších věkových kategoriích. Vzhledem k tomu, že se jedná o skupinu s podstatně vyššími nároky na zdravotní a sociální péči, a to nejen v množství, ale zejména v kvalitě poskytovaných služeb, vyvolá růst jejího zastoupení potřebu zásadních změn v systému sociálního zabezpečení a zdravotní péče celé společnosti.

Zastoupení produktivní složky obyvatelstva rostlo z 62,7 % až na úroveň 66,4 % obdobným tempem jako v ČR. Její podíl v kraji si po celé období zachovává o 1 procentní bod vyšší hodnotu než v ČR. Posilování zastoupení skupiny 15-59, ve které se zatím nacházejí nejsilnější generace narozené v období dvou výrazných poválečných demografických vln, přispívá k plynulému snižování indexu ekonomického zatížení. Ve sledované dekádě poklesl o 9 bodů. Z ekonomického hlediska je tak věková struktura dosud příznivá. Při úbytku dětské složky a zatím jen pomalému vzestupu 60 a víceletých připadají v současné době na jed-

Tab. 1 - Složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin v letech 1991 - 2000 (v %)

Rok	Ústecký kraj							Česká republika						
	0-14	15-59	60+	65+	80+	is	ie	0-14	15-59	60+	65+	80+	is ¹⁾	ie ²⁾
1991	21,1	62,7	16,2	11,4	1,9	76,3	59,4	20,6	61,5	17,9	12,8	2,6	87,0	62,5
1992	20,6	63,2	16,2	11,5	2,0	78,7	58,2	20,0	62,0	18,0	12,8	2,6	89,8	61,2
1993	20,1	63,7	16,2	11,6	2,0	80,8	56,9	19,4	62,6	18,0	13,0	2,7	92,5	59,8
1994	19,5	64,3	16,2	11,7	2,1	83,3	55,4	18,8	63,2	18,0	13,1	2,8	95,4	58,3
1995	19,0	64,8	16,2	11,8	2,1	85,6	54,3	18,3	63,7	18,0	13,3	2,7	98,1	57,1
1996	18,5	65,3	16,2	11,9	2,0	87,6	53,2	17,9	64,1	18,0	13,5	2,6	100,8	56,0
1997	18,1	65,7	16,2	12,0	1,9	89,8	52,2	17,4	64,6	18,0	13,6	2,4	103,5	55,0
1998	17,7	66,1	16,2	12,1	1,8	91,8	51,3	17,0	64,9	18,1	13,7	2,3	106,4	54,2
1999	17,3	66,3	16,4	12,1	1,8	94,6	50,8	16,6	65,2	18,2	13,8	2,3	109,7	53,5
2000	17,0	66,4	16,6	12,2	1,9	98,1	50,6	16,2	65,3	18,5	13,9	2,4	113,9	53,1

1) Počet osob ve věku 60 a více let na 100 dětí ve věku 0-14 let

2) Počet dětí ve věku 0-14 let a osob starších 60 na 100 osob ve věku 15-59 let

Tab. 2 - Vývoj indexu stáří¹⁾ v okresech Ústeckého kraje

Rok	Děčín	Chomutov	Litoměřice	Louny	Most	Teplice	Ústí n.L.
1991	78,0	58,4	85,5	81,1	70,3	87,4	77,9
1992	80,6	60,3	88,7	83,8	72,6	89,4	80,0
1993	82,5	62,8	91,8	85,8	74,4	90,6	81,9
1994	84,8	65,4	96,1	88,7	76,4	92,6	84,1
1995	87,2	67,9	98,9	90,9	79,0	94,1	86,3
1996	88,4	70,5	101,0	93,1	81,3	95,0	88,6
1997	90,3	73,3	103,6	95,6	84,1	96,3	90,4
1998	91,8	75,6	105,6	98,1	86,7	97,6	92,3
1999	94,1	79,2	107,9	100,3	89,7	100,5	94,7
2000	97,2	83,3	111,0	102,8	94,5	100,3	97,6

1) Počet osob ve věku 60 a více let na 100 dětí ve věku 0-14 let

nu závislou osobu přibližně 2 osoby v produktivním věku. Tento poměr je v kraji poněkud příznivější než v ČR. V blízké budoucnosti je však očekáván prudký obrat vývoje situace. Přechodem početné silných skupin pocházejících z generací narozených po druhé světové válce do důchodového věku se proces demografického stárnutí výrazněji urychlí.

Diferenciace na úrovni okresů

Vnitřní diference vývoje věkového složení Ústeckého kraje je patrná při vyhodnocení situace za jednotlivé okresy. Hlavní územní proporce mezi okresy podle velikosti, podílu a vzájemných relací hlavních věkových skupin, které byly založeny v předcházejících obdobích, přetrvávají do současnosti. Díky rozdílné rychlosti vývoje zastoupení věkových skupin v jednotlivých okresech došlo v uplynulém desetiletí k několika změnám v pořadí okresů podle indexu stáří (tab. 1) a indexu ekonomického zatížení (tab. 1). Nejčastěji se však jednalo o změny v případech, kdy si okresní hodnoty byly velmi blízké.

Odstup od ostatních okresů si udržují dva demograficky nejmladší - okres Chomutov a Most, které jsou si podobné i tempem vývoje všech sledovaných charakteristik. Jejich demografická podobnost je dána vzájemnou územní návazností a především společnými rysy vývoje sídelní, ekonomické a sociální struktury. V obou okresech nejvíce vzrostl podíl osob 65 a víceletých, který svým tempem růstu předstihl celostátní průměr; ovšem při podstatně nižších výchozích hodnotách. Obdobně lze charakterizovat i rychlejší tempo vývoje indexů stáří, které však vlivem pomalejšího poklesu dětské kategorie nepředstihlo vývoj tohoto ukazatele za celou ČR. Výraznější rozdíl mezi oběma okresy je ve vývoji podílu skupiny 15 - 59letých. Zatímco 1. místo okresu Chomutov v kraji, se během dekády nezměnilo, okres Most se propadl z 2. na 4. pořadí. To se promítlo do rozdílného postavení obou okresů podle indexů ekonomického zatížení.

Další skupinu tvoří nejstarší okresy Teplice, Litoměřice a Louny. Na rozdíl od předchozí dvojice se tyto okresy odlišují svým ekonomickým a sídelním profilem. Patrný je rozdíl

mezi okresem Teplice a vzájemně podobnější dvojicí Litoměřice, Louny. Ani jejich demografická podobnost není při podrobnějším rozboru jednoznačná. Během sledovaného období si okresy Litoměřice a Teplice zachovaly poslední dvě pozice v kraji v zastoupení dětské složky. Podílem obyvatel starších 60 let setrvávají na prvních třech místech s nejvyššími hodnotami. V okrese Teplice zastoupení této věkové skupiny mírně klesalo, zatímco v Litoměřicích si udržovalo po celé desetiletí mírně vzestupný trend a v lounském okrese stagnovalo. Pokles v teplickém okrese se na konci dekády zastavil, ale hodnota ukazatele zůstala nižší než v roce 1991. Index stáří v těchto okresech přesáhl hodnotu 100. Tím se oddělily od zbyvajících čtyř okresů. Podíl 60letých a starších převýšil podíl dětí do 15 let. V litoměřickém okrese k tomu došlo již v roce 1996, v teplickém a lounském až v roce 1999. Stárnutí populace probíhalo litoměřickém okrese podstatně rychleji, než v ostatních dvou, když v roce 1991 činily výchozí hodnoty indexu stáří 87,4 (TP), 85,5 (LT) a 81,1 (LN) na konci dekády dosahovaly hodnot 103,9, 111,0 a 102,8. Litoměřice jsou jediným okresem v kraji, který dosahoval srovnatelných hodnot s úrovní České republiky jak indexem stáří v roce 2000, tak tempem stárnutí populace během 90. let. Ve sledovaném období se hodnota indexu stáří zvýšila o 25,5 v okrese a o 26,9 v celé ČR, tj. o necelou třetinu. I v ostatních charakteristikách věkového složení litoměřický okres lépe odraží obraz České republiky než Ústeckého kraje, do kterého administrativně patří. Tempem vývoje stárnutí se Ústeckému kraji v této trojici nejvíce podobá okres Louny. Především s ohledem na ekonomickou strukturu se okres Teplice nejvíce odlišuje ukazatelem podílu věkové skupiny 15 - 59 let, který byl v roce 2000 o 1,3 procentního bodu vyšší než ostatních dvou okresech. Teplice tak figurovaly na opačném konci tabulky pořadí okresů srovnatelných podle tohoto ukazatele (2. proti 6. a 7. pozici).

Třetí skupinu z hlediska podobnosti vývoje věkového složení tvoří okresy Děčín a Ústí n. L. Tyto dva sousední okresy se poměrně odlišují sídelní strukturou. O podobnosti ekonomické struktury má smysl hovořit spíše při srovnání ústeckého a jen jihozápadní části děčínského okresu. Oba okresy jsou si však velice blízké téměř ve všech hodnocených charakteristikách věkového složení. V pořadí jednotlivých okresů zauímají prostřední pozici téměř u všech ukazatelů. Podle relace hlavních věkových skupin patří mezi mladší okresy. Největší odlišnosti byly mezi nimi ve skupině 15 - 59letých, což ovlivnilo i jejich rozdílnou pozici podle indexu ekonomického zatížení (tab. 1), zejména na počátku sledovaného období. V průběhu desetiletí se počáteční nevelké rozdíly mezi oběma okresy ještě snížily, takže jsou si více podobné navzájem než s celokrajským průměrem.

Závěr

Významným jevem provázejícím změny demografického vývoje České republiky v 90. letech, který se projevil i na regionální úrovni, je zvýšení dynamiky vývoje věkového složení s prosazujícím se stárnutím populace. Tento proces se s menšími či většími odchylkami projevuje i na regionální úrovni.

Věkové složení Ústeckého kraje patří k dlouhodobě nejmladším v ČR. Přes výrazné změny odpovídající celostátním trendům, zůstává věková struktura kraje zřetelně odlišná. Demografické stárnutí zde probíhá pomaleji než v celé České republice. Rozdíl mezi krajem a republikou reprezentovaný hodnotami indexů stáří se tak v uplynulé dekádě paradoxně zvýšil. Mezi okresy vynikají vyšší dynamikou stárnutí věkové struktury, srovnatelnou s ČR, velice mladé okresy Chomutov a Most a okres Litoměřice, který je naopak i v ostatních sledovaných charakteristikách České republiky velmi podobný.

Literatura:

- BURCIN, B., KUČERA, T. (2002): Stárnutí obyvatelstva a hranice důchodového věku. Demografie, 44, č. 1, s. 30-34.
- DZÚROVÁ, D. (2002): Regionální aspekty stárnutí české populace. Demografie, 44, č. 1, s. 34-38.
- KRETSCHMEROVÁ, T. (2001): Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2000. Demografie, 43, č. 3, s. 173-186.
- VAN DE KAA, D. J. (1987): Europe second demographic transition. population Bulletin 2, Population Reference Bureau, Washington DC.
- Populační vývoj České republiky 1999. Katedra demografie a geodemografie PŘF UK, Praha 1999.

Ekologická zátěž okresu Ústí nad Labem v letech 1991 – 2001. *Metody hodnotící ekologickou zátěž.* Jednotlivé evaluační metodické postupy se od sebe odlišují převážně výběrem ukazatelů sledujících stav životního prostředí s přisouzením jednotlivých vah (Anděl 1994, Hrnčiarová a kol. 1996, van Ireland a kol. 1996, Kozová 1991). Všeobecně známou hodnotící metodou u nás byla metoda vypracovaná Terplanem Praha, která pracuje se dvěma skupinami kritérií: kritéria podmínek zdraví (hygienické vhodnosti: polétavý prach, oxidy síry, jiné plynné škodliviny, zápach, hluk z dopravy a čistota povrchových vod) a kritéria podmínek pohody (krajinařské hodnoty území, devastovaných ploch, prašného spadu a ukazatel pochycující plochu lesů kriticky ohrožených průmyslovými imisemi). Souborné hodnocení úrovně životního prostředí se provádí na základě grafické analýzy s využitím jednotné metodiky v členění do šesti resp., pěti tříd úrovně životního prostředí.

V polovině roku 1992 připravilo Ministerstvo životního prostředí ČR pro Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA) Praha zadání úkolu „Návrh systému vymezení a řízení obnovy životního prostředí v postižených oblastech České republiky“. Základním principem navrhovaného systému byla objektivizovaná diferenciacie území podle stupně postižení životního prostředí a účast státu při vyrovnání neodůvodněných rozdílů mezi jednotlivými oblastmi ČR s cílem průběžného omezování rozsahu až po konečné zrušení kategorie postižených oblastí.

Klíčovým bodem metodiky hodnocení ekologické zátěže území bylo určení hodnotících kritérií a výběr indikátorů nejhodnějších pro daný účel, stanovení jejich vah a získání co

Tab. 1 – Souhrnná hodnotící tabulka ekologické zátěže

Ukazatel	Body (minimální hranice)							
	1	2	3	4	5	6	7	8
A/1 Polétavý prach (μ na m^3)	44	52	60	68	76	84	92	100
A/2 SO ₂ (μ na m^3)	44	52	60	68	76	84	92	100
a/3 Ost. škodliviny (body)	x	x	x	x				
a/4 Zápach	x	x						
B/1 Vodní toky (třída)	2,5	3	3,5	4	4,5			
B/2 Pitná voda (%)	20	30	40	50	60			
C/1 Devastace (%)	6	10	14	18	22	26	30	34
C/2 Kontaminace (body)	x	x	x					
C/3 Eroze půdy (body)	x	x	x	x				
c/4 Rizikové skládky (body)	x	x						
D/1 KES (index) ¹	5	3,5	2	1	0,6	0,3		
D/2 Lesy (stupeň)	0,5	1	1,5	2	2,5			
E/1 Hluk (%)	10	20	25	30	35			
e/2 Rizikové faktory (body)	x	x	x	(x)	(x)			

Pramen: Revize vymezení postižených oblastí. VÚVA, Ústí nad Labem, 1993, 48 s.

Poznámky: 1 KES – koeficient ekologické stability – jedná se o variantu KES používanou na VÚVA od roku 1985, která se spočítá následujícím způsobem:

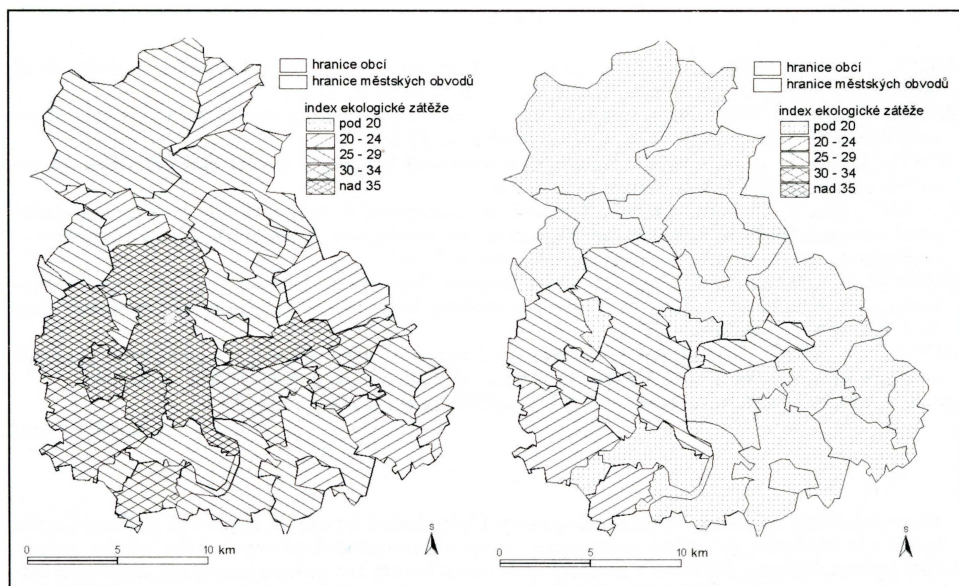
$$KES = \frac{P - (0,8 \cdot OP + ZP + ORP + CHM)}{0,8 \cdot OP + ZP + ORP + CHM},$$

kde P je plocha celkem, OP jsou tzv. ostatní plochy, ZP je zastavěná plocha, ORP je orná půda, CHM jsou chmelnice.

Tab. 2 – Ekologická zátěž okresu Ústí nad Labem v roce 2001

Kód	Okres Ústí nad Labem 2000		Výměra PČ. Hustota			Ovzduší					Vody				Půdy				Bio			Fyz. hluk					Σ		
	Obec - část obce		km ²	obyv.	obyv.	p.p.	SO ₂	j. tř.			p. v.			dev.	C/1 C/2 C/3 e/4 C/Σ				KES les			D/1 D/2 D/Σ E/1 e/2 e/Σ							
1	Dolní Zálezly		3,57	502	141	25	20	0	1	0	1	4	0	0	4	14	3	0	1	4	2,6	1	2	4	1	1	2	15	
1	Habrovany		2,82	191	68	35	22	0	1	1	2	0	0	0	0	8	1	1	1	3	0,5	1	2	7	0	1	1	13	
1	Homole u Panny		11,75	360	31	25	15	0	0	1	1	0	0	0	0	8	1	2	1	4	8,5	1	2	2	0	2	2	9	
1	Chabařovice		16,04	2061	128	35	12	0	3	1	4	0	0	0	0	36	8	0	4	12	0,3	1	6	2	8	2	1	3	27
1	Chlumec		18,77	3859	192	35	15	0	0	2	1	3	0	0	0	13	2	1	1	4	1,6	1	3	2	5	0	2	2	14
1	Chuděrov		15,37	732	47	25	20	0	0	1	1	2	0	0	0	5	0	2	3	5	1,7	1,5	3	3	6	0	1	1	14
1	Libouchec		28,0	1714	40	25	20	0	0	2	1	3	0	0	0	10	2	2	2	6	3	1,5	2	3	5	2	2	4	18
1	Malé Březno		11,06	520	47	25	8	0	1	0	1	4	0	4	1	7	1	2	2	5	8,3	1	2	2	2	2	1	3	15
1	Malečov		23,68	574	24	25	18	0	0	0	1	1	0	0	0	9	1	2	2	5	5,9	1	2	2	2	0	2	2	10
1	Petrovice		52,34	620	12	20	10	0	0	0	1	1	0	0	0	8	1	2	2	5	3,1	2	4	6	3	2	5	17	
1	Povříly		25,54	2132	84	25	17	0	0	1	1	2	4	0	4	7	1	1	1	3	7	1	2	2	1	1	2	13	
1	- jih		7,94	1933	243	25	15	0	0	1	0	1	4	0	4	15	3	0	1	4	4,5	1	2	3	1	1	2	14	
1	- sever		17,60	199	11	25	18	0	0	2	1	3	0	0	0	5	0	2	0	2	8	1	2	2	0	1	1	8	
1	Přestanov		1,78	278	156	35	15	0	0	2	1	3	0	0	0	13	2	1	1	4	0,9	1	4	2	6	0	2	2	15
1	Ryjiice		1,59	188	118	25	20	0	0	0	0	0	0	0	0	11	2	2	2	6	7	1	0	2	2	0	1	1	9
1	Řehlovice		22,99	1128	49	35	15	0	0	1	1	2	0	0	0	21	4	1	2	7	0,8	1	4	2	6	1	1	2	22
1	Stebno		10,95	361	33	25	18	0	0	1	1	2	0	0	0	9	1	2	1	4	2,1	2	2	4	6	0	1	1	13
1	Tašov		3,60	101	28	25	15	0	0	0	1	1	0	0	0	5	0	2	1	3	14,2	1,5	0	3	3	0	2	2	9
1	Telnice		9,90	592	60	25	15	0	0	1	0	1	0	0	0	8	1	2	1	4	6,9	2	0	4	4	1	2	3	12
1	Tisá		11,66	635	55	20	10	0	0	1	0	1	0	0	0	7	1	1	2	4	7,1	2,5	0	5	5	2	2	4	14
1	Trmice		8,00	2805	351	45	18	1	0	4	2	7	4,5	0	5	20	4	1	2	7	1,2	1	3	2	5	2	1	3	27
1	Ústí nad Labem		86,74	96493	1112	40	15	0	0	3	1	4	4	0	4	26	6	1	2	9	1,2	1	3	2	5	2	1	3	25
1	- město		54,94	35872	653	40	15	0	0	4	1	5	4	0	4	18	4	0	3	7	1,2	1	3	2	5	3	1	4	25
1	- Severní Terasa		5,00	22237	4447	22	5	0	0	2	1	3	0	1	1	16	3	0	0	3	2,9	1	2	2	4	1	1	2	13
1	- Neštěmice		7,30	24157	3309	24	4	0	0	3	1	4	4	0	4	33	7	1	2	10	1,1	1	3	2	5	2	1	3	26
1	- Střekov		7,50	12685	1691	27	5	0	0	2	2	4	4	0	4	5	0	1	1	2	3,4	1	2	2	4	2	1	3	17
1	- Brná		12,00	1542	129	28	6	0	0	2	1	3	4	0	4	9	1	1	1	3	5,6	1	0	2	2	1	1	2	14
1	- Tuchomyšl		5,76	0	0	25	4	0	0	1	0	1	0	0	0	64	15	0	0	15	0,2	1	6	2	8	1	1	2	26
1	Velké Březno		6,11	1829	299	25	8	0	0	2	0	2	4	1	5	9	1	1	1	3	3,1	1	2	2	4	2	1	3	17
1	Velké Chvojno		17,1	678	61	25	20	0	0	2	1	3	0	0	0	12	2	2	2	6	3	1,6	3	5	2	2	4	18	
1	Zubnice		6,75	233	35	25	5	0	0	0	0	0	0	0	0	11	2	2	1	5	6	1	2	2	1	1	2	9	
CELKEM za okres												71			52					164			135			76	498		

Vysvětlivky: p. p. – poléťavý prach; SO₂ – oxid siřičitý; j. tř. – jakostní třída; p. v. – procento obyvatel zásobovaných pitnou vodou; dev. – procenta devastovaných ploch; KES – koeficient ekologické stability; les – pásmo imisním ohrožení; hluk – procento obyvatel postižených nadměrným dopravním hlukem; A/1 – poléťavý prach; B/1 – vodní toky (jakostní třída); C/1 – devastace půd; E/1 – hluk; A/2 – SO₂; B/2 – pitná voda; C/2 – kontaminace půd; e/2 – rizikové faktory; a/3 – ostatní škodliviny; C/3 – eroze; a/4 – zápach; e/4 – rizikové skládky.

Obr. 1 – Ekologická zátěž okresu Ústí nad Labem v letech 1991 (vlevo) a 2001 (vpravo)

možná největšího počtu konkrétních dat. Kriteriaální soustavu tvořilo 14 indikátorů ekologické zátěže území. Ty byly diferencovány podle způsobu sledování a plošné indikaci území do dvou skupin:

1. Základní informace, sledované převážně centrálně a mající větší plošný rozsah: 10 indikátorů: imise polévatého prachu, imise oxidu síry, jakostní třída vodních toků, podíl obyvatel využívajících nekvalitní pitnou vodu, plošné devastace území, eroze půd, koeficient ekologické stability, ohrožení lesních porostů a hluková hladina.

2. Specifické informace, které nejsou sledovány centrálně a vyskytují se pouze v některých lokalitách: 4 indikátory: ostatní škodliviny v ovzduší (mimo polévatý prach a oxid síry), zápach, rizikové skladky a rizikové faktory (tab. 1).

Výběr hodnotících kritérií byl dále konfrontován s dosaženým vědeckým poznáním na úseku sledování stavu životního prostředí a konečná struktura byla ještě modifikována po aplikaci modelu vícekritériálního hodnocení variant a praktickém prověření na modelových okresech (dostupnost informací). Za modelové byly vybrány okresy Liberec a Teplice, jakožto reprezentanti určitého typu ekologické situace (Anděl 1994).

Výsledky hodnocení na příkladu okresu Ústí nad Labem

Nejvyšší hodnota ekologické zátěže na území Česka byla v roce 1991 zjištěna na území města Most a v některých okolních obcích (50 bodů). Nejnižší ekologickou zátěž ve Starých Hamrech (okres Frýdek-Místek) – 4 body. V průměru se hodnoty zátěže pohybovaly u obcí s relativně kvalitním životním prostředím od 15 až 20 bodů; obce s vysokou zátěží překročily hranici 30 bodů a obce se zátěží kritickou 40 bodů (Revize vymezení postižených oblastí, VÚVA 1993).

V roce 1991 vykazovaly hodnotu, blíží se kritické zátěži, centrální části okresu: Ústí nad Labem – město, Neštětice, Trmice a k. ú. bývalé obce Tuchomyšl. Pouze menší část území okresu neměla vysokou zátěž, platilo to zejména pro horské periferní prostory. Nejlepší životní prostředí měly Zubrnice, lokalizované na severovýchodě okresu do horského reliéfu Českého středohoří.

Do roku 2001 se situace na území Ústecka diametrálně modifikovala, jak dokumentují přiložené mapky (obr. 1, tab. 2). Došlo zde k celoplošnému, v některých prostorách k dynamickému, poklesu ekologické zátěže, která do značné míry souvisí s výrazným zlepšením kvality ovzduší. Větší ekologická zátěž území je dnes lokalizována pouze v několika centrálních a západních oblastech okresu, zatímco jihovýchodní Středohoří náleží nyní k oblastem s velmi kvalitním životním prostředím.

Literatura:

- ANDĚL, J. (1994): Regions of Environmental Burden in the Czech Republic – Methods of Definition. AUC, Geographica, XXIX, č. 1, UK, Praha, s. 111-125.
- ANDĚL, J. (1994): Metodika vymezení oblastí zhoršené kvality životního prostředí. Geografické rozhledy, 4, č. 2, ČGS, Terra, Praha, s. 47-50.
- HRNČIAROVA, T. a kol. (1996): Ekologická únosnost krajiny – metodická příručka. Závěrečná zpráva. ÚKE SAV, Bratislava, xxx s.
- IRELAND, van E. C. a kol. (1996): Towards a conceptual framework for measuring ecological sustainability of ecosystems. Report of the workshop „Sustainability of ecosystems: ecological and economic factors“. Smolenice, s. 51-90.
- KOZOVA, M. (1991): Ekologická únosnost krajiny. Teoretické východiska, principy hodnocení a využitelnost v EIA. In: Návrh metodiky hodnocení ekologickej únosnosti územia. HUMA, Bratislava, 175 s.
- MÍCHAL, I. (1979): Metodické problémy hodnocení úrovně životního prostředí v rámci územně plánovacích prací. Výstavba a architektura, XXV, č. 5-6, Praha, s. 22-33.
- Revize vymezení postižených oblastí. VÚVA, Ústí nad Labem, 1993, 48 s.

Martin Balej

Perspektivní záměry rozvoje dopravy Ústeckého kraje. V dopravní politice České republiky je základní prioritou preference veřejné hromadné dopravy s cílem udržet individuální automobilovou dopravu v přijatelných mezích vůči životnímu prostředí. Záměrně budou rozvíjeny integrované dopravní systémy, vycházející z cílů dopravní obslužnosti při maximálním využití železniční dopravy a kombinované dopravy silnice – železnice popřípadě silnice – železnice – voda. Kvalita a kapacita dopravních cest a dopravních systémů osob a zboží při minimálním negativním působení na životní prostředí jsou základními předpoklady pro udržitelný rozvoj výroby, obchodu, služeb i uspokojování individuálních potřeb obyvatelstva.

Základními všeobecnými strategickými cíli v sektoru doprava, jež řeší slabé stránky odvětví jsou:

- pojetí dopravy jako systému
- realizace růstu mobility jen při dodržení principů trvale udržitelného rozvoje
- rozvoj dopravní infrastruktury
- vyřešení financování dopravní obslužnosti
- zajištění bezpečnosti v dopravě.

Ústecký kraj ležící při hranici s Německem, na hranici Evropské unie a má tak velký význam z hlediska dopravního. Přes toto území prochází většina zbožívého toku ve směru sever – jih. Ústeckým krajem prochází koridor dálkových dopravních tahů evropského významu. Koridor váže tři dopravní komunikace:

1. postupně budovaná dálnice D 8 Praha – Ústí nad Labem – Krásný Les/Breitenau – Drážďany – Berlín – Hamburg
2. železniční trať č. 090/815, součást postupně modernizovaného I. tranzitního železničního koridoru Praha – Děčín – Drážďany – Berlín – Hamburg – Kiel pro rychlost 160 km/hod
3. labská vodní cesta připravovaná v příhraničním úseku k úpravě plavebních podmínek podle požadavků u hlavních vnitrozemských vodních cestách mezinárodního významu.

Silniční doprava

Individuální automobilová doprava zaznamenala i v kraji Ústí n. L. v posledních letech velký nárůst. Současná úroveň i kapacita stávajících dopravních sítí, objektů a zařízení není plně uspokojivá a vyhovující. Automobilovou dopravou jsou neúměrně zatěžovány příjezdové komunikace a centra především u velkých městských aglomerací. Plošné rozmístění sítě je nepřiznivě v okrese Most, komunikačně výrazně izolovaném ve spojení s Prahou a sousedním Saskem.

Nejvýznamnější silniční komunikace vedou v radiálním směru z Prahy na Teplice a Drážďany a Chomutov a Chemnitz. Tyto komunikace jsou doplněny tangenciálním propojením podkrušnohorských měst silnicí I/13 vedoucí z Karlových Varů na Chomutov, Most, Teplice, Ústí n.L., Děčín, částečně realizovanou ve čtyřpruhovém profilu.

Pro zkvalitnění dopravního propojení a posílení rozvojového silničně dopravního potenciálu byla přijata následující opatření:

a) Dostavba dálnice D 8 Praha – státní hranice se SRN (plánované zprovoznění celé dálnice je stanoveno na rok 2005). Dálnice bude mít značný význam pro města Teplice, Ústí n.L. a Děčín, kterým umožní rychlá a plynulá spojení na Litoměřicko, do středních Čech a Prahy, v opačném směru do Drážďan a Lipska.

b) Postupná přestavba silnice I/7 Praha – Chomutov- státní hranice, v úseku Praha – Chomutov v kategorii rychlostní komunikace R 7.

c) Vedle výstavby dalších úseků, které zvýší kapacitu stávající silnice se předpokládá i nové přemostění Labe v prostoru obcí Neštémice, Povrvly, Malé a Velké Březno.

Železniční doprava

Vývoj železniční dopravy se v Ústeckém kraji přizpůsobuje specifickým urbanistickým a ekonomickým podmínkám, vlivům těžby uhlí a průmyslové výroby, pohraniční poloze regionu a dalším okolnostem. Hlavní a nejzatíženější tratě jsou dvoukolejné a elektrifikované. Páteřním mezinárodním tahem je celostátní železnice 090/815 – I. tranzitní železniční koridor Kiel – Hamburg – Berlín – Děčín – Ústí nad Labem – Praha – Česká Třebová – Brno – Břeclav – Vídeň, která je součástí IV. transevropského multimodálního koridoru. Spojuje demograficky a hospodářsky silnou oblast severních Čech s hlavními městem Prahou a dalšími oblastmi republiky. Je součástí mezinárodní železniční magistrály spojující sever s jihem a jihovýchodem Evropy.

V železniční osobní přepravě se jedná zejména o vytvoření sítě meziregionální dálkové osobní přepravy, umožňující přepravní rychlost až 160 km/hod a rozvoj integrovaných přepravních systémů.

Novým přepravním systémem je kombinovaná doprava systému RO-LA s terminály Lovosice a Drážďany –Fridrichstadt. V další perspektivě bude Ústeckým krajem procházet koridor vysokorychlostní tratě (výstavba přichází do úvahy po r. 2010) ve směru Berlín – Praha – Brno – Vídeň s návazností na balkánsko – jadranská ramena a na radiálu Vídeň (Budapešť) – Ostrava – Katovice – Varšava. Tato reálně navržená osa Berlín – Praha – Vídeň představuje ideální záměr pro vysokorychlostní tratě evropského významu, neboť spojuje jeden z největších evropských aglomerací v optimální vzdálenosti a časové dostupnosti pro kritéria „jednodenní cesty“.

Železniční síť a infrastruktura vyžadují zásadní přestavbu a modernizaci jednotlivých tratí tak, aby železnice mohla být začleněna jako plnohodnotný systém do celkové integrované přepravní struktury pro osobní i nákladní dopravu s působností překračující hranice České republiky. Přestavba je v současné době soustředěna na probíhající modernizaci I. tranzitní koridoru na rychlost 160 km/hod., jeho dokončení se předpokládá v roce 2002. Významnou investiční stavbou je také elektrifikace úseku Kadaň – Karlovy Vary, čímž bude elektrifikována celá podkrušnohorská železniční trať Ústí nad Labem – Cheb.

Vodní doprava

Ústeckým krajem protékají dvě řeky zařazené v koncepci dopravních sítí České republiky jako dopravně využitelné vodní cesty, a to Labe a Ohře. Ohře je sledována pouze jako potenciálně využitelný tok, a to v úseku Terežín – soutok s řekou Labe.

Labská vodní cesta, jež je součástí IV. transevropského multimodálního koridoru, je pro Českou republiku a Ústecký kraj jedinou spojnici se sítí západoevropských vodních cest, umožňující přístup do Spolkové republiky Německo, států Beneluxu, severní Francie a do významných přímořských přístavů.

Výraznějšímu zvýšení objemu zvláště mezinárodní nákladní dopravy brání nedostatečné plavební podmínky ve středním úseku toku od Ústí n. L. – Střekov přes Děčín po Magdeburg.

Významným impulsem pro rozvoj Ústeckého kraje je výhledové zkvalitnění podmínek celoroční splavnosti Labské vodní cesty, podmiňující současně možný výraznější rozvoj a využití přístavů Děčín, Ústí nad Labem a Lovosice. Pro dosažení plavebních podmínek podle evropské dohody AGN musí být vodní cesta upravena tak, aby byly zachovány plavební podmínky ekonomických ponorů lodí podobu 345 dnů v běžném roce. Podle současné koncepce Ministerstva dopravy a spojů je pro splnění evropských požadavků sledováno tzv. úsporné řešení, které znamená kombinaci etapové výstavby dvou pohyblivých plavebních stupňů, a to v Prostředním Žlebu a v Malém Březně.

Jako součást systému vodní dopravy je zájem zachovat přístav v Krásném Březně, který je vybavený kontejnerovým překladištěm, dvěma krytými halami a dvěma přístavními bazény. Přístav Něstěmice v areálu závodu Tonaso bude postupně transformován na otevřený obchodní přístav.

Letecká doprava

Na území Ústeckého kraje se nachází několik letišť umožňující provoz malých motorových letadel: letiště Chomutov (slouží pro zemědělské účely), letiště Most (na výsypce Branany, má statut veřejného vnitrostátního letiště, město má zájem na povýšení jeho statusu), letiště Raňá (sportovní létání), letiště Ústí nad Labem (umístěno na výsypce mezi Chařovicemi a Úžínem v blízkosti dálnice D 8, plánuje se zlepšení povrchu rozjezdové dráhy a dosažení statusu veřejného vnitrostátního letiště), letiště Žatec (původně vojenské letiště se připravuje pro civilní využití, má rozlohu cca 360 ha, je vhodné umístěno v zázemí měst Chomutov, Žatec, Most a Louny, může být jedním ze zásadních potenciálů rozvojové aktivity a strategických impulsů rozvoje Ústeckého kraje.

Městská doprava

Městská hromadná doprava se nachází ve všech větších městech Ústeckého kraje. Kromě metra využívá všech ostatních dopravních systémů. V Ústí nad Labem, Teplicích a Chomutově – Jirkově je založena městská doprava na systému trolejbus – autobus, v Mostě-Litvínově na systému tramvaj – autobus, v Děčíně jsou využívány pouze autobusy. Perspektivně se předpokládá s rozšiřováním především ekologické trolejbusové dopravy. V podkrušnohorských městech je zájem vytvořit integrovaný systém hromadné dopravy s využitím železnice.

Závěr

Rozvíjející se dopravní systémy jsou nositeli investičních aktivit zahraničních investorů, jsou rozvojovým prvkem vytváření průmyslových zón (Lovosice, Louny, Žatec, Ústí n. L., Most). Zároveň dokonale fungující, spolehlivý, moderní dopravní systém je nutným předpokladem zapojení Česka do Evropské unie a do evropských dopravních systémů a měl by respektovat následující principy a cíle: všechny druhy dopravy musí mít stejné podmínky ve spravedlivém tržním prostředí, stát musí podporovat ekologicky příznivější druhy dopravy, každý dopravce musí mít stejné podmínky pro přístup k přepravnímu trhu, spravedlivé tržní prostředí v mezích legislativy EU a informovanosti všech potenciálních účastníků přepravních procesů.

Literatura:

- Návrh rozvoje dopravních sítí do roku 2010 – co dál? Doprava, 41, č. 2, MDaS, Praha, s. 3
KÖRNER, M. (20XX!!): Perspektivy vysokorychlostních železniční dopravy v České republice a ve střední Evropě. Doprava, 42, č. 2, MDaS, Praha, s. 22-24.
Návrh střednědobého plánu rozvoje společnosti Dopravní podnik města Ústí nad Labem a.s. do roku 2005, Ústí nad Labem 2001, s. 13
Rozvojové záměry Českých drah v Ústeckém kraji, České dráhy, Praha 2001, 17 s.
ŠPRYŇAR, M. (2001): Český dopravní trh a jeho připravenost na vstup ČR do EU. Směr Evropská unie, č. 4. Příloha Mezinárodní politiky 8/2001, Praha, s. 7-8.
ZUNTÝCH, Z. (2002): Kraje věří nové evropské tepně. Hospodářské noviny 21. 1. 2002, s. 1. I
Milan Bursa

Regionální rozvoj v Ústeckém kraji. Regionální politika je jak v Evropě, tak – po změně společenských a ekonomických podmínek v 90. letech 20. století – i v České republice a tím i v Ústeckém kraji chápána jako činnost, jejímž úkolem je přispívat ke snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a k zabezpečení jejich harmonického rozvoje. Její realizace zaměřena prostřednictvím různých programů především na podporu

Tab. 1 – Přehled priorit a opatření zahrnutých v Programu rozvoje Ústeckého kraje

Priorita	Opatření
1. Ekonomický rozvoj	Rozvoj malých a středních podniků Nové investice na zelené louce Revitalizace průmyslových subjektů Podpora rozvoje cestovního ruchu a lázeňství
2. Rozvoj lidských zdrojů, sociální péče, zdravotnictví a trhu práce	Přizpůsobování pracovní síly trhu práce Zavádění moderních metod a přístupů ve vzdělávání Využití kvalifikačního potenciálu nezaměstnaných včetně znevýhodněných skupin Transformace a restrukturalizace v oblasti sociální péče a zdravotnictví Přizpůsobování vzdělávacího systému potřebám trhu práce, zvyšování kvality sekundárního a terciárního školství
3. Revitalizace a ochrana životního prostředí a rozvoj infrastruktury	Rozvoj dopravní infrastruktury Výstavba a obnova sítí technické infrastruktury Odstranění starých zátěží, rekultivace a revitalizace území zasažených těžbou Ochrana a obnova přírodních území a prvků v krajině Revitalizace a obnova městských sídel
4. Rozvoj zemědělství a venkova	Stabilizace a rozvoj malých sídel do 5000 obyvatel Zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství Trvalá péče o krajinu a nezemědělské využití krajiny Revitalizace horských oblastí
5. Aktivizace institucí v regionu a podpora spolupráce	Technická asistence a školení Informační systémy a zpřístupňování informací Aktivity neziskového sektoru.

a rozvoj malého a středního podnikání, cestovního ruchu, na rozvoj infrastruktury, občanské vybavenosti a služeb, na ochranu životního prostředí a další oblasti přispívající ke zvyšování kvality života v regionech v tom nejširším slova smyslu.

V dubnu 1998 byly přijaty nové zásady regionální politiky a následně pak zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, který vymezuje i úkoly krajských samospráv na úseku koordinace územního rozvoje krajů. Jedním z důvodů nové legislativní úpravy bylo přizpůsobení „pravidlům“ fungujícím v Evropské unii jako celku i jednotlivých zemí. V našich podmínkách pak můžeme konstatovat, že v jednotlivých krajích je aplikována v zásadě stejná metodika, obdobné jsou rovněž stanovené priority vycházející z celostátní koncepce.

Přibližně před rokem byl dokončen Program rozvoje Ústeckého kraje jako klíčový strategický dokument, který vytyčuje hlavní priority a cíle rozvoje kraje, včetně konkrétních opatření, která povedou k jejich naplnění. Program rozvoje kraje byl zpracován v roce 2000 firmou TERPLAN Praha a v roce 2001 byla dokončena aktualizace tohoto dokumentu Agenturou regionálního rozvoje Euroregionu Labe. Na přípravě a zpracování Programu rozvoje se podíleli členové regionální koordinační skupiny a další prizvaní odborníci. Jednalo se o početnou a široce zastoupenou skupinu lidí z různých sektorů a institucí. Program rozvoje kraje patří mezi podkladové dokumenty přípravy a realizace regionálního rozvoje v ČR. Navazuje na Strategii rozvoje Ústeckého kraje a Regionální operační program pro region NUTS 2 Severozápad, který je tvořen Ústeckým a Karlovarským krajem. Program rozvoje kraje není izolovaným programovým dokumentem, nýbrž je součástí soustavy strategických a programových dokumentů, a to na úrovni národní i regionální.

Program rozvoje kraje (PRK) řeší problematiku regionálního rozvoje v daném území ve střednědobém časovém horizontu tzn. pro funkční období působnosti nových krajských orgánů. Navrhuje cílená opatření či intervence, jež by měly stimulovat ekonomický a sociální rozvoj kraje. Ve struktuře navrhovaných rozvojových opatření je provázán s návrhem finančního plánu. Návrhy a doporučení se opírají o výsledky komplexní analýzy podmínek a rozvojových předpokladů daného území. PRK zahrnuje nejvýznamnější cíle rozvoje a specifikaci územních a odvětvových priorit, směřujících k naplnění těchto cílů. Není jednorázovou programovou aktivitou, ale podkladovým materiálem, předpokládajícím průběžnou

aktualizaci. Pro krajskou reprezentaci pak představuje důležitý instrument pro vlastní činnost i pro jednání s centrálními orgány, zejména při prosazování jednotlivých rozvojových opatření regionu. Hlavním cílem Programu rozvoje kraje je:

- zastavení vlivu negativních dopadů strukturálních změn a „nastartování“ rozvoje ekonomické základny kraje v těchto změněných podmínkách
- řešení problematiky zaměstnanosti¹.

K jeho zabezpečení byly specifikovány následující dílčí kroky:

- hospodářský rozvoj bude třeba zajistit podporou stávajících výrobních kapacit průmyslu a zemědělství kraje, rozvojem kapacit nových, podporou a obnovou ekonomických činností na venkově
- obnovu ekologické stability posilovat soustavnou kvalitní péčí o krajinu
- soustředit se na tvorbu dostatečného lidského potenciálu s nezbytnou kvalitativní úrovní.

Klíčovým směrem *ekonomického rozvoje kraje* – stanoveného jako první priorita – jsou restrukuralizace jednotlivých podniků, ale zejména ekonomiky kraje jako celku. Tato je úspěšná v různé míře a ještě nebyla dokončena. Spočívá zejména v modernizaci tradičních odvětví, dále rozvoji nových a posílení dříve marginálních odvětví a také oblastí. Jedná se hlavně o oblasti Krušných hor, Českého středohoří, a do jisté míry i Lounska a Šluknovska. Celé území kraje je tedy v různé míře ekonomicky problémovou oblastí, i když příčiny problémů mohou být rozdílné. Vzhledem k charakteru regionu je významný i rozvoj v oblasti cestovního ruchu, nejen jako nového odvětví a potenciálu pro vznik malých podniků, ale i jako způsobu změny image kraje.

Druhou prioritou je *rozvoj lidských zdrojů, sociální péče, zdravotnictví a trhu práce*. Důvodem je dlouhodobě vysoká míra nezaměstnanosti, která dosahuje v průměru takřka dvojnásobku hodnot na úrovni Česka a rovněž vztah mezi strukturou poptávky a nabídky na trhu práce není příznivý. Mezi uchazeči o zaměstnání tvoří nejproblematičtější skupinu osoby s nejnižším stupněm vzdělání. Navíc dochází i v rámci kraje k výraznému prohlubování meziokresních rozdílů v míře nezaměstnanosti. V současné fázi ekonomických změn je třeba podporovat flexibilitu pracovní síly, cílenou profesní přípravu v koordinaci s vývojem trhu práce, rozvoj systémů vzdělávání a změny ve vzdělávacích přístupech.

Extenzivní industrializace v letech 1950 – 1990 s sebou nesla i rozsáhlé investice státu do výstavby nové dopravní a technické infrastruktury. Zatímco její rozsah na území Ústeckého kraje je vyšší než v průměru ČR, vzhledem ke dnešním potřebám je často nevhodně rozmístěná a nebo zastaralá (s dopady na životní prostředí). Určitá území kraje jsou např. z hlediska dopravního napojení ve velice nepříznivé situaci (v okrese Most je litemem nedostatek hraničních přechodů).² Proto *rozvoj infrastruktury* doplněný *revitalizací a ochranou životního prostředí* (třetí priorita) je jednou z důležitých podmínek nejen vzniku nových a rozvoje stávajících firem, ale i pro využití jeho potenciálu pro cestovní ruch, pro obnovu jeho image a všeobecně pro zlepšení životních podmínek obyvatel. V tomto směru již bylo v posledních letech v kraji dosaženo značného pokroku.

Zemědělství má v jednotlivých okresech (oblastech: Lounsko a Litoměřicko vs. pánevní oblast) Ústeckého kraje odlišný význam. Pokles celkové produktivity, doprovázený zánikem mnoha zemědělských subjektů, v důsledku znamená zhoršení sociální a ekonomické stability obyvatelstva, nárůst nezaměstnanosti a populační degradaci venkova, která se projevuje jednak celkovým odlivem obyvatel, ale i zhoršováním situace podle sledovaných strukturálních charakteristik. Stagnace venkova jako socioekonomického prostředí vyúsťuje v nedostatečnou péči o krajinu a projevuje se i v nedostatečné sociální a technické infrastruktuře obcí. Řešení problematiky *zemědělství a rozvoj venkova* (čtvrtá priorita) je třeba spatřovat v růstu efektivnosti a produktivity činností v zemědělských oblastech, využívání mimoprodukčních funkcí zemědělství a v celkové diverzifikaci ekonomických aktivit s podporou navazujících výrobních procesů pro zvýšení tvorby přidané hodnoty ve venkovském prostoru.

Institucionální prostředí v Ústeckém kraji je poměrně bohaté na počet různých subjektů i jejich druhů. Vzájemná nebo systematická výměna informací mezi nimi a hledání společných zájmů různých subjektů – vedoucí např. ke vzniku a realizaci společných projektů/akcí nejsou příliš časté a totéž platí pro tzv. komunitní projekty³. Mnohé organizace, jak ve-

¹ Zaměstnanost, nezaměstnanost a trh práce v Ústeckém kraji je v současné době jedním z rozhodujících problémů, který ovlivňuje jeho rozvoj a který již předčil dřívější ekologické problémy.

² Po předání do tisku byl otevřen nový silniční hraniční přechod Mníšek.

³ Za komunitní projekt je považován takový, který je vypracován zájmovým sdružením, neziskovou či nevládní organizací pro „klienty“/příjemce, kteří nejsou členy dané organizace, tedy projekt, který působí ve smyslu předkládající organizace „navenek“.

řejného tak soukromého sektoru, a zejména neziskového sektoru, jsou však relativně slabé ve smyslu jejich schopnosti samostatně realizovat cíle, které si stanovují. Skutečný význam zejména neziskových organizací v ovlivňování života v regionu je malý. Důsledkem je nízká absorpční kapacita regionu jako celku, což znamená sníženou schopnost vytvářet a realizovat projekty, které mohou být podpořeny z vnějších zdrojů (předevšímní fondy EU, státní programy). Proto poslední, pátou prioritou je *aktivizace institucí v regionu a podpora spolupráce*.

Jednotlivé části Programu rozvoje Ústeckého kraje byly v průběhu zpracování jeho aktualizované verze v roce 2001 zveřejňovány na internetových stránkách Ústeckého kraje pro možnost zapojení široké veřejnosti do přípravy tohoto dokumentu. Pro rozvoj kraje je totiž podstatné, aby se opíral o takový strategický dokument, za nímž bude stát co nejširší spektrum jeho spolutvůrců – jedná se o tzv. partnerství: tedy princip, kdy se klíčové skupiny (partneři) shodnou na vzájemně sdílené vizi a cílech. Společně zpracované programový dokument jim pak umožní ujednotit své zájmy a „pracovat stejným směrem“.

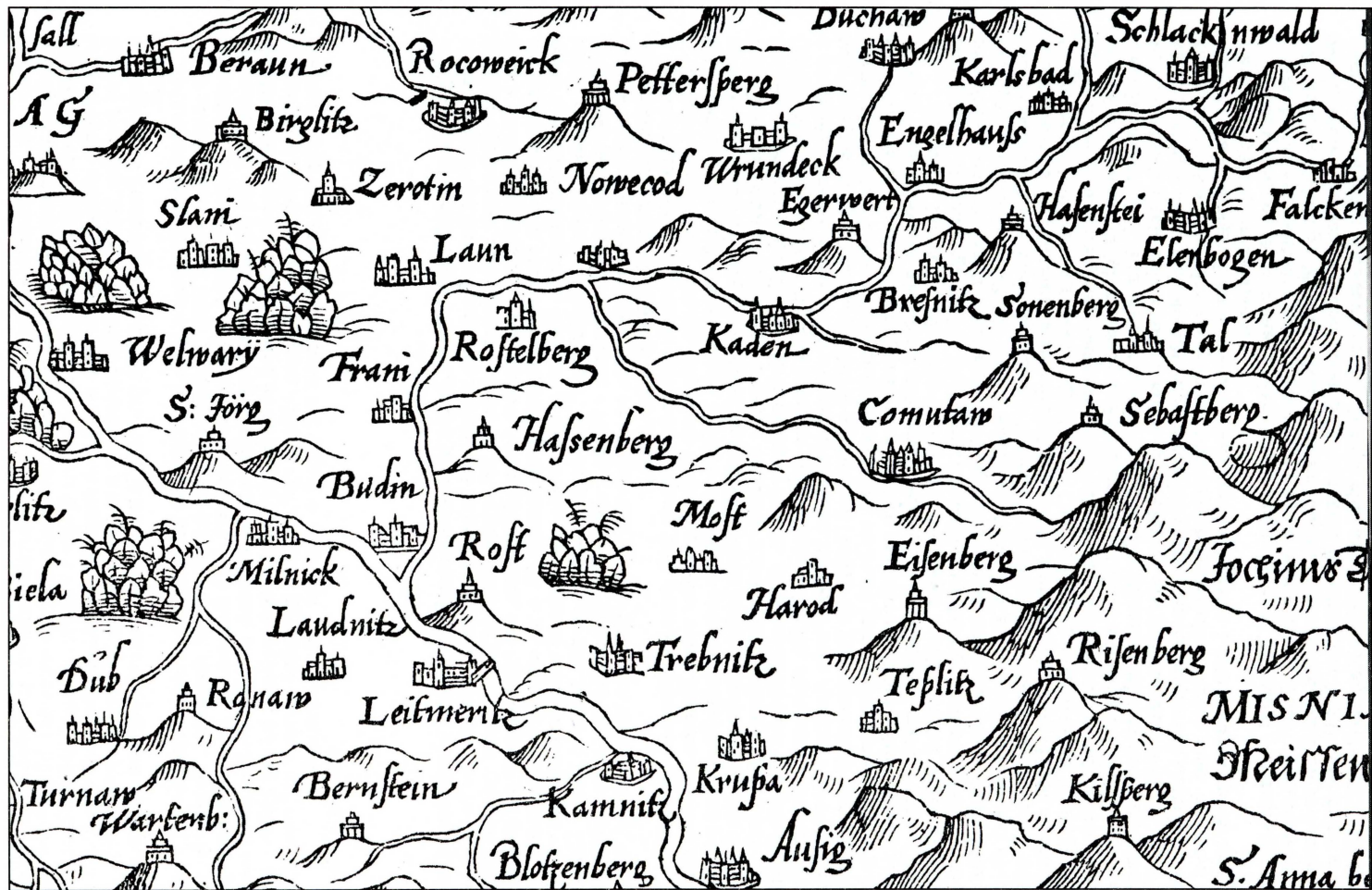
Milada Kadlecová

Výstava starých map. Motto: „Mapa je velkým kouzelným klíčem, který otevírá brány světa“. V budově Okresního muzea v Ústí nad Labem se u příležitosti 20. sjezdu České geografické společnosti bude konat v době od 28. srpna 2002 do 2. listopadu výstava starých map a atlasů. Výstava má vyznavačům krásy, sběratelům, ale také odborné veřejnosti připomenout nejen díla starých kartografických mistrů 16. a 17. století, ale i naznačit vývoj české a světové kartografie. Výstavu je tak možno považovat za volné pokračování velmi úspěšné výstavy nazvané „Umění map“, kterou pořádali pracovníci Mapové sbírky Univerzity Karlovy pod vedením D. Moravce, v Praze, v roce 1995. Vystavené exponáty pocházejí výhradně ze soukromých sbírek, proto se návštěvníci mohou těšit i na takové mapy, které se na podobných výstavách objevují velmi zřídka.

Počet vystavených exponátů výrazně přesahuje 200. Jsou rozděleny do tří oddílů.

1. *Staré mapy Čech, Moravy, Slezska a Uher, regionální mapy Ústecka.* Snahou pořadatelů výstavy je ukázat, pokud možno, většinu důležitých starých map, které jsou považovány ve vývoji české kartografie za důležité mezníky. Úsvit českých kartografických dějin proto bude reprezentovat zvětšené a barevné faksimile slavné Klaudyánovy mapy Čech (1518). Druhou nejstarší mapu Čech – Crigingerovu (1568), můžeme obdivovat z kopie Orteliovy (1570), Mercatorovy (cca 1595) a zejména pak Kaeriovy (1618), ozdobené vedutami Prahy a pražského hradu. Mapu Čech uherskobrodského rodáka Pavla Aretina (1619) reprezentuje vystavená kopie Hondiova (1623) a Blaeuova (1631). Za pozornost stojí i kartografická hříčka Christiána Vettera Bohemiae rosa (1668), na které jsou Čechy vyobrazeny v podobě růže. Na výstavě nechybí ani figurální mapa Čech anglického autora Johna Speeda (1621), v horní části ozdobená vedutami některých českých a moravských měst (Praha, Chomutov..., Olomouc, Polná...). Předlohy vedut převzal Speed z atlasu měst světa autorů G. Brauna a F. Hogenberga (1617). Největším exponátem výstavy je bezesporu Müllerova mapa (1720) – nejpodrobnější a nejdokladnější mapa Čech, která kdy byla vyryta a vytištěna. Zobrazuje neuvěřitelných 12 495 sídel a každý návštěvník si na ní může lokalizovat obec, ze které pochází. Mapa bude doplněna i kopiemi jednolistových zmenšenin různých autorů – německého J. B. Homanna a jeho dědiců (cca 1750), italského A. Zatty (1779), rakouských B. Erbera a Ch. Winklera (1760), anglického J. Cary (1801) a mnoha dalších. Vystavené mapy Čech budou doplněny exponáty map regionálních, z nichž uvedu alespoň nádherné kolorované a vedutami ozdobené mapy Loketského kraje (1725) a teplického panství (1717) německého autora A. F. Zürnera z Schenkova atlasu. Pro zájemce o historickou kartografii severozápadních Čech byla vydána kniha „Ústecko na starých mapách českých zemí“, ve které se čtenář dozví podrobnější informace o hlavních etapách mapování Ústeckého kraje. Knihu navíc doplňuje 13 barevných a 7 černobílých reprodukcí starých map. Mnohé z nich nebyly v naší kartografické literatuře nikdy reprodukovány. I tyto mapy si budou moci návštěvníci výstavy prohlédnout.

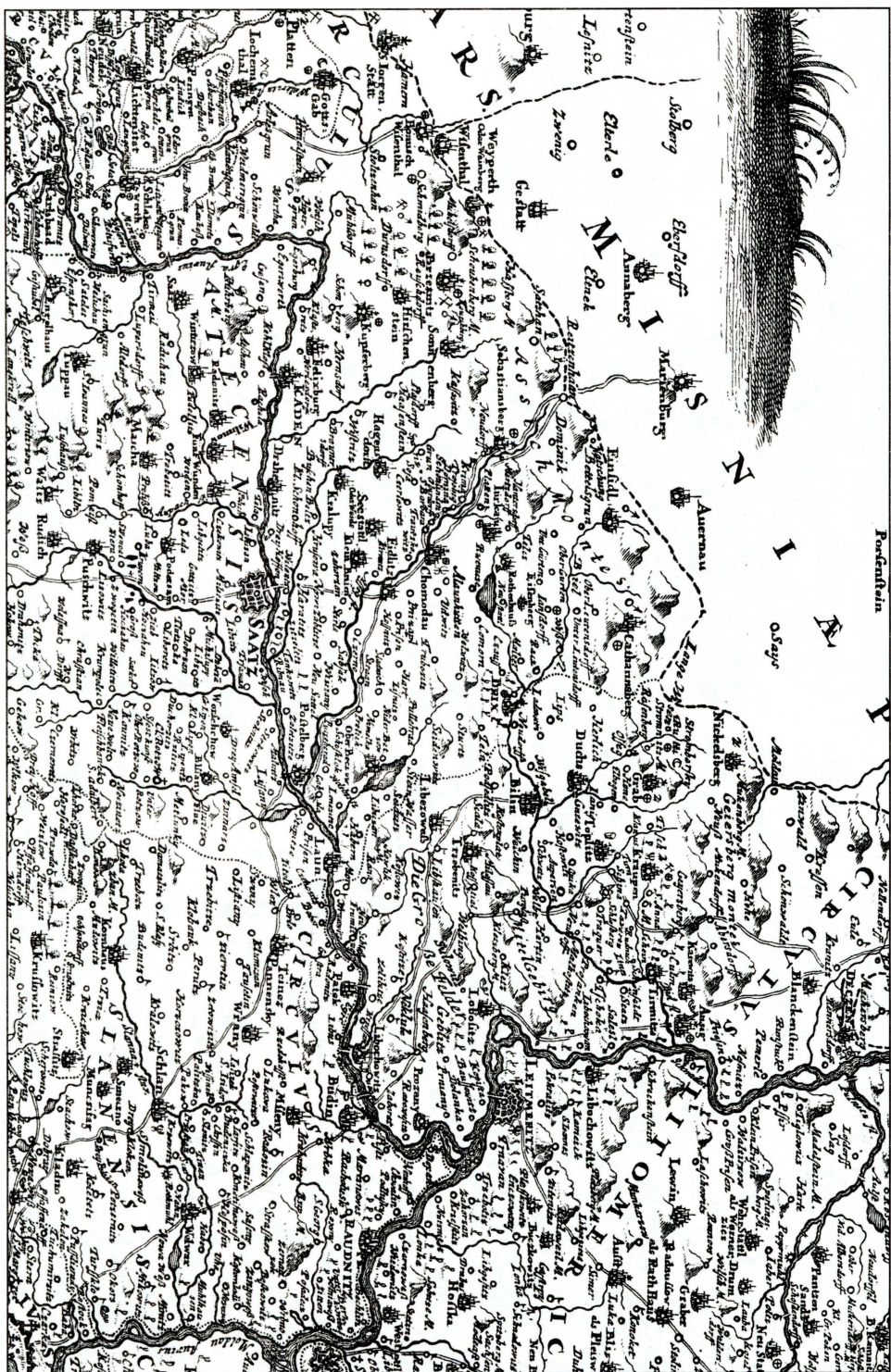
Velká pozornost je na výstavě věnována mapám Moravy. Nejstarší – Fabriciovu mapu (1569) bude reprezentovat kopie Orteliova (1595) a Mercatorova (1620). Vystavujeme rovněž nejslavnější mapu Moravy – Komenského (1627), kterou vydal a ozdobil vedutami Polné, Olomouce, Brna a Znojma holandský kartograf Visscher (cca 1633) nebo méně zdobené vydání stejné mapy Janssoniovo (cca 1640) a Blaeuovo (1661). Nejpodrobnější – Müllerovu

Obr. 1. – Sebastian Münster (1489 – 1552): Ústí nad Labem (Ausig) na Klaudyánové mapě Čech, nedatováno (cca 1570).

Obr. 2 – Johannes Criginger (1521 – 1571): Ústí nad Labem (Austř) a okolí na mapě Čech, Praha, 1568.

Obř. 3 – Jan Jiri Mauritius Vogt (1669 – 1730): Ústí nad Labem (Aussig) a okolí na mapě Čech, 1712.

mapu Moravy (1716) budeme moci obdivovat v kolorovaném vydání Homannově (1717) jak v originální velikosti, tak i ve zmenšených, jednolistových vydáních různých autorů např. Seuttera (cca 1730), Cóvense a Mortiera (cca 1730) a dalších. Moravika jsou doplněna mapami Slezska. Vystaveny jsou Orteliova (1570) a Blaeuova kopie (cca 1640) Helwigovy mapy (1561), dále Blaeuovy kopie (cca 1645) některých Scultetových map slezských knížectví a nakonec Homannovy kopie (cca 1750) některých Wielandových map Slezska (1736).

Mapy Uher (Slovenska) prezentují především různá vydání (Ortelius – 1570, de Witt – 1688, Visscher – cca 1660) druhé nejstarší mapy Uher – Laziovy (1556). Veřejnosti je také představen první slovenský kartograf Ján Boza-Sambucus (1531 – 1584), autor mapy Uher z roku 1571. Vystavena bude kopie z Orteliova atlasu *Theatrum orbis terrarum* (1579).

2. *Staré mapy světa a jednotlivých kontinentů.* Map světa je vystaveno celkem 9. Nebude chybět „obláčkovaná“ Orteliova mapa světa z prvního vydání jeho atlasu (1570) i poněkud upravené vydání téže mapy z roku 1589. Vystavujeme rovněž nejslavnější mapu světa holandského kartografa Henrica Hondia (1633), ozdobenou medailónky s portréty slavných geografů – Ptolemaia, Mercatora a autorova otce Jodoca Hondia.

Map Evropy je na výstavě umístěno celkem pět. Vrchol holandské kartografie reprezentuje Blaeuova figurální mapa (*cartes et figures*) Evropy, která byla poprvé vytištěna v roce 1617. Blaeu horní mapový rám ozdobil vedutami velkých evropských měst a přitom nezapomněl ani na Prahu, kterou převzal z již zmíněného atlasu měst světa. Do bočních rámu umístil dvojice postav Evropanů a budeme-li pozorní, objevíme i obyvatele Čech (Bohemi). Regionálních map Evropy je vystaveno několik desítek a je velmi obtížné vybrat a představit ty nejlepší. Za zmínku určitě stojí Orteliova mapa Islandu (1570), velmi dekorativní Blaeuova Gothia (1662) a Britannia (1645), mnoho variant map ostrovů ve Středozemním moři – Ischia (Ortelius – 1590, Janssonius – 1658, Blaeu – 1665), Malta, Korsika, Sardinie, Kréta atd. nebo zdobné figurální mapy Šlesvicka-Holštýnska, Holandska a Španělska převážně holandských autorů.

Afrika je zastoupena šesti výtisky. Nejzajímavější je Orteliova (1570), zobrazující například Měsíční hory, Afriky, Mercatorova a Hondiova, zase vynikají velkými, bohatě zdobenými kartušemi. Vrcholem světové středověké kartografie je opět Blaeuova figurální mapa (1619), plná obrázků slonů, pštrosů, krokodýlů a mořských příšer. Z regionálních map připomenou pouze Orteliovu dvoudílnou starou historickou mapu Egypta (1584) a Blaeuovu mapu Konga a Angoly (1662).

Kdo obdivuje mapy Asie, může se těšit na šest map a celou řadu regionálních map. Vystaveny jsou tři neznámější Palestiny – Janssoniova (1630), Visscherova (1659) a Blaeuova (1661), dále Orteliova severovýchodní Asie (1570), jihovýchodní Asie (1570) a Rusko (1570), Hondiova Tartaria (cca 1630), dále Orteliova (1584), Hondiova (cca 1630) a především pak Martiniho mapy Číny a čínských provincií, vydané Janssoniem (1658) a Blaeuem (1667).

Nový svět je na výstavě prezentován celkem 10 mapami. Nejvýznamnější je určitě Orteliovo první vydání z roku 1570 s „bachratou“ Jižní Amerikou, a protože je vystaveno i vydání z roku 1595, je možno zjistit všechny opravy, které Ortelius v mapě provedl již v roce 1587. Na výstavě si prohlédnete i mapu Tichého oceánu, která je první tohoto druhu na světě. Ortelius ji zařadil do svého atlasu v roce 1590. Obdivovat pak můžeme i nejstarší mapu Severní Ameriky holandského autora Janssonia (1636) a druhou nejstarší mapu Jižní Ameriky – Hondiovu (1606). Regionálních map Ameriky je vystaveno rovněž 10. Za zmínku stojí například Janssoniova Magellanica (1658) a Blaeuova Venezuela (cca 1665).

3. *Ostatní mapy.* Výčet map by nebyl úplný, kdybych nezmínil exponáty, které nelze zařadit do žádné z předcházejících skupin. Ze sbírek soukromých sběratelů se podařilo vypůjčit celou řadu městských vedut z atlasu měst světa (*Civitates Orbis Terrarum*, 1572 – 1617). Města byla vybrána tak, aby korespondovala se zmiňovanými figurálními mapami kontinentů Blaeua. Proto jsme vystavili z evropských měst například Prahu, Istanbul a Řím, z afrických Káhiru, Alexandrii, Tunis a Alžír, z asijských Jeruzalém, Gou a Aden a nakonec z amerických Cuzco a México. Značnou pozornost jsme věnovali mapám s astronomickou tematikou. Vystavujeme podrobnou mapu ostrova Ven, kde si v roce 1576 začal budovat Tycho Brahe moderní astronomickou observatoř Uraniborg, dále kolorované mědirytiny astronomických přístrojů, které si sám Brahe zkonstruoval, a nakonec mapy souhvězdí, zvěrokruhů a představ o stavbě vesmíru autorů Cellaria (1661), Doppelmayra a Homanna (cca 1720). Milovníci mapových miniatur se mohou těšit na Mercatorův a Hondiův „Atlas minor“ (1607), ze kterého vystavujeme šest mapových listů, a na Homannův „Atlas scholasticus“ – nejstarší školní atlas světa, ze kterého jsme vybrali slepé mapy kontinentů.

Kartografické artefakty jsou nádhernými obrazovými díly s výjimečným spojením uměleckých projevů a vědeckosti, manuální zručnosti a vyspělé technologie. Dnes jsou tyto mapy, zrozené v uplynulých staletích, většinou předmětem sběratelského zájmu, ale zároveň historické prameny, svědky nezměrného úsilí lidstva, které po staletí formovalo novou tvář své planety. Vytvářejí dějiny soudobé moderní kartografie, udivují krásou i myšlenkovým nábojem, který je v nich skryt, žijí doteky svých tvůrců, dávno zmizelých. Z nesmírného množství náčrtů, map a plánů zůstal lidstvu pouhý zlomek.

Pohledme na něj s okouzlením!

Zdeněk Kučera

2. LUCC Central European Workshop Možnosti výzkumu LUCC na základě dat stabilního (Františkova) katastru se uskutečnil v Praze ve dnech 13. a 14. února 2002 na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK. Bylo to již druhé pracovní setkání neformální středoevropské skupiny specialistů různých disciplín, zejména geografie, krajinné ekologie, historické a fyzické geografie, kteří se zabývají výzkumem dlouhodobého vývoje využití ploch.

Účastníci z Česka, Maďarska (1), Polska (1), Rakouska (3) Slovenska (3) a Slovinska (2) tak již po tři roky pokračují v pravidelných setkáních organizovanými týmem řešitelů grantového projektu GA ČR „Land use/land cover“, vedeným doc. Ivanem Bičíkem, který zaujímá ve výzkumu historického land use střední Evropy vůdčí postavení. To je dáno územním rozsahem (celý stát podle katastrů) a věcně detailním obsahem databáze LUCC 1845, 1948, 1990 a 2000, který pracovní kolektiv vytvořil, a z toho vyplývajících možností její analýzy a interpretace.

Workshop byl zahájen přehledem o výsledcích jednotlivých podobně zaměřených projektů v zahraničí jako například V. Winiwarter: *The Franciscan Cadastre as a historical source: Its Interpretation and Critique*, A. Kertesz: *Case studies on land use change in Hungary*, Ch. Sonnlechner: *The Franciscan Cadastre as a starting point for long term and retrospective studies in environmental history*, F. Krausmann: *Franciscan Cadastre as a source for modelling preindustrial agricultural production systems* a další.

Vystoupení V. Winiwartrové (president ESEH, www.eseh.org) vyvolalo diskusi o definičních kategoriích půd zachycených jednotlivými mapovacími týmy v jednotlivých zemích habsburské monarchie a v jednotlivých letech, ve kterých mapování tzv. „Františkova“, u nás spíše známého pod termínem stabilní, katastru probíhala. Diskuse probíhala v souladu s tématy, které se účastníci setkání rozhodli projednat:

1. možnost mezinárodního srovnávání land use dnešního stavu a stavu popsaného shodnou metodou mapování v měřítku 1:2 880 v minulosti
2. možnosti výzkumu historického a dnešního land use v příhraničních oblastech někdejší železné opony (v případě hranic s Rakouskem) a jiných hranic (např. česko – slovenských)
3. pokus o sjednocení výzkumných metod v jednotlivých zemích na základě společné metodiky rozpracované týmem PřF UK a její aplikace v modelových územích ad 2.
4. příprava dalšího svazku atlasu IGU SG LUCC *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World* obsahově zaměřeného na region Střední Evropy.

Workshop prokázal nutnost sjednocení interpretace jednotlivých kategorií ploch stabilního a současného katastru zúčastněných zemí a nutnost zabezpečení jejich srovnatelnosti s kategoriemi ploch používanými v současnosti. Návrh opatření řešící tyto otázky by mělo připravit setkání v užším kruhu, které by se mělo uskutečnit ještě do konce roku 2002. Zpracování „modelových“ území sousedících na obou stranách státních hranic není problémem v případě Česka, Rakouska a Slovinska. Složitější je to v případě Maďarska a Slovenska, kde bylo katastrální mapování zahájeno později a s poněkud odlišnou metodikou. Ještě větší rozdíly se objevují ve zkoumaných oblastech Polska, neboť tato území náležela v 19. století k Prusku a katastrální mapování tam začalo až v 70. letech 19. století s podstatně odlišnou metodikou.

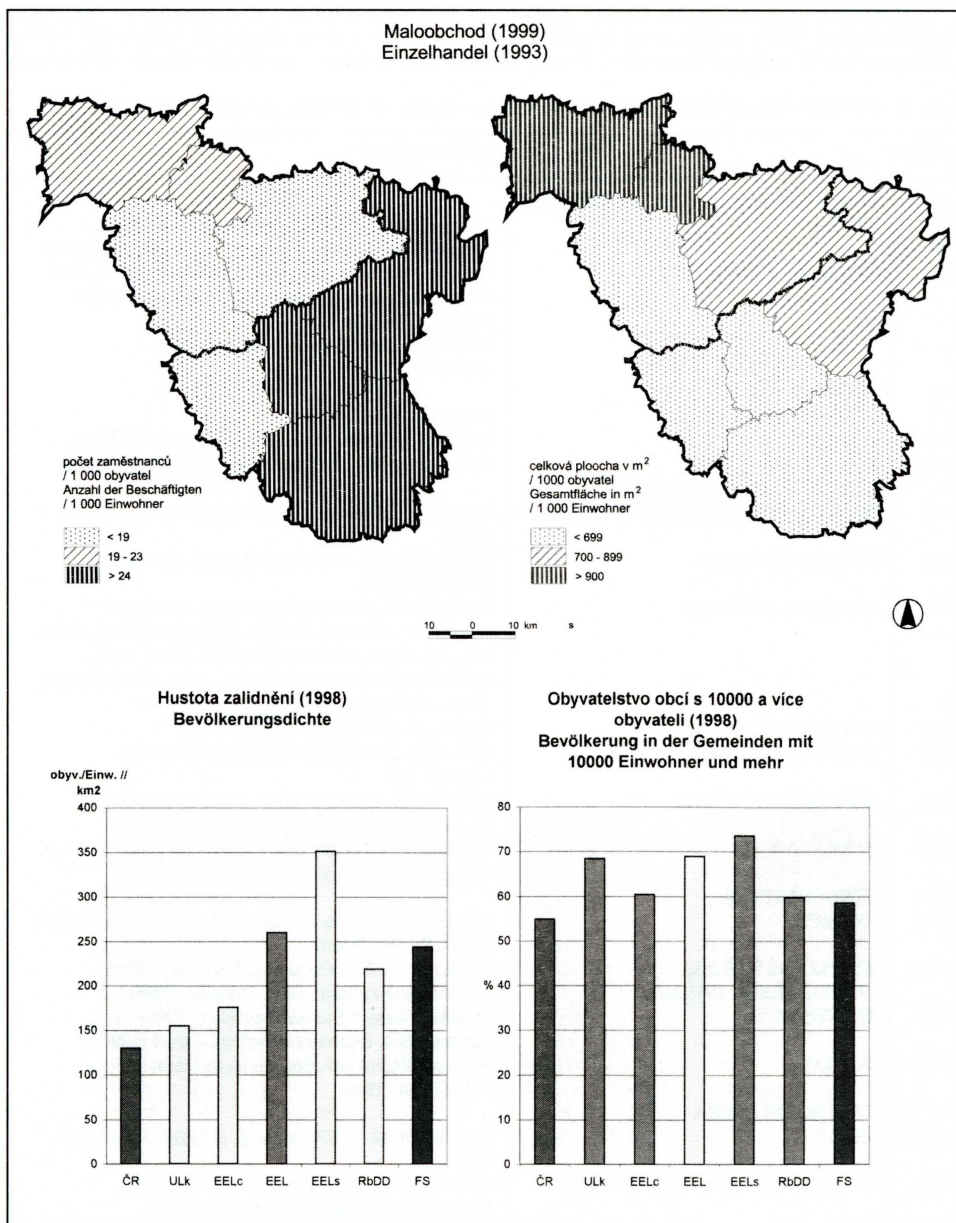
Účastníci se dále dohodli na vzájemné výměně bibliografie k LUCC, kterou by bylo možno použít i v jiných zemích. Řešena byla také otázka financování budoucích společných projektů. Závěrem je, že se uskuteční zasedání užší skupiny zástupců jednotlivých týmů, jejímž úkolem bude příprava a koordinace práce na nadnárodním projektu, který by umožnil financování výzkumu na další léta. Třetí LUCC workshop by se měl uskutečnit v prvním čtvrtletí roku 2003.

Michal Pobuda

Publikace „Euroregion Elbe / Labe – v číslech, grafech a mapách“. Důležitým předpokladem porozumění mezi národy v obecné rovině a mezi obyvateli pohraničí v konkrétní rovině je vzájemné poznání života, společnosti a území na druhé straně státní hra-

Tab. 1 - Struktura publikace „Euroregion Elbe / Labe - v číslech, grafech a mapách“

ČÁST		MAPY / GRAFY
I.	FYZIKOGEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA	
I.1.	RELIÉF	Geomorfologické členění, Hlavní horniny, Střední sklonky, Střední výšky v geomorfologických jednotkách
I.2.	PODNEBÍ A OVZDUŠÍ	<i>Průměrné hodnoty měsíčních srážkových úhrnů, Roční chod teplot ve vybraných stanicích, Klimadiagram – Doksany, Dresden, Průměrné měsíční koncentrace SO₂, NO_x, ozon (1998, 1999)</i>
I.3.	VODSTVO	
I.4.	OCHRANA PŘÍRODY	Chráněná území
I.5.	ODPADY	Sídlíštní, domovní a komunální odpad (1996/1998)
I.6.	STRUKTURA PLOCH	Struktura ploch, Struktura zemědělské půdy (1998)
II.	OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ	
II.1.	POČET A STRUKTURA OBYVATELSTVA	Věková struktura - podíl obyvatel do 15 a nad 60 let (1998)
II.2.	PŘIROZENÝ POHYB	Přirozený pohyb - Narození, Zemřelí, Přirozený přírůstek (1998)
II.3.	MIGRACE OBYVATEL	Obyvatelstvo (1998), Hustota zalidnění, Index atraktivity, <i>Celkový přírůstek obyvatel (1991-98, 1998), Migrační saldo, Přirozený přírůstek (1992, 1998), Zemřelí podle příčin smrti (muži, ženy, 1998), Nemoci dýchací soustavy, Novotvary</i>
II.4.	ZAMĚSTNANOST	Struktura zaměstnanosti (1998/1997)
II.5.	NEZAMĚSTNANOST	Míra nezaměstnanosti všeobecná, specifická (-25, 55+ let)
II.6.	SÍDELNÍ STRUKTURA	Městské obyvatelstvo (1998): v obcích nad 10000 obyvatel, ve městech
II.7.	VYBRANÁ MĚSTA	Vybraná města (1998/1996): Struktura ploch, Počet obyvatel, Hustota zalidnění
III.	VÝROBNÍ SFÉRA	
III.1.	PRŮMYSL	<i>Odvětvová struktura podniků / Pracovníků v průmyslu CZ, D/S, EEL (1998)</i>
III.2.	ROSTLINNÁ VÝROBA	Rostlinná výroba - Obiloviny, Brambory (1996)
	HOSPODÁŘSKÁ ZVÍRATA	Hospodářská zvířata - Skot, Prasata (1998)
III.3.	STAVEBNICTVÍ	Stavební činnost, Stavební povolení, Počet zaměstnanců, Intenzita stavebních prací (1998)
III.4.	DOPRAVA	Hustota silniční sítě, Stupeň motorizace, Nehodovost (1998)
IV.	NEVÝROBNÍ SFÉRA	
IV.1.	ŠKOLSTVÍ	<i>Počet studentů UJEP Ústí n. L. (2000) a TU Dresden (1999)</i>
IV.2.	ZDRAVOTNICTVÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE	Zdravotnictví - Počet obyvatel/lékaře (1997), /stomatologa (1998), <i>Počet obyvatel/lékaře, /stomatologa, Počet obyvatel/nemocniční, /lékárnů (1998)</i>
IV.3.	MALOOBCHOD	Maloobchod (1999) - Počet zaměstnanců, Celková plocha/1000 obyvatel
IV.4.	CESTOVNÍ RUCH	<i>Lůžka cestovního ruchu, Podíl přenocování (1998), Srovnání počtu hostů (1998/1995), Podíl cizinců na hostech (1995)</i>
IV.5.	HRANIČNÍ PŘECHODY	<i>Počet odbavených osob na silničních hraničních přechodech (1998)</i>
V.	SROVNÁNÍ S NADŘÁZENÝM CELKEM	<i>Hustota zalidnění, Obyvatelstvo obcí s více než 10 000 obyvateli, Struktura zaměstnanosti (1998)</i>

Obr. 1 – Ukázka dvou stran z publikace Euroregion Elbe / Labe – v číslech, grafech a mapách

Vysvětlivky: ČR – Česká republika, ULK – Ústecký kraj, EELc – Euroregion Elbe/Labe česká část, EEL – Euroregion Elbe/Labe, EELs – Euroregion Elbe/Labe německá resp. saská část, RbDD – Regierungsbezirk Dresden, FS – Freistaat Sachsen

nice. Vědom si této situace, připravil kolektiv katedry geografie PF UJEP v Ústí n. L., projekt (publikaci) v rámci programu Evropské unie Phare CBC resp. Fondu malých projektů zaměřený na zvýšení informovanosti obyvatel jednoho z regionů česko-německého pohraničí – Euroregionu Elbe / Labe. Částečným vzorem při jejím zpracování nám byly obdobné

práce z jiných regionů: Ročenka Euroregionu Neisse – Nisa – Nysa (ČSÚ, Liberec 1998) a Datenatlas für das Gebiet der Euregio Egrensis (TU, Chemnitz 1998) případně Životní prostředí v číslech – Severočeský kraj, Regierungsbezirke Chemnitz a Dresden (ČSÚ, Ústí n. L. 1998).

Publikace je členěna v souladu s geografickým přístupem a částečně se shoduje s obory zavedenými statistickou službou (viz tab. 1 přibližující strukturu publikace). Území EEL je charakterizováno především prostřednictvím okresů: z české strany jsou zahrnuty Teplice, Ústí n. L., Litoměřice, Děčín (ten byl z praktických důvodů – dostupnost dat – zařazen celý, přestože jeho severní část – Šlukovsko – patří do Euroregionu Nisa). U některých okruhů jsou uváděny rovněž hodnoty za vybraná města či lokality (např. měřicí body). Při konkrétní práci řešitelského kolektivu se ukázalo, že získání odpovídajících údajů, zajišťujících věcnou a časovou srovnatelnost ukazatelů (údajů) je mimořádně náročné. Proto prezentované informace v jednotlivých tematických okruzích nejsou zcela vyvážené, některé původně zamýšlené okruhy chybějí (např. kultura) či jsou výrazně omezeny (např. sociální péče).

Zpracování podkladů pro publikaci bylo založeno na sběru statistických údajů, jejich vyhodnocení a návrhu odpovídající prezentace (tabulky a grafy v Excelu, mapy v ArcView). Dosud nepoužitým propojením jednotlivých forem vyjadřování jsme usilovali o univerzálnějšímu využití, jakož i lepší pochopení sdělovaných daností. Výsledná publikace jako výstup projektu má 74 stran ve formátu A4, z toho je 8 stran úvodních a závěrečných, 30 stran tabulek, 21 stran map (40 vyobrazení) a 13 stran grafů (31 vyobrazení) – všechna vyobrazení jsou v celobarevném provedení. Z finančních důvodů bylo vydáno pouze 70 ks (nejedná se tedy o obecně dostupnou publikaci), publikace je dvojjazyčná, recenzovaná a opatřena ISBN.

Předpokládáme, že v nejbližší době budeme v této činnosti pokračovat. Dosavadní práci chápeme především jako „inventarizaci“ současné socioekonomické situace, z níž by měly vycházet další fáze zaměřené na analýzu, syntézu až prognózu regionálního rozvoje konkrétního pohraničního regionu případně s možností zobecnění pro širší území česko-saského pohraničí. V neposlední řadě vnímáme tyto aktivity jako možnost smysluplné spolupráce s geografy z Technické univerzity v Drážďanech, bez jejichž pomoci si řešení projektu (zpracování publikace) nedovedeme představit.

Přesná citace anoncované publikace je: JERÁBEK, M., ed. (2000): Euroregion Elbe/Labe – v číslech, grafech a mapách. UJEP, Ústí n. Labem, 74 s.

Milan Jeřábek

Hranice, příhraničí, euroregiony. (Granice, obszary przygraniczne, euroregiony) – pod tímto názvem se konala v Cieszynie mezinárodní polsko-česká vědecká konference, kterou uspořádala katovická sekce Polské geografické společnosti ve dnech 17. – 19. května 2002. Česká geografická obec byla početně zastoupená ostravskými geografy, kteří prezentovali výsledky práce ve svém regionu (prof. Havrlant, doc. Prokop, doc. Vencálek, doc. Siwek, dr. Kaňok). Kromě nich přijeli z české strany i negeografové ze Slezské univerzity z Opavy. Aktuální problematika rozvoje příhraničí, které se věnuje i řada dalších českých geografických pracovišť, byla zpestřena účastí představitelů lokálních orgánů z česko-polského Euroregionu Těšínské Slezsko. Konference se však tematicky neomezila pouze na tento region a řada referátů se zaměřila i na ostatní příhraniční regiony, jako např. na spolupráci polských přímořských regionů se Skandinávií, na polsko-ruské příhraničí v oblasti kaliningradské enklávy, na regionální důsledky nové, poválečné polsko-německé hranice apod. Poslední den konference se konala exkurze po území Euroregionu Těšínské Slezsko na obou stranách česko-polské hranice.

Tadeusz Siwek

Uděleno ocenění Mapa roku 2001. Výsledky již čtvrtého ročníku soutěže Kartografické společnosti ČR byly slavnostně vyhlášeny na veletrhu Svět knihy v Praze 10. května 2002. Po uzavěrci přihlášek do soutěže MAPA ROKU 2001 bylo hodnoceno v jednotlivých kategoriích celkem 58 titulů:

Atlasy, soubory a edice map	15 titulů
Samostatná kartografická díla	33 tituly
Kartografická díla pro školy	2 tituly

Autorské originály	2 tituly
Digitální produkty	2 tituly
Kartografické aplikace na internetu	4 tituly

Komise s potěšením konstatovala, že česká kartografická produkce si v roce 2001 udržela vysoký odborný standard a její produkty jsou stále kvalitními kartografickými díly. Bylo obtížné vybrat mezi dobrými ty nejlepší. Po pečlivém posouzení byly na ocenění Mapa roku 2001 nominovány tituly pouze v kategoriích, do kterých byly přihlášeny alespoň 3 tituly:

V kategorii Atlasy, soubory a edice map:

edice Cykloturistická mapa 1:100 000 Klubu českých turistů	Trasa s. r. o.
Základní mapy ČR 1:10 000 vyhotovené digitální metodou na podkladě ZABAGED	Zeměměřický úřad Praha
Autoatlas Česká republika a Evropa	SHOCart spol. s r. o.

V kategorii Samostatná kartografická díla:

Česká republika – vodní stavby	B.A.T. Program spol. s r. o.
Český les, Domažlicko – velká cykloturistická mapa 1:75 000	SHOCart spol. s r. o.
Posázaví – outdoorová mapa 1:100 000	SHOCart spol. s r. o.

V kategorii Kartografické aplikace na internetu:

Aplikace PLANstudio spol. s r. o. mapy na portále Uzdroje.cz	Computer Press a. s.
--	----------------------

Ocenění Kartografické společnosti České republiky MAPA ROKU 2001 v kategorii Atlasy, soubory a edice map získal titul „Základní mapy ČR 1:10 000 vyhotovené digitální metodou na podkladě ZABAGED“ Zeměměřického úřadu Praha. Ocenění Kartografické společnosti České republiky MAPA ROKU 2001 v kategorii Samostatná kartografická díla nebylo uděleno. Ocenění Kartografické společnosti České republiky MAPA ROKU 2001 v kategorii Kartografické aplikace na internetu získala aplikace PLANstudia spol. s r. o.

Odborná komise Kartografické společnosti České republiky pro soutěž MAPA ROKU 2001 uděluje zvláštní ocenění Mgr. Barboře Skácelové (absolventce Univerzity Palackého v Olomouci) za mimořádně zdařilé zpracování rozsáhlého kartografického tématu v rámci diplomové práce „Atlas zemědělských plodin“.

Vít Voženílek

Řešení projektu Propojení a aplikace technologií GIS a GPS v procesu tematického mapování krajiny ukončeno. V letech 1999 až 2001 byl na třech geografických pracovištích (katedra geoinformatiky PřF Univerzity Palackého v Olomouci, katedra geografie PřF Masarykovy Univerzity v Brně a Ústavu geoniky AV ČR, pobočka Brno) řešen grantový úkol GA ČR č. 205/99/0329 „Propojení a aplikace technologií GIS a GPS v procesu tematického mapování krajiny“. Řešitelský kolektiv pracoval ve složení: doc. Voženílek (UP Olomouc, vedoucí kolektivu), dr. Kubíček a doc. Konečný (MU Brno) a dr. Kirchner (Úgn AV ČR, pob. Brno). Při zpracování dílčích úkolů se do realizace zapojili další pracovníci UP Olomouc (ing. H. Kilianová, Mgr. P. Sedlák, Mgr. A. Létal, dr. A. Petrová), MU Brno (Mgr. H. Rothová) a Úgn AV ČR, pob. Brno (Mgr. S. Hofírková, Mgr. Z. Máčka). Průběžné výsledky řešení grantu byly prezentovány na pracovních seminářích „Podrobné geomorfologické mapování pro digitální kartografii“ a „Integrace GPS/GIS při geomorfologickém výzkumu“.

Projekt se zaměřil na sestavení metodiky digitálního geomorfologického GPS/GIS mapování. V českých podmínkách, které lze charakterizovat jako „digitálně a geoinformaticky plně nevyzrálé“ se jedná o průlomovou studii. Metodika byla úspěšně testována na vybraných modelových územích a vycházela jak z dlouhodobé tradice tradičního geomorfologického mapování v českých zemích, tak i z dostupných podkladových digitálních dat a geoinformatických standardů v Česku.

Řešitelé se již v závěrečném roce řešení projektu setkali s uplatněním sestavené metodiky v praxi. Sestavená metodika byla publikována a prezentována na několika místech (viz seznam publikací). Geomorfologické GPS mapování není pouhým využíváním navigačních možností přístroje při terénní práci geomorfologa. Probíhá v krocích podle následující osnovy: Studium zájmového území – Příprava prostorových databází – Přípravné analýzy – Nastavení GPS parametrů – Kalibrace a plánování GPS měření – Vlastní geomorfologic-

ké mapování s GPS – Převod GPS dat do formátu prostorových databází – Navazující analýzy – Tvorba počítačové geomorfologické mapy. Technologie GPS umožňuje podstatně vylepšení jak vlastního procesu geomorfologického mapování, tak i zpřesnění výsledné geomorfologické mapy a navazujících prostorových analýz. Bezprostřední přínos technologie GPS pro geomorfologické mapování se projevuje především v přesnosti, rychlosti sběru dat a bezprostředním použití dat při tvorbě geomorfologické mapy. Polohy mapovaných objektů jsou zaznamenávány s přesností větší než při tradičním způsobu (kresba do topografické mapy). Lokalizace známých objektů potřebných při mapování (vrty, zlomové linie aj.) je snadno a rychle dostupná přímo v terénu. Zrychlení vlastního mapování vychází z okamžitého interaktivního záznamu polohy objektů namísto vyhledávání jeho pozice v topografické mapě při tradičním geomorfologickém mapování. Celý mapovací proces probíhá v digitálním prostředí GIS. Odpadají tím mnohdy komplikované převody analogových výstupů geomorfologického mapování do digitálních datových struktur, při kterých často dochází ke ztrátě přesnosti, informací a času.

V rámci řešení grantu proběhlo v průběhu 3 let podrobné geomorfologické mapování s využitím technologií GPS a GIS. Mapování bylo zaměřeno na vybrané geomorfologické druhy, zejména antropogenní transformace a svahové deformace. Při mapování svahových deformací byly sledovány ty, které byly vyvolány extrémními srážkami v roce 1997 ve východní části České republiky a způsobily katastrofální povodně. Pro podrobné geomorfologické mapování a detailní studium sesuvů byla vybrána oblast okresu Vsetín, nejvíce postižená oblast v České republice v červenci 1997.

Výsledkem terénních prací bylo srovnání a zhodnocení mapování a studium svahových deformací za použití konvenční metody a metody využívající technologií mobilních GIS. Využití metod GIS vyžaduje časově náročnější přípravu mapových podkladů, prostorových databází a celého geomorfologického GIS projektu, což na druhé straně ovšem výrazně zkracuje následný proces zpracování dat. Při tradiční metodě geomorfologického mapování a následné digitalizaci pracovní mapy se do výsledné digitální vrstvy vnáší další nepřesnost v poloze objektů. Nespornou výhodou digitálního geomorfologického GPS mapování je rychlý a standardizovaný sběr popisných informací, které jsou vyplňovány do uživatelem předdefinovaných formulářů a automaticky ukládány do databáze. Tím jsou použitelné pro okamžité další zpracování a analýzy digitálních dat. Hlavními výhodami využití GIS v terénu je možnost bezprostředního nahlížení do geomorfologického GIS projektu a okamžité vytváření neomezeného množství tematických vrstev jako součástí projektu obsahujících informace o libovolném jevu. To usnadňuje interpretaci terénu a pochopení podmínek vedoucích k vytvoření daného záznamu mapovaného geomorfologického jevu. Možnost výběru počtu zobrazovaných vrstev projektu umožňuje zachování čitelnosti a přehlednosti vytvářené mapy i při mnohem větším objemu zaznamenaných informací než jaké je schopna pojmout analogová mapa. Obecně také platí, že je snadnější a rychlejší aktualizovat digitální nežli analogová data.

Projekt byl završen sestavením odborné knižní publikace (Voženílek, V. a kol.: *Integrace GPS/GIS v geomorfologickém výzkumu*, 185 stran), která je jedinečným knižním titulem na českém odborném trhu. Jednak jako první česky psaná odborná publikace přináší základní poznatky o globálních polohovacích systémech a mobilních GIS, tak i o metodice geomorfologického GPS/GIS mapování a integraci technologií GPS a GIS v geomorfologickém výzkumu, které jsou jedinečné i v celosvětovém kontextu. Součástí publikace je i aktuální pohled na dostupná digitální data v ČR a nástin možného uplatnění poznatků v příbuzných geovědních oborech.

Výstupy a prezentace výsledků projektu lze rozdělit do tří skupin: publikace (35 položek), postery, referáty, přednášky na konferencích a seminářích (41 položek) a organizace odborných seminářů (2 položky).

Vybrané výstupy:

- LÉTAL, A. (1999): Současnost digitálních map. *GEOInfo* 6/99, s. 37-39.
- KIRCHNER, K., IVAN, A., HOFÍRKOVÁ, S., ANDREJKOVIČ, T., PETROVÁ, A. (2000): Antropogenní ovlivnění reliéfu mezi Znojmem a Podmolím v Národním parku Podyjí. Ústav geoniky AV ČR, Brno, 30 s.
- VOŽENÍLEK, V. (2000): GPS v rukou geomorfologů. *GEOinfo*, 4/2000, s. 14-15.
- SEDLÁK, P. (2000): Sources of Digital Geological Data in the Czech Republic. In: *Geographica* 36. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Rerum Naturalium, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, s. 65-70.

- LÉTAL, A., KRÍŽEK, M. (2000): GIS Assist in the Frost Riven Cliff Investigation. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica 36, s. 41-46.
- VOŽENÍLEK, V. (2000): Spatial Databases for Geomorphological Mapping by GPS Techniques. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Rerum Naturalium (2000), Geographica 36, s. 97-105.
- VOŽENÍLEK, V. a kol. (2001): Integrace GPS/GIS v geomorfologickém výzkumu. Olomouc, Vydavatelství UP, 185 s.
- VOŽENÍLEK, V. (2001): Geomorfologické mapování s využitím GPS. Sborník příspěvků konference GIS Ostrava 2001, 31. 1. – 2. 2. 2001, CD-ROM.
- KLIMEŠ, J., ROTHOVÁ, H. (2001): Svahové deformace na Vsetínsku – pokus o zavedení GIS pro terénní mapování listu 25–23–24. Výroční konference ČGS, 25. – 27. 9. 2001, Olomouc.
- PETROVÁ, A., KIRCHNER, K., ANDREJKOVIČ, T., HOFÍRKOVÁ, S., IVAN, A. (2001): Vliv hospodářské činnosti na reliéf a krajinu ve východní části Národního parku Podyjí. Sborník z výroční konference ČGS: Česká geografie v období rozvoje informačních technologií. Olomouc, CD-ROM.
- VOŽENÍLEK, V. (2001): Geomorfologické GPS/GIS mapování. Sborník z výroční konference ČGS: Česká geografie v období rozvoje informačních technologií. Olomouc, CD-ROM.
- PETROVÁ, A. (2001): Multitemporální analýza s využitím materiálů DPZ při tvorbě map land use na katastru obce Havraníky. Sborník ze semináře: Aktuální problémy fotogrammetrie a DPZ. Praha, CD-ROM.
- VOŽENÍLEK, V. (2001): Integrace GPS/GIS při tvorbě digitální geomorfologické mapy. Geodetický a kartografický obzor, 8-9/01, s. 191-195.
- SEDLÁK, P. (2001): Digitální geologická data pro geografické aplikace v GIS. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 2, Praha, s. 100-109.
- LÉTAL, A. (2001): Metodika tvorby digitálních geomorfologických map. In: Létal, A., Szczyrba, Z., Vysoudil, M. (ed.): Česká geografie v období rozvoje informačních technologií. Sborník příspěvků výroční konference ČGS, Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého, s. 92-98.
- SEDLÁK, P. (2001): DMR při rekonstrukci geologického podloží: od dat k vizualizaci. In: Růžička, J. (ed), GIS. Ostrava 2001. Sborník 8. ročníku konference s mezinárodní účastí GIS Ostrava. VŠB – TUO, Ostrava.
- KIRCHNER, K., ANDREJKOVIČ, T., HOFÍRKOVÁ, S., IVAN, A., PETROVÁ, A. (2001): Využití geomorfologického mapování při studiu antropogenních tvarů reliéfu v Národním parku Podyjí. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 2, s. 122-125.

Vít Voženílek

ROZHLEDY – REVIEWS

- Anděl Jiří, Suchevič Sáva, Škubnová Veronika: Potenciál rekreace a cestovního ruchu v zázemí města Ústí nad Labem 296
Recreation Potential in the Background of Ústí nad Labem City

ZPRÁVY – REPORTS

Změny věkového složení populace Ústeckého kraje v posledních letech (*E. Šindelářová*) 309 – Ekologická zátěž okresu Ústí nad Labem v letech 1991 – 2001 (*M. Balej*) 313 – Perspektivní záměry rozvoje dopravy Ústeckého kraje (*M. Bursa*) 316 – Regionální rozvoj v Ústeckém kraji (*M. Kadlecová*) 318 – Výstava starých map (*Z. Kučera*) 321 – 2. LUCC Central European Workshop Možnosti výzkumu LUCC na základě dat stabilního (Františkova) katastru (*M. Pobuda*) 326 – Publikace „Euroregion Elbe / Labe – v číslech, grafech a mapách“ (*M. Jeřábek*) 327 – Hranice, příhraničí, euroregiony (*T. Siwek*) 329 – Uděleno ocenění Mapa roku 2001 (*V. Voženílek*) 329 – Řešení projektu Propojení a aplikace technologií GIS a GPS v procesu tematického mapování krajiny ukončeno (*V. Voženílek*) 330.

GEOGRAFIE

SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Ročník 107, číslo 3, vyšlo v srpnu 2002

Vydává Česká geografická společnost. Redakce: Na Slupi 14, 128 00 Praha 2, fax 02-24919778, e-mail: jancak@natur.cuni.cz. Rozšiřuje, informace podává, jednotlivá čísla prodává a objednávky vyřizuje RNDr. Dana Fialová, Ph.D., katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel. 02-21952335, fax: 02-296025, e-mail: danafi@natur.cuni.cz. – Tisk: tiskárna Sprint, Pšenčikova 675, Praha 4. Sazba: PE-SET-PA, Fišerova 3325, Praha 4. – Vychází 4krát ročně. videnční číslo MK ČR E 4241. Cena jednotlivého sešitu je 150 Kč, celoroční předplatné pro rok 2002 je pro řádné členy ČGS 190 Kč, pro ostatní (nečleny ČGS a instituce) 490 Kč. – Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha, č.j. 1149/92-NP ze dne 8. 10. 1992. – Zahraniční předplatné vyřizují: agentura KUBON-SAGNER, Buch export – import GmbH, D-80328 München, Deutschland, fax: ++(089)54218-218, e-mail: postmaster@kubon-sagner.de a agentura MYRIS TRADE LTD., P.O. box 2, 142 01 Praha, Česko, tel: ++4202/4752774, fax: ++4202/496595, e-mail: myris@login.cz. Objednávky vyřizované jinými agenturami nejsou v souladu se smluvními vztahy vydavatele a jsou šířeny nelegálně. – Rukopis tohoto čísla byl odevzdán k sazbě dne 11. 7. 2002.

POKYNY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále (u hlavních článků a rozhledů s 1 kopií) a v elektronické podobě (Word), věcně a jazykově správný. Rukopis musí být úplný, tj. se seznamem literatury (viz níže), obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a rozhledů s anglickým abstraktem a shrnutím. Zveřejnění v jiném jazyce než českém podléhá schválení redakční rady.

Rozsah kompletního rukopisu je u hlavních článků a rozhledů maximálně 10–15 stran, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, výjimečně ve zdůvodněných případech do 5 stran rukopisu.

Shrnutí a abstrakt (včetně klíčových slov) v angličtině připojí autor k příspěvkům pro rubriku Hlavní články a Rozhledy. Abstrakt má celkový rozsah max. 10 řádek strojem, shrnutí minimálně 1,5 strany, maximálně 3 strany včetně překladů textů pod obrázky. Text abstraktu a shrnutí dodá autor současně s rukopisem, a to v anglickém i českém znění. Redakce si vyhrazuje právo podrobit anglické texty jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazené abecedně podle příjmení autorů musí být úplné a přesné. Bibliografické citace musí odpovídat následujícím vzorům:

Citace z časopisu:

HÁUFLER, V. (1985): K socioekonomické typologii zemí a geografické regionalizaci Země. Sborník ČSGS, 90, č. 3, Academia, Praha, s. 135-143.

Citace knihy:

VITÁSEK, F. (1958): Fysický zeměpis, II. díl, Nakl. ČSAV, Praha, 603 str.

Citace z editovaného sborníku:

KORČÁK, J. (1985): Geografické aspekty ekologických problémů. In: Vystoupil, J. (ed.): Sborník prací k 90. narozeninám prof. Korčáka. GGÚ ČSAV, Brno, s. 29-46.

Odkaz v textu na jinou práci se provede uvedením autora a v závorce roku, kdy byla publikována. Např.: Vymezováním migračních regionů se zabývali Korčák (1961), později na něho navázali jiní (Hampl a kol. 1978).

Perokresby musí být kresleny černou tuší na kladívkovém nebo pauzovacím papíru na formátu nepřesahujícím výsledný formát po reprodukci o více než o třetinu. Předlohy větších formátů než A4 redakce nepřijímá. Xeroxové kopie lze použít jen při zachování zcela ostré černé kresby. Počítačově zpracované obrázky je nutné dodat (souběžně s vytištěným originálem) i v elektronické podobě (formát .tif, .wmf, .eps, .ai, .cdr).

Fotografie formátu min. 13×18 cm a max. 18×24 cm musí technicky dokonale na lesklém papíru a reprodukovatelné v černobílém provedení.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, odkud byly převzaty apod.).

Údaje o autorovi (event. spoluautorech), které autor připojí k rukopisu: adresa pracoviště, včetně PSČ, e-mailová adresa.

Všechny příspěvky procházejí recenzním řízením. Recenzenti jsou anonymní, redakce jejich posudky autorům neposkytuje. Autor obdrží výsledek recenzního řízení, kde je uvedeno, zda byl článek přijat bez úprav, odmítnut nebo jaké jsou k němu připomínky (v takovém případě jsou připojeny požadavky na konkrétní úpravy).

Honoráře autorské ani recenzní nejsou vypláceny.

Poděkování autora článku za finanční podporu grantové agentury bude zveřejněno jen po zaslání finančního příspěvku ve výši minimálně 5000,- Kč na konto vydavatele.

Autorský výtlisk se posílá autorům hlavních článků a rozhledů po vyjití příslušného čísla.

Separáty se zhotovují jen z hlavních článků a rozhledů pouze na základě písemné objednávky autora. Separáty se proplácují dobírkou.

Příspěvky se zasílají na adresu: Redakce Geografie – Sborník ČGS, Na Slupi 14, 128 00 Praha 2, e-mail: jancak@natur.cuni.cz.

Příspěvky, které neodpovídají uvedeným pokynům, redakce nepřijímá.